

DE

HEELKUNDIGE PRAKTIJK

VOLGENS DE VOORLEZINGEN

DER BEROEMDSTE ENGELSCHE HEELKUNDIGEN:

BRODIE, COOPER, CARL BELL, HAWKENS, LISTON, GUTHRIE, ARNOTT, SYME ENZ.

UITGEGEVEN ONDER REDACTIE VAN

Dr. FRIEDRICH J. BEHREND,
Prakt. Geneesk. te Berlijn en Lid van verschillende Geleerde Genootschappen.

UIT HET HOOGDUITSCH

VERTAALD DOOR

G. GREEVE,
Med. et Chir. Doctor te Utrecht.

Eerste Stuk.

UTRECHT,
J. G. VAN TERVEEN EN ZOON.
1846.

DE

HEELKUNDIGE PRAKTIJK.

DE

HEELKUNDIGE PRAKTIJK

VOLGENS DE VOORLEZINGEN DER

BEROEMDSTE ENGELSCHE HEELKUNDIGEN:

BRODIE, COOPER, CARL BELL, HAWKENS, LISTON, GUTHRIE, ARNOTT, SYME ENZ.

UITGEGEVEN ONDER REDACTIE

VAN

Dr. FRIEDRICH J. BEHREND,

PRAKT. GENEESH. TE BERLIJN EN LID VAN VERSCHILLENDE GELEERDE GENOOTSCHAPPEN.

Uit het Hoogduitsch

VERTAALD DOOR

G. GREEVE,

MED. ET CHIR. DOCTOR TE UTRECHT.

EERSTE STUK.

TE UTRECHT,

BIJ J. G. VAN TERVEEN EN ZOON.

1846.

Verwijderd
K. B.

VOORBERIGT.

In het vorige jaar kwam te Leipzig *uit, de eerste aflevering van* Die chirurgische Praxis, *behelzende, volgens den titel, voorlezingen der beroemdste Engelsche Heelkundigen. — De tweede daaropvolgende aflevering vermeldt ook verhandelingen en voorlezingen van Fransche heelkundigen. — De derde aflevering echter, waarmede het eerste deel moet compleet zijn, nog niet verschenen zijnde, ontbreekt er tot nu toe een volledig overzigt van het geheele werk, daar waarschijnlijk bij het eerste deel wel een nader berigt daaromtrent zal gevonden worden. Intusschen bevat de eerste aflevering, waarvan hier de overzetting geleverd wordt, even als de tweede aflevering, alleen voorlezingen van* B. C. BRODIE, *gehouden in het* St. George Hospitaal *te* Londen, *meest gedurende de jaren* 1844 *en* 1845. *— De eenvoudige, zuivere, praktische geest, welke in deze voorlezingen doorstraalt, kan niet*

anders dan den heelkundigen op veelvuldig voorkomende zaken opmerkzaam maken en hem, in het uitoefenen van zijn vak, nuttig zijn.

Het is dus ook in dat vertrouwen, dat ik de vertaling op mij nam. — Wordt dezelve goedgunstig ontvangen, zoo zal het tweede stuk spoedig volgen.

DE VERTALER.

INHOUD.

DRUKFOUTEN EN VERBETERINGEN.

Pag. 28, 4 reg. v. ond., *staat:* febrinsteen *lees:* fibrinsteen
» 30, 6 » » bov. » gangren » gangraena
12 » » » » uitstrekte, op » uitstrekte. Op
» 32, 7 » » » » in een der buigspieren des beens *lees:* in de buiging van de dij
» 36, 15 » » » » dranken moet weg vallen
» 38, 6 » » ond. » standvastigheid. Zoo *lees:* standvastigheid, zoo
» 53, 1 » » bov. » bevatten » begrepen
7 » » ond. » legatuur » ligatuur
» 58, 14 » » bov. » bestaat » bestond
1 » » ond. » menbrana » membrana
» 59, 6 » » bov. » neus slijmhuid » neusslijmhuid
» 60, 3 » » » » neusbeenderen » neusbeenderen,
» 75, 12 » » ond. » heeft » heeft.
11 » » » » zulks » Zulks
» 77, 12 » » bov. » achter ziekte » der tong of liever een ziekte
» 78, 1 » » » » hersteld als » hersteld. Als
» 80, 5 » » » » gebruikt » gebruikte
» 80, in de noot 8 reg. v. ond. *staat:* voegen » volgen
» 88, 3 reg. v. ond. *staat:* parotes » parotis
» 89, 7 en 8 reg. v. bov. *staat:* sluit zich op » sluit zich tot op
» 92, 13 reg. v. bov. *staat:* klier, daarentegen » klier. Daarentegen
» 93, 13 » » ond. » men niet het » men het
» 95, 11 » » bov. » sercin » serum
» 96, 4 » » ond. achter vergrooten, te plaatsen: bij eene ontsteking of verzwering in den omtrek
» 100, 13 » » bov. *staat:* eehter *lees:* echter
8 » » ond. » vermiddering » vermindering
» 111, 6 » » » » eener » eene
» 112, 14 » » bov. » en de beurs » als de beurs.
» 114, 11 » » » » dergolijk » dergelijk
» 120, 12 » » » » in de verschillende » in de, de verschillende
» 138, 13 » » ond. » cchter » echter
» 150, 11 » » bov. » verwijdering » verwijding
» 161, 6 » » » » ilium » ileum
insgelijks op pag. 162.
» 183, onderste regel » in de zieke » en de zieke
» 191, 12 reg. v. bov. verwijdert *lees:* verwijd. Komende verders in dit hoofdstuk het woord verwijderden — verwijderen — verwijdering meermalen voor, waarvoor men gelieve te lezen, verwijden, verwijding etc.
» 209. bovenste regel *staat:* maken *lees:* maken,)
» 214, 2 reg. v. bov. » veroorzaakte, » veroorzaakt,
» 224, 9 » » ond. » hetzefde » hetzelfde
» 226, 8 » » bov. » vloeijen » vloeiden
» 234, 3 » » » » voelen kon in het been » voelen kon, in het been

I.

OVER DE GEVAREN, WELKE GEDURENDE OF NA EENE HEELKUNDIGE BEWERKING KUNNEN ONTSTAAN EN DERZELVER OORZAKEN.

M. H.

In geen' tak der geneeskunde zijn wij beter in staat onze eigen kunst in een gunstig daglicht te stellen en de erkentenis van het publiek te winnen dan in de operative heelkunde. In iedere andere wijze, ter beteugeling eener ziekte blijft het twijfelachtig, welk deel in de uitkomst aan de werking der middelen, wat aan de heelkracht der natuur moet toegeschreven worden. Veel komt het echter op het voorwerp der operatie aan, en men moet slechts dan tot eene kunstbewerking overgaan, wanneer de natuur zich zelve niet meer helpen kan; want daar de operatie het middel niet is, om de natuur uit hare ziekelijke strekking, tot den weg der genezing terug te voeren, zoo kan men dezelve meestentijds slechts als eene even zoo plotselijke als ruwe inbreuk op den loop der ziekte aanzien. Volgt er echter genezing op eene kunstbewerking, zoo kan men

dezelve ook met juistheid alleen als de uitkomst der operatie beschouwen en even daardoor komt het, dat uit den geheelen omvang der geneeskunde, de operatieve heelkunde de glansrijkste uitkomsten kan aanwijzen.

Iedere kunstbewerking kan echter even goed nadeel als nut aanbrengen. Een man, welke b. v. aan steen in de blaas lijdt, en ware helsche pijnen te verdragen heeft, gaat eenen schrikkelijken dood te gemoet. Daar hij nu eindelijk tusschen twee kwaden kiezen moet, zoo geeft hij zich noodzakelijk aan de steensnijding over, door welke hij alsdan voorzeker na weinige minuten van al zijn lijden bevrijd kan worden, ja ondanks de gevaren dezer operatie is men reeds na acht en veertig uren in staat, den zieke buiten levensgevaar te verklaren. — Hetzelfde heeft plaats bij caries en abcesvorming in het kniegewricht, wanneer de zieke door pijnen, bovenmatig zweet, slapeloosheid en de overige verschijnselen eener hektische koorts gefolterd wordt. Besluit hij tot de afzetting, zoo zal hij in den nacht na de operatie voor het eerst weder eenen gezonden slaap genieten, het overtollige zweet zal ophouden en reeds na verloop eener week zal hij sterker worden en zich allengs meer en meer herkrijgen, tot dat hij ten laatste geheel genezen is. Aan den anderen kant moet men evenwel niet vergeten, dat de zieken niet zelden na de steensnijding binnen acht en veertig uren sterven, terwijl zij, als men de kwaal aan zich zelve had overgelaten, nog een of meerder, ofschoon ook smartelijke jaren doorbrengen. — Even zoo sterven de zieken na de afzetting, welke men wegens een gebrek in het kniegewricht ondernam, dikwijls binnen weinige dagen,

immers eerder, dan wanneer men de operatie niet had ondernomen.

De mogelijkheid van dergelijken tweeledigen afloop eener kunstbewerking, vermeerdert echter slechts de belangstelling welke dit deel der chirurgie toekomt, ofschoon ook daardoor de verantwoordelijkheid welke den operateur betreft des te grooter wordt. Hier komt nog bij, dat niet alleen de grootere kunstbewerkingen, zoo als de steensnijding en afzetting van een lid, maar ook de kleinere dikwijls met gevaar vergezeld zijn. Zoo stierf b. v. alhier in het Hospitaal een man ten gevolge van de steek eener bij, en een ander aan de gevolgen van een' beet eens bloedzuigers. Een derde stierf door eene naauwelijks een duim lange wond, welke men ten einde eene aderlating op de Saphena te doen, aan de binnenzijde van de knie gemaakt had. Even zoo kende ik eenen lijder die aan roos, welke zich na de eenvoudige aanwendig van koppen ontwikkeld had, stierf.

Ontsteking der aderen met doodelijken uitgang na eene aderlating in de vouw van den elleboog, behoort vooral niet tot de zeldzaamheden. Lang geleden leed eene dame aan een beursgezwel aan het hoofd, hetwelk naauwelijks zoo groot als een erwt was, en door een' toenmaals in grooten naam staanden heelmeester uitgenomen werd. Daar zulks echter onvolkomen geschiedde zoo keerde het gezwel terug en moest nu door eenen anderen, evenzeer ervaren heelmeester weggenomen worden.

Deze keer geschiedde zulks wel is waar vollediger, maar de zieke stierf spoedig daarna aan eene Erysipelas van het hoofd, welke zich ten gevolge der operatie ontwikkeld had.

Andere zieken stierven na het exstirpeeren der aanbeijen, of ook zelfs wel nog na onbeduidender kunstbewerkingen.

Hieruit M. H. kunt gij zien, hoe noodzakelijk het is, dat gijl. met alle mogelijke vlijt dit gedeelte der chirurgie beoefent, wilt gijl. waarlijk meesters in uwe kunst worden. Gij moet het voorwerp van iedere enkele operatie naauwkeurig naar alle rigtingen beschouwen; gij moet niet alleen met de ontleedkunde van alle daartoe behoorende deelen ten volsten bekend zijn, maar ook het mes en de overige tot de operatie vereischte instrumenten met de grootste vaardigheid kunnen behandelen. Maar gij zult ook inzien dat deze bekwaamheden alleen niet toereikend zijn, om u tot voorbeeldige operateurs te vormen. De wondarts moet bovendien een matig leven lijden, dewijl hij anders noch eene vaste hand noch een scherp oog hebben kan; daar zijn geest steeds wakker en vaardig moet zijn, en hij zich in alles gemakkelijk moet weten te schikken, wanneer hij in staat wil zijn, de zwarigheden, welke bij de groote operatiën zoo dikwijls en niet zelden ook bij de kleinere onverwacht voorkomen, te boven te komen.

Er zijn zaken, die men bij eene kunstbewerking voornamelijk moet betrachten, die echter slechts op eene bijzondere operatie betrekking hebben en bij geene andere voorkomen. Zoo moet men zich b. v. bij eene beklemde breuk in acht nemen, dat men door de insnijding ter verwijdering van de breukopening de art. epigastrica niet kwetse. Even zoo moet men zich wachten bij de steensnijding, de insnijding niet te groot te maken, opdat de prostata niet in hare geheele lengte

doorkliefd worde, daar zulks onvermijdelijk den dood des lijders ten gevolge zoude hebben.

Daarentegen zijn er weder andere voorzigtigheidsregelen, welke niet voor eene bepaalde, maar voor alle operatiën gezamenlijk gelden. Ik bedoel in deze voorlezing ul. geheele opmerkzaamheid daarop te bepalen, ofschoon men beiderlei omstandigheden steeds naauwkeurig voor oogen houden moet, als men een volmaakt en gelukkig operateur zijn wil.

Ik noem evenwel hem geen' volmaakten operateur, die daarnaar streeft om eene kunstbewerking in den kortst mogelijken tijd te verrigten, noch hem, die gedurende de bewerking daaraan denkt, de goedkeuring der toeschouwers te verwerven en angstvalig in hunne oogen als zeer bekwaam tracht te schijnen.

Naar mijn oordeel is slechts hij een volmaakt operateur, die, voordat hij eene kunstbewerking onderneemt, alle mogelijke gevolgen, zoowel goede als kwade bedenkt, en met allen ijver een plan daarstelt, naar hetwelk voor de bereiking van het eerste en voor de vermijding van het laatste de grootste waarschijnlijkheid zich aanbiedt; en die gedurende de operatie noch aan zich zelf noch aan de omstanders denkt, en geene andere gedachten bij zich laat opkomen dan deze: wat er het allereerst te doen is om de zaak met het minst mogelijke nadeel voor den lijder tot een gelukkig einde te brengen.

Ik waarschuw u, geen geval oppervlakkig te behandelen en ook niet tot de geringst schijnende kunstbewerking over te gaan, zonder te voren alle mogelijke gevolgen en den graad van gevaar overdacht te hebben.

Is zulks geschied, zoo rade ik u aan den zieke of als hij het zelf niet beoordeelen kan, zijne betrekkingen met alles wat gij van de zaak weet, bekend te maken, daar gij zulks aan uwe zieken verschuldigd zijt. Want ofschoon men het regt heeft, iemand door eene operatie aan een gevaar bloot te stellen hetwelk hij kent en aan hetwelk hij zich uit vrijen wil besloten heeft te onderwerpen, zoo is het toch ten hoogste verwerpelijk, iemand zonder zijn weten of die zijner vrienden in zulk eenen toestand te brengen. Behalve dat zijt gij het aan u zelven verpligt, daar gij alsdan de geheele verantwoordelijkheid eener operatie niet op u behoeft te nemen.

De betrekkingen der patienten moeten den arts niet met het verwijt overladen kunnen: »gij hadt ons gezegd: de operatie was zonder gevaar, en zie mijne vrouw, mijn man of mijn vriend is evenwel ten gevolge van dezelve gestorven.''

Bij vele der grootere operatiën is het niet noodzakelijk te voren eene zoodanige verklaring af te leggen, daar ieder weet, dat b. v. de steensnijding of het wegnemen van een lid, met een' zekeren graad van gevaar verbonden is. Men mag evenwel ook de gevaren, welke uit kleinere operatien ontstaan kunnen, niet verzwijgen. Als men mij vroeg, of er eenig gevaar uit ontstaan kon, zoo pleeg ik nimmer te beweren, dat er geen gevaar te vreezen was, maar ik was gewoon, zoo als ik het ul. reeds zeide, te antwoorden, dat ik lieden ten gevolge eener steek van eene bij of beet eens bloedzuigers had zien sterven; ik voeg er echter gewoonlijk bij, dat dit gevaar niet te vergelijken is, met hetgene uit de ziekte zelve zoude voortspruiten als men deze aan zichzelve

overliet. — Is echter de ziekte, welke de operatie vereischt, van geen' bedenkelijken aard, zoo laat ik het den lijder zelf' beslissen, of hij het der moeite waardig acht zich aan een klein gevaar te onderwerpen, wanneer hij zich daartegen door het wegnemen van zijne kwaal hulp verschaffen kan. In het gewone leven moeten wij zeer dikwijls op zulke gevaren bedacht zijn. Als men b. v. uitrijdt of op een postwagen klimt, kan men vallen en ten gevolge daarvan sterven; op eene spoorbaan kan men vermorseld worden en op eene zeetogt met eene stoomboot verdrinken. Even zoo als men deze gevaren als ongewoon niet acht, kan men ook de gevaren bij kleine operatiën slechts gering tellen.

Stelt gij dit allles, zoo als ik zoo even deed, aan uwe zieken of hunne betrekkingen voor, zoo zal het u nimmer aan rust en zielskalmte ontbreken aan welke wij in onze moeijelijke kunst zoo zeer behoefte hebben.

Gij opereert b. v. eenen man welke een klein gezwel had, door dien de waarschijnlijkheid eener gelukkige uitkomst tot het mislukken der operatie zich naauwelijks als een tot duizend laat bepalen. Houdt gij u dagelijks met kleine operatiën bezig, zoo kan deze verhouding voor u nog gunstiger zijn; den zieke schijnt zulks bijna van geen, aan u daarentegen van des te meer belang; daarom moet men, in het belang van zijn eigen voordeel, ook dit gering uitzigt op gevaar niet verbergen.

Het grootste gevaar bij eene operatie ontstaat door de bloeding. Een zeer sterk bloedverlies kan oogenblikkelijk den dood des lijders veroorzaken. — Het getal dezer gevallen zoude zeer groot zijn, wanneer de

heelmeesters in dit opzigt niet zeer oplettend waren. Evenwel gebeurt het, ook bij alle voorzorg somwijlen, dat de lijder of gedurende de operatie of spoedig daarna door bloedverlies sterft. Toen ik nog adsistent in het hospitaal was, ontstond bij eenen man welke de steensnijding ondergaan had, eene bloeding welke niet kon gestuit worden en den lijder binnen korten tijd wegnam. Toen ik naderhand dezelfde operatie bij eenen mijner eigene zieken verrigtte, ontstond uit de grootere aderen in de nabijheid der hals van den blaas, eene bloeding welke ik niet in staat was te stuiten en waaraan de zieke na twee uren bezweek.

Bijzonder groot is het gevaar der bloeding in de vroegste levensjaren; en ik heb het zeer dikwijls gezien, dat kinderen daardoor in het grootste gevaar geraakten.

Toen ik nog jong was vergezelde ik een' heelmeester om hem behulpzaam te zijn bij het wegnemen van eene Telangiektasie aan den hals van een kind welke men toen vrij algemeen met het mes extirpeerde.

De bloeding, welke daarbij plaats had, was zeer belangrijk, scheen echter geheel gestuit te zijn toen men het kind naar bed bragt, evenwel was dat kind reeds na eenige minuten dood.

Daar de bloeding den lijder ook slechts zeldzaam dadelijk na de operatie wegneemt, zoo moet gij evenwel niet gelooven, dat het bloedverlies van weinig gewigt is, omdat hetzelve geene zoo verschrikkelijke uitkomst heeft veroorzaakt. De lijder kan eene zeer belangrijke bloeding doorstaan en zich de volgende dagen geheel wel bevinden; er kan evenwel daaruit een nadeel ontstaan, over hetwelk ik op eene andere keer uitvoe-

riger spreken zal, waardoor de zieke ten laatste evenwel wordt weggesleept. Zulks is echter nog niet alles waar men hier voor te vreezen heeft. De zieke kan van de operatie genezen, de wond kan zich sluiten, echter lijdt het gestel bij zulke personen vooral als de bloeding sterk en de zieke van zeer gevoelige natuur (welligt eene zwakke vrouw) was, somtijds zoo aanmerkelijk, dat hetzelve eerst na vele jaren zich weder hersteld.

Niet zelden heb ik na eene operatie de aanschouwers hooren zeggen: »de zieke heeft niet meer bloed verloren dan hem dienstig is." Het was mij steeds pijnlijk zulke aanmerkingen aan te hooren, omdat ik overtuigd ben, dat het bloedverlies bij eene operatie nimmer te gering zijn kan. — Bij een' steen in de blaas en gelijktijdige nierziekte, hangt het leven van den lijder, soms van het verlies van eenige weinige oncen bloed af. Even zoo heeft zulks plaats bij vele andere ziekten. Is het wenschelijk, dat de zieke bloed verlieze, zoo doet men beter hetzelve later liever in de noodige hoeveelheid uit den arm te laten, daar een niet te bepalen bloedverlies gedurende de operatie nimmer voordeelig zijn kan.

Vele heelmeesters schijnen in den waan te verkeeren dat de lijder na een bloedverlies gedurende de operatie naderhand minder ligt aan ontsteking is blootgesteld. Ik geloof echter dat zulks het geval niet is. De bloeding kan wel eene reeds bestaande phlegmoneuse ontsteking bedwingen, maar zij is niet in staat, het ontstaan van dezelve te verhinderen.

Aan den anderen kant twijfel ik niet, dat de zieke na

een zoodanig bloedverlies ligter door eene andere soort van ontsteking zoo als b. v. door Erysipelas, of door eene ver uitgestrekte ontsteking des celweefsels, of door eene aderlijke of slagaderlijke ontsteking aangedaan wordt. Daar nu zulke asthenische ontstekingen, als ik deze uitdrukking bezigen mag, vooral bij personen voorkomen, welke een sterk bloedverlies geleden hebben, zoo rade ik ul. bij iedere operatie u daarnaar in te rigten, dat het bloedverlies zoo min mogelijk zij.

Ook wil ik niet onopgemerkt laten, dat zelfs een groot bloedverlies vóór de operatie, naderhand zeer bedroevende gevolgen na zich kan slepen. Zoo had een man, wiens been door de raderen eens werktuigs gegrepen was, eene zeer belangrijke gescheurde wond aan het dijbeen; hieruit ontstond eene sterke bloeding welke eerst ophield, toen de zieke in onmagt viel, zoo werd hij dan in een' zeer vervallen toestand in het hospitaal gebragt. De beleediging welke hij daardoor gekregen had, was zeer groot, en de afzetting van het deel blijkbaar het eenige middel om den lijder te redden. Terwijl hij te bed lag en wij de zoogenoemde reactie afwachtten, verhief zijne pols zich allengs en de wond begon weder te bloeden. De huis adsistent liep dadelijk naar een tourniquet, daar hetzelve echter niet aanstonds bij de hand was, zoo verloor de lijder op nieuw eene belangrijke hoeveelheid bloed, voor dat men het instrument kon aanbrengen. Wij waren daardoor gedrongen de reactie nogmaals af te wachten, en verrigtten toen de afzetting van het deel oogenblikkelijk. De lijder werd weder te bed gebragt, en bevond zich in het begin vrij wel; plotseling voelde hij een' aandrang om te wa-

teren, zonder dat hij in staat was zulks te doen. Weinige minuten nadat men een catheter in de blaas gebragt had, welke overigens ledig bevonden werd, stierf de lijder geheel onverwacht. Bij de sectio vonden wij het hart slap even zoo bloedeloos als de Vena cava en de Azijgos, welke anders steeds met bloed opgevuld zijn. Slechts in de aorta en derzelver grootere takken kon men eenig bloed vinden, het hart had de laatste droppelen bloed welke het nog bevatte in de vaten gedreven, de bloedmassa was evenwel niet groot genoeg om door de geheele bloedsomloop tot het hart terug te keeren.

Om een onnuttig bloedverlies te kunnen vermijden moet gijl. echter met de ontleedkunde der betrokkene deelen naauwkeurig bekend zijn; evenwel hangt het niet alleen van u zelven af, want hoe groot uwe handigheid ook zij, zoo is dezelve niet voldoende wanneer gij niet tevens eenen goeden helper hebt. Bij langdurige operatiën, zoo als b. v. het extirpeeren van groote gezwellen, of bij sommige afzettingen, gedurende welke de lijder geen bloed te verspillen heeft, is het somtijds beter, de bloedende vaten gedurende de operatie te onderbinden. In andere gevallen rade ik u als de extirpatie lang duurt, u van een zilveren mes te bedienen, welks snede men zoo scherp laat maken als het bij dit metaal mogelijk is. Zulk een instrument doorsnijdt wel het celweefsel en de kleinere vaten, maar beleedigt de grootere vaten niet. Terwijl men het celweefsel op deze wijze verdeelt wordt hetzelve gekwetst en gescheurd en daarbij te gelijk de zich daarin bevindende vaten. Deze omstandigheid is in zooverre als gunstig te be-

schouwen, als gij weet dat vaten, welke voor men ze doorsnijdt gescheurd worden slechts weinig bloeden.

Naar mijne meening moet men nimmer eene amputatie ondernemen zonder te voren een tourniquet te hebben aangelegd; want ofschoon ik weet, dat een sterk man door drukking met den duim de bloeding uit de art femoral, of uit een ander groot vat verhinderen kan, zoo is men toch op deze wijze niet zoo als met een tourniquet in staat, de bloeding uit de kleinere vaten te verhinderen. Waarom ook deze bloeding niet over het hoofd gezien moet worden, behoeve ik u niet nogmaals te verklaren.

Behalve dat moet gij voor iedere operatie nog in het bijzonder onderzoeken, of de patient niet somtijds eene voorbeschikking heeft tot overmatige bloedingen. Er zijn namelijk familiën, waar ieder medelid ook bij de geringste aanleiding aan angstverwekkende bloeding onderhevig is, bij welke eene drukking op de huid, ecchymosis, of een steek met de punt van een pennemes, eene ernstige bloeding ten gevolge heeft. Of bij deze personen de wanden der arterien te dun en tot zamentrekking ongeschikt zijn, of dat het bloed door eene bijzondere geaardheid moeijelijker stolt, zoo als sommige Physiologisten meenen, is mij onbekend; wij kennen met zekerheid slechts de daadzaak, dat er personen met zulke dispositio haemorrhagica gevonden worden, bij welke alsdan iedere operatie nog gevaarlijker dan gewoonlijk is. Zoo kwam er voor vele jaren een man met eene voorhoofdswond in het hospitaal, uit welke hij bijna doodbloedde, de bloeding werd ten laatste, niet door onderbinding van een enkel vat maar door eene algemeene drukking des voorhoofds gestuit,

keerde echter terug en werd op dezelfde wijze onderdrukt; als dezelve echter ten derden male uitbrak, kon zij slechts door een brandmiddel, waardoor een sterke brandkorst gevormd werd, tot staan gebragt worden. Deze zelfde man was in zijne jeugd bijna dood gebloed, nadat hij zich eene holle kies had laten uittrekken.

Eenigen tijd nadat hij wegens de wond aan het voorhoofd in het hospitaal gekomen was leed hij weder aan eene gecarieerde kies, maar daar hij zich het gevaar herinnerde, hetwelk hem de eerste keer bedreigde zoo was hij bang de kies te laten trekken; eindelijk namen echter de pijnen zoodanig den overhand dat hij zich naar een' tandmeester begaf, welke hem de kies uittrok. Men vond nu in de diepte van de tandkast der bovenkaak een abces. en er volgde na de operatie eene sterke bloeding, welke twee of drie dagen duurde, tot dat men mij eindelijk liet halen. Nadat ik de tandkas in het eerst op verschillende wijze had trachten te stoppen, wendde ik een causticum aan, door welke de bloeding evenwel slechts voor het oogenblik gestuit werd. Daar dezelve reeds na korten tijd terugkeerde en alle andere middelen onwerkzaam bleven, zoo onderschepte ik de carotis; dit middel intusschen bleef ook zonder gevolg, daar de bloeding wederom uitbrak en de lijder daaraan stierf. Het kind van dezen zieke had denzelfden aanleg tot overtollige bloedingen en bloedde ten gevolge van een' bloedzuigers beet bijna dood. 1)

---

1) Ofschoon het niet dikwijls gebeurt, is het toch niet zonder voorbeeld dat een kind ten gevolge van het aanwenden

Zoo herinner ik mij ook een' heer, welke tot eene familie behoorde, van welke alle leden dezen bijzonderen aanleg tot bloedingen bezaten. Deze heer liet mij voor ongeveer twintig jaren wegens veelvuldige steengebreken roepen, onder welke er een daarin bestond dat hij eene bovenmatige hoeveelheid bloed uit de blaas kwijt raakte. Een heelmeester, welken voor mij om raad gevraagd was, had verklaard dat de lijder aan eene *fungus haematodes* der blaas leed. Bij het onderzoek van dit orgaan vond ik echter een steen, en sloeg hem voor zich aan de steensnijding te onderwerpen, doch hij antwoordde, dat hij vreesde bij deze operatie dood te bloeden, en sedert ik hem het eerste zag had er een voorval plaats, hetwelk deze vrees allezins regtvaardigde. Hij had zich namelijk aan het perinaeum laten koppen, en leed, ten gevolge daarvan gedurende bijna drie weken, om den anderen dag aan hevige bloeding uit de wonden, door de snepper veroorzaakt.

---

van bloedzuigers door de daaruit gevolgde nabloeding bezwijkt. Twee malen was ik gedurende mijn praktijk getuige van dergelijk ongeluk. Het is te bejammeren dat zulk ongeluk het meest te wijten is aan de nalatigheid der heelmeesters welke meenen hunnen pligt gedaan te hebben wanneer zij slechts de bloedzuigers aangezet en de ouders aangeraden hebben na het afvallen der bloedzuigers de bloedende wondjes gaande te houden of door het aanleggen van pappen of door het bevochtigen met natte warme sponzen. Verder wordt er naar den kleinen lijder niet omgezien, de omstanders beijveren zich de bloeding te onderhouden, het kind bloedt eenige uren achter een, wordt stiller, men waant hetzelve beter, en ziet het kind is langzaam gestorven. En wat moet men verwachten wanneer men het aanzetten van bloedzuigers

Nadat ik hem langen tijd had waargenomen, deelde ik in zijne vrees en ried hem veeleer de operatie af. Na eenigen tijd liet hij eenen anderen wondarts komen, welke eene belangrijke praktijk had en meer ondervinding dan ik op dien tijd bezat. Nadat deze den lijder gesondeerd en den steen gevonden had, verklaarde hij de steensnijding als het eenigste redmiddel en bespotte den zieke wegens zijnen angst, doordien hij met den aard der zaak niet genoeg bekend was. De operatie werd verrigt, er volgde eene verschrikkelijke bloeding, welke vierentwintig uren aanhield tot dat de zieke stierf.

Eene andere oorzaak des doods gedurende of kort na eene kunstbewerking, is te vinden in den hevigen schok welke het zenuwgestel onder bepaalde omstandigheden ondergaat. Everard Home plagt in zijne leerrijke voorstellen, welke hij vroeger hier in het hospitaal hield, van eenen man melding te maken, welke eene ziekte des bals had en op de operatie tafel gelegd werd om gecastreerd te worden. Het wegnemen van den bal is eene zeer eenvoudige operatie, de bloeding kan hier gemakkelijk gestuit worden, en was in dit geval naauwelijks noemenswaardig. Als men echter na het wegnemen van den bal naar den lijder zag, was hij reeds dood. Gedurende mijn' studie tijd, bevond zich hier in het hospitaal een man met een' grooten steen in de blaas. E. Home welke een zeer handig steensnijder was, verrigte de operatie op de gewone wijze.

---

overlaat aan ieder onkundige welke noch met de veiligheid der plaats noch met de hoeveelheid van het af te laten bloed bekend is? V.

De steen brak, en zulks scheen eerder een gunstig dan ongunstig toeval te zijn, daar het beter is, een' grooten steen stuksgewijze dan in eens uit te halen. Daar intusschen het perinaeum zeer dik, en de steen in vele stukken gebroken was, zoo vereischte de operatie veel tijd en duurde, zoo ik mij niet bedrieg, een geheel uur. Hierop gaf men den lijder weder aan de oppassers over, doch voor dat hij nog te bed gebragt was, stierf hij reeds. Waarschijnlijk kwam zulks slechts voort uit de werking eener lange, pijnlijke en angstveroorzakende operatie, op het zenuwgestel van een voor het overige gezond voorwerp. Op zulk een voorval kan men voorzeker in alle gevallen niet voorbereid zijn; ondertusschen zijn er enkele, in welke men op dezen grond den toestand van den lijder voor de operatie naauwkeurig wikken moet, zoo zal b. v. een man welke aan eene verbeening der *Art. Coronaria* lijdt en verschijnselen van *angina pectoris* vertoont, veel meer dan een ander patient aan zenuwschokken onderhevig zijn, en daarom zal men bij hem iedere operatie vermijden moeten.

In den eersten tijd mijner practische loopbaan was ik bij eene steensnijding tegenwoordig, welke aan een' man verrigt werd die meerdere bezwaarlijke verschijnselen eens blazensteens vertoonde. De urin bevatte een bloedig slijm, had een onaangename reuk en was nog daarenboven met bloed vermengd.

Ofschoon het grootste gedeelte zijns lijdens welligt niet in de verbeelding bestond, zoo zoude naar onze tegenwoordige kennis geen heelkundige, in weêrwil van het zware lijden des zieken de operatie gewaagd heb-

ben. Daar men echter in dien tijd deze soort van ziekten nog niet zoo goed kende als tegenwoordig, zoo kwamen twee der toenmalige bekwaamste heelkundigen daarin overeen om de steensnijding voor te slaan. De operatie werd verrigt, duurde naauwelijks drie minuten, en veroorzaakte slechts eene geringe bloeding. De zieke werd daarop van de tafel genomen, maar was reeds dood nog voor hij drie minuten in het bed gelegen had.

Bij de sectio vonden wij de prostata in een' grooten omvang in ettering overgegaan, zoodat waarschijnlijk de instrumenten, terwijl zij door de etterende klier gingen, deze schokking van het zenuwgestel veroorzaakten, welke den plotselingen dood ten gevolge had. Ik herinner mij verder nog een tweede geval waar de operatie onder geheel dezelfde omstandigheden ondernomen werd; alleen duurde dezelve langer daar er meer steenen voorhanden waren. Nog voor dat de lijder in het bed teruggebragt kon worden was hij reeds in flaauwte gevallen en ademde nog slechts snurkend, zoodat hij reeds na eenige uren in dezen toestand stierf. Ewbank behandelde hier in het hospitaal eenen man, welke steenen in de blaas had; er werd een consult over gehouden of men de operatie zoude verrigten of niet: de verschijnselen geleken volkomen aan de twee laatste medegedeelde gevallen, en nadat men alle omstandigheden naauwkeurig had overwogen, gaf Ewbank de gedachte aan eene operatie op. Hieraan had hij zeer wel gedaan; want de zieke stierf op den volgenden dag en nu vond men bij de sectio eene aanmerkelijke verettering der prostata benevens eene ziekte der blaas.

Wanneer gij dus dadelijk van het begin af goed om-

2

trent den aard des gevals inligtingen inwint, zoo zult gij in de meeste gevallen een dergelijk voorval kunnen verhoeden, of het zal toch slechts zelden gebeuren, dat gij niet in staat zoudt zijn het gevaar te ontwijken of hetzelve te voorkomen. Konde het toch evenwel gebeuren, dat een zieke boven mate aan deze inwerking te lijden had, welke het zenuwgestel door de operatie ondergaan heeft, zoo kan hetzelve deze inwerking toch dikwijls verdragen en het leven des lijders gered worden, als men de stimulantia tijdig en doelmatig aanwendt.

Behalve dat bestaan er nog eenige andere oorzaken van gevaar, welke zich echter eerst in een later tijdperk openbaren.

Het gevolg van iedere plaatselijke kwetsing hangt vooreerst van den aard en grootte der verwonding zelve af; en ten tweede van den toestand des persoons tijdens de verwonding. Er zijn namelijk bijzondere gestellen, welke zelfs de geringste kwetsing niet zonder de kwaadste gevolgen verdragen, terwijl andere de grootste en zamengesteldste wonden zonder de minste terugwerking doorstaan. Daarom moet de wondarts voor iedere operatie de oorzaken dezer verscheidenheid opzoeken en de omstandigheden zoeken te leeren kennen, waarvan het gelukken of mislukken der operatie kan afhangen, het kwaad, hetwelk men te voren reeds kent, kan men dikwijls verhinderen, en onder alle omstandigheden is het noodig, met het kwaad bekend te zijn, hetwelk zich mogelijk kan voordoen, ten einde te kunnen bepalen of men hetzelve het hoofd kan bieden of niet.

Zoo lette men bijzonder daarop, dat onder anderen, de operatiën somtijds ook phlegmoneuse ontstekingen ten

gevolge hebben. Na de wegneming b. v. van een los stuk kraakbeen aan het kniegewricht, vult zich het slijmvlies onder hevige pijnen en ontsteking koorts, binnen acht en veertig uren, met eene belangrijke hoeveelheid synovie; of er ontstaat na de afzetting des dijbeens eene dergelijke phlegmoneuse ontsteking in den stomp, welke, wanneer zij in haren loop niet door de kunst gestuit wordt, in ettering en abces aan de oppervlakte des beens overgaat, en met vernietiging van het beenvlies eindigt, ten gevolge waarvan het been in grooteren of geringeren omvang sterft en afgestooten wordt. In zulke gevallen moet men de zoogenaamde ontstekingwerende geneeswijze aanwenden, aderlaten, purgeer en zweet middelen toedienen ja somtijds den zieke aan eene kwikkuur onderwerpen. Het is wel is waar niet altijd mogelijk vooraf te bepalen of dergelijke ontstekingen zich al of niet zullen voordoen, desniettemin zijn er veelvuldige gevallen, waarin men er op rekenen kan dat zij zullen volgen. Vooral zijn personen van een bloedrijk en goed gestel, welke vrolijk geleefd hebben, zonder daarom juist bovenmate in het genot geweest te zijn, aan zulke ontstekingachtige verschijnselen onderhevig. Nog meer echter moet men op zijne hoede zijn bij personen, wier urin eene buitengewone hoeveelheid piszuur bevat, en welke of in eene heldere hoogroode bloedstof bestaat, welke later roode of bruine cristallen van piszuur afzet, of bij verkoeling een rood bezinksel vallen laat, hetwelk voornamelijk uit piszure ammonium bestaat, en den bodem van het vat, waarin het bevat is, verwt, zoodat hetzelve er als een met roodachtig vleeschwater gevulden nap uitziet.

Wanneer het afgescheidene der nieren zoodanige hoedanigheid heeft zoo kan men steeds tot eene ontstekingachtige dispositie in het organismus besluiten. Menschen van dien aard bevinden zich bestendig in levensgevaar, en zijn te vergelijken met hen boven wier hoofd een zwaard aan eenen draad hangt, welke ieder oogenblik kan breken. Men moet zich volstrekt niet verwonderen, als deze personen juist dan wanneer zij zich geheel wel meenen te bevinden plotseling door eene ontsteking van het pleura, der knie of van de hersenen aangetast worden. Uit dien grond is bij hen ook iedere operatie zoo gevaarlijk, dat men dezelve dan slechts bij hen ondernemen mag, als zij volstrekt noodig is en het uitzigt bestaat, dat daardoor een groot en dringend gevaar kan verhoed worden. Bij alle andere omstandigheden wachte men met de operatie tot dat het gestel van den zieke door een geregeld dieet, dagelijksche beweging, welke echter niet bovenmate zijn mag, maar slechts eene vrije weldadige uitwaseming veroorzaken moet, verder door afvoerende middelen en mogelijk ook door kleine giften der alkalien verbeterd is geworden.

De gevaarlijke ontstekingen, welke bij zulke personen na eene operatie volgen, hebben echter gewoonlijk een geheel ander karakter, dan die eigenaardige ontstekingen der knie, der pleura, der hersenen enz. tot welke deze personen van hunne geboorte af geneigd zijn.

Deze operatie-ontstekingen zijn namelijk van asthenischen aard, verbonden met eene algemeene onderdrukking van het geheele gestel en vereischen eene geheel andere behandeling, dan die active phlegmoneuse ontstekingen, welke gewoonlijk in de gedaante eens uitslags

te voorschijn komen en alsdan phlegmoneuse Erysipelas genoemd worden.

Voor de patienten bestaat er geen grooter gevaar, en voor den Heelmeester geene gegrondere en rijkere oorzaak der sterfte onder zijne patienten, dan deze asthenische Erysipelas; en wel niet slechts na groote en tezamengestelde operatien zooals b. v. na het afzetten van een lid, of na de steensnijding, maar ook na oogenschijnlijk onbeduidende operatien b. v. na het uitnemen van een beursgezwel aan het hoofd, of na de operatie der phimosis, of na de verwijdering eens fistels in de liesstreek of in de nabijheid van den endeldarm. — De operatie wond begint reeds in de genezing te deelen en gij gelooft mogelijk dat de zieke reeds op den weg ter herstelling is, spoedig wordt gij gewaar dat de zieke op eens eene koortsrilling bekomen heeft, waarop eene koorts volgde. Vierentwintig uren later ontdekt gij eene Erysipelas waardoor gij gedurende veertien dagen in de grootste vrees voor het leven des zieken gehouden wordt.

Daar het echter mijn voornemen niet is, u een volledig beeld der asthenische Erysipelas of derzelver behandeling te geven, zoo wil ik mij slechts daartoe bepalen, u de bijzondere omstandigheden, onder welke dezelve gewoonlijk ontstaat, en de middelen, waardoor men dit kwaad kan voorkomen, mede te deelen.

Eenige pathologisten waren van meening dat de wondroos van besmettelijken aard was en daarom in alle hospitalen op gezette tijden zoo algemeen verbreid was. Men moet echter bedenken, hoe moeijelijk het te beslissen is, of eene ziekte door de eene persoon op een ander is overgebragt, dan wel of het gelijktijdig

ontstaan eener ziekte bij meerdere personen daarvan afhangt, dat deze personen onder gelijke omstandigheden, aan dezelfde uitwendige invloeden zijn blootgesteld geweest.

Door de rijke gelegenheid, welke zich aan mij aanbood gedurende mijne geneeskundige loopbaan, den oorsprong, het beloop en uitgangen dezer schrikkelijke ziekte waar te nemen, kwam ik tot het besluit, dat dezelve niet zuiver van contagieusen aard was. De nadeelige inwerking der natte en koude en vooral derzelver te zamen werken, schijnt de naaste oorzaak dezer ziekte daar te stellen. Wanneer ik mij immers niet bedriege, zoo heeft dit gebrek onder tien gevallen, negen maal eenen dieper liggenden grond, namelijk in den vervallen en verzwakten staat van den lijder. Ieder kent of heeft aan zich zelven de nederdrukkende werking der koude Noord-Oosten wind ondervonden, welke bij ons te land doorgaans drie maanden lang, tusschen zomer en winter waait; en juist in dat jaargetijde heerscht de Erysipelas het meest. Op dezelfde wijze kan men zich het dikwijls voorkomen van deze roos gedurende een' zeer kouden winter of zeer heeten zomer verklaren. Daarenboven vindt gij deze ziekte vooral bij zulke personen, welke door eene operatie veel bloed verloren hebben en bij zulke welke voor of na de operatie op een zeer schraal dieet gezet waren. Wij zijn wel is waar niet in staat de voorjaarswinden te regelen, of de bovenmatige zomerhitte en de te groote koude des winters te beteugelen, doch wij kunnen de nadeelige inwerking dezer oorzaken aanmerkelijk matigen en het gevaar der Erysipelas veel verminderen, door ieder te groot bloedverlies te beletten, zooals ook door het toe-

dienen van voedzame kost, en het gebruik van zachte opwekkende middelen zooals b. v. wijn of bier, vooral bij zulke personen, welke in gezonde dagen aan derzelver gebruik gewoon waren. Ik leefde in het geloof voort, dat het grootste gevaar na eene operatie uit de daardoor ontstane ontsteking ontstond en dat deze ontstekingen slechts door een schraal diëet voor te komen waren; zoo lang ik uit dat oogpunt handelde, ontmoette ik alerwege in mijne praktijk Erysipelas. — Reeds voor langen tijd overtuigde ik mij dat dit oogpunt valsch was, dat daarentegen iedere operatie een geweldige aanval op het organismus is, welke de levenskrachten der patienten belangrijk aandoet, dat de nadeelige werking van dezen aanval door bloedverlies des te meer vermeerderd wordt, dat verder een schraal diëet, den lijder tot eene zekere soort van ontsteking geschikter maakt dan ergens eene andere nadeelige oorzaak, en dat wij liever daarnaar trachten moeten, de krachten door een doelmatig diëet te ondersteunen, dan om bij de overige nederdrukkende inwerkingen nog die des hongers te voegen.

Wanneer gij naar deze regelen handelt, zult gij wel is waar niet altijd de Erysipelas kunnen voorkomen, maar gij zult, zoo als ik u stellig kan verzekeren, dezelve slechts zeer zelden ontmoeten, terwijl het aan andere artsen, welke deze voorzigtigheids maatregelen niet in acht nemen, dagelijks voorkomt, en ik kan u naauwelijks zeggen, hoe veel minder mijne vrees dan vroeger is, sedert ik mijne beschouwing over de behandeling op de aangegevene wijze veranderd heb.

Verstaat mij echter niet verkeerd, en gelooft niet, dat ik meen, men moest de zieke voor de operatie met

dierlijk voedsel mesten, of men moest iederen patient zonder onderscheid, wijn poorter of brandewijn in overmaat toedienen. Er zijn zoo als ik reeds vermeld heb, menschen welke op eene betere voeding moeten gezet worden, dan die, aan welke zij in den laatsten tijd, ter voorbereiding tot de operatie gewoon waren. In allen gevalle moet men op den eersten en tweeden dag na de operatie met het toedienen van voedsel voorzigtig te werk gaan en onder alle omstandigheden de aanwezige verschijnselen in het oog houden. De Heelmeester moet zich met de vroegere gewoonte des zieken bekend maken en bij het toedienen der dierlijke kost en prikkelende geneesmiddelen daarop letten, dat door eene te groote hoeveelheid van dezelve de pols niet aangezet, de huid niet verhit en de maag niet overladen worde met dingen, welke zij niet ligt verteren kan. Het is echter even zoo gevaarlijk een zieke welke aan een' voedenden kost gewoon was, op een schraal dieet te zetten, als een' zieke welke tot nu toe slechts een' mageren kost pleeg te genieten, rijkelijke maaltijden te veroorloven. — Een zieke, welke alleen aan het gebruik van water gewoon was, zal wijn en poorter slechts in geringer hoeveelheid en bij buitengewone gelegenheid verdragen, terwijl men een' ander, welke aan het gebruik van dergelijke stimulantia gewoon is, dezelve voor langen tijd niet onthouden mag, zal hij door het ontberen van dit middel niet een wezenlijk nadeel ondervinden. Ik heb het daarom hier in het Hospitaal dikwijls doelmatig gevonden, een' drinker, zelfs op den dag eener operatie of van een ander gevaarlijk voorval eene matige gift brandewijn toe te dienen.

Eene andere ontsteking ontstaat somtijds na eene operatie

in de onderbondene of doorgesnedene vaten, onder geheel dezelfde omstandigheden als de Erysipelas. Zij begint gewoonlijk eenige dagen na de operatie met eene koortshuivering en is eene gevaarlijker ziekte dan de Erysipelas, daar zij belangrijker werktuigen inneemt en gewoonlijk met eene etterverplaatsing binnen de ontstokene vaten en abcesvorming eindigt. Is de ziekte eens ontstaan, zoo kan de kunst slechts weinig daartegen doen; daarentegen kan men meer doen om hetzelve voor te komen. Na al mijne ondervindingen omtrent deze zaak, moet ik gelooven, dat ook deze ziekte even als de Erysipelas, zijn' grond heeft in eenen asthenischen toestand van het organismus en bijzonder bij zulke personen voorkomt, die door een sterk bloedverlies gedurende de operatie of door schralen kost voor of na dezelve vervallen zijn. Somtijds heeft er bij de aderontsteking ook nog eene ontsteking der slagaderen plaats, welke evenzeer door de operatie ontstond en uit dezelfde voorbeschikkende oorzaken ontspruit.

Nog een andere grond van mislukking eener operatie ligt in de zoogenaamde gangreneuse ontsteking, die meestal onmiddelijk in brand en verettering overgaat, deze ontsteking neemt in verschillende gevallen dikwijls eene verschillende gedaante aan. Zoo werd b. v. een sterke vette man, welke zeer aan sterkendrank verslaafd was, wegens eene zeer groote, oninbrengbare beklemde breuk in het hospitaal opgenomen. Ik deed niets anders, dan dat ik de vernaauwing, welke zich in de inwendige buikring bevond, met het mes doorsneed. Het darmkanaal hernam ook dadelijk zijne werkzaamheid weder ; doch op den derden dag ontstak de huid in den omtrek en zelfs vormden er zich op enkele

plaatsen blijnen, de ontsteking verspreidde zich zeer spoedig over de overige deelen van het onderlijf en na twee dagen was hetzelve doorgaande brandig; de patient stierf.

Deze zelfde ziekte ontmoet gij ook, slechts onder eene andere gedaante, in de zoogenaamde etterende amputatie stomp, de stomp ontsteekt, zwelt, wordt pijnlijk en zeer gevoelig, zoodat men zich genoodzaakt ziet, het verband losser te maken. Eene vuile dun vloeijende stof dringt door het verband heen; als gij als dan na vier of vijf dagen de hegtpleister wegneemt, zoo vindt gij niet alleen geen begin van vereeniging per primam intentionem, maar daarentegen de geheele wondvlakte in toestand van gangreen, de brandkorsten vallen af, maar er vormen zich nieuwe, en op deze wijze worden de weeke deelen ongemeen snel vernietigd, zoodat de beenderen, welke van hun beenvlies beroofd en inwendig in necrosis overgegaan zijn, uit de spieren uitsteken.

In andere gevallen verspreidt zich de ontsteking over het celweefsel, en veroorzaakt aldaar eene uitstorting van serum en slechten etter. In het begin heeft de huid hierbij slechts eene vuil roode kleur, doch het daar onderliggende celweefsel heeft reeds zijne levenskracht verloren. Er volgt nu eene versterving der huid in enkele plekken, die zich somtijds zeer wijd uitstrekken. Somtijds maken deze verschrikkelijke verwoestingen buitengewoon snellen voortgang, terwijl zij een geheel deel aandoen, zoodat de zieke reeds na vijf of zes dagen bezwijkt, onder den invloed dezer verwoestingen op het organismus. In andere gevallen

daarentegen maakt dit ongemak minder snellen voortgang, zoodat het somtijds veertien dagen duurt, eer men beslissen kan of de zieke er het leven bij behouden of sterven zal.

Van welken aard de gangreneuse ontsteking ook zijn moge, steeds is het een bewijs, dat het gestel des zieken zeer bedorven en verzwakt is; naar mijne ondervinding vindt men dezelve bijzonder bij zulke personen, welke eene buitensporige levenswijze gevoerd en zich aan het onmatig gebruik van spirituosa en gistende dranken overgegeven hebben. Bij zulke personen doet men wel iedere operatie te vermijden, wanneer dezelve niet dringend noodig is. Zoo evenwel dezelve volstrekt vereischt wordt, en de verschijnselen eener gangreneuse ontsteking na de operatie volgen, vergeet dan niet, dat bloedontlastingen en de aanwending der zoogenaamde ontstekingwerende methode alleen daartoe bijdragen, den loop der ziekteontwikkeling te bespoedigen en de verwoestingen slechts des te gevaarlijker te maken.

Er wordt zelfs eene geheel tegenovergestelde behandeling vereischt en wil men het ontstaan dezer ontsteking bij eenen lijder voorkomen, welke aan onmatig genot gewoon is, zoo moet men hem eene zekere hoeveelheid zijner gewone prikkels van het begin aan, dat is van den dag der operatie, toestaan.

Wij ontmoeten evenwel dezen aard van ontsteking niet alleen bij drinkers van professie, maar ook bij personen, welker gestel door andere oorzaken reeds zeer verzwakt is.

Dr. Prout wil waargenomen hebben, dat de aan diabe-

tes lijdende zieken in vele gevallen aan karbunkels lijden. Een man, welke aan diabetes leed, en toevallig eene wond aan de eene zijde van het hoofd bekomen had, stierf reeds na acht dagen ten gevolge eener wijd verspreidde ontsteking en verettering der hoofdbekleedselen. was hij voor het overige gezond geweest, zoo zoude eene eenvoudige wond, niet zoo ernstig in de gevolgen geweest zijn, maar in den toestand, waarin hij zich bevond, zoude het wegnemen van een klein beursgezwel aan het hoofd, even zoo ligt den dood veroorzaakt hebben. Van het groot getal der patienten, welke ik gedurende de laatste dertig jaren, door afbinding van inwendige aanbeijen bevrijdde, had ik het ongeluk er drie door den dood te verliezen. Bij deze allen vertoonde de sectio, eene wijdverspreidde ontsteking en verettering des celweefsels tusschen de slijm en spierrok des darms tot hoog in het mesenterium en wel nog tot in derzelver verdubbeling. Bij een' dezer patienten was ook de nier aangedaan en na de naauwkeurige onderzoeking van Dr. Prout, vonden wij de urin met eiwit overladen en specifiek zwaarder dan anders (1,035), ook bij den tweede was de nier op de zelfde wijze aangedaan, het water van dezen patient werd ongelukkig niet onderzocht, maar gij zult deszelfs hoedanigheid kunnen veronderstellen, als gij verneemt, dat ik in de blaas een vast ovaal ligchaam van de grootte eens amandels, en naar barnsteen gelijkende, of met andere woorden een febrinsteen vond. Het was de eerste keer, dat ik zulk eene afzetting in de urin vond. Het derde geval had plaats bij een' man, welke lijdende was aan eene ziekte der spijsverteringswerktuigen, en ten gevolge daarvan

een zeer verzwakt gestel had. Ik weigerde eerst wegens den slechten staat zijner gezondheid hem te opereren en ried hem naar zijne hofstede terug te keeren; maar hij kwam spoedig weder naar de stad en had zoovele bezwaren, dat hij van zijne kwaal, voor iederen prijs en tegen alle gevaar in, wilde bevrijd zijn. De uitkomst is u reeds bekend. Als mij na dien tijd dergelijke gevallen voorkwamen, waar ik over den algemeenen toestand der zieken in twijfel stond, zoo onderzocht ik steeds de urin. Ik wil wel niet beweren, dat het zijn van eiwit in de urin de operatie volstrekt verbiedt, doordien ik weet, dat deze zelfstandigheid dikwijls geheel toevallig en voorbijgaande in de urin voorkomt, en ten tweede, dewijl het gevaar, hetwelk uit de ziekte zelve voorkomt (b. v. door bovenmatige en steeds terugkeerende bloedingen) daarbij zoo groot is, dat men het gevaar, hetwelk uit de operatie volgt, geheel buiten aanmerking moet laten; deze hoedanigheid der urin moet evenwel voor den heelmeester een grond zijn, om zeer voorzigtig te werk te gaan; en ik zoude zeer ongaarne eene operatie bij eenen patient ondernemen, wiens urin deze hoedanigheid voortdurend had.

Om deze zaak zoo duidelijk mogelijk te maken, heb ik u de verschillende soorten van ontsteking, welke niet zeldzaam het gevolg eener operatie zijn, zoo beschreven als of ieder voor zich zoo bestaande voorkwam. In de praktijk zult gijl echter menigmaal een zamenloop dezer verschillende soorten vinden. De lijder kan b. v. aan eenen Erysipelas lijden, welke in verettering en abces overgaat, en bij de sectio vindt gij alsdan nog daarenboven eene ontsteking en etterafzetting in de ade-

ren. Een ander lijdt in het eerst aan eene wijd uitgestrekte ontsteking van het celweefsel, doch na eenigen tijd strekt zich de ontsteking ook uit tot de uitwendige bekleedselen en neemt nu alle kenteekenen van den Erysipelas aan. Even zoo kan de Erysipelas op eens in gangren en sphacelus overgaan. Een klein scirreus gezwel b. v. werd aan den hals eener jonge vrouw geëxtirpeerd; nog gedurende denzelfden avond overviel haar eene koortshuivering en reeds den volgenden dag had zij eenen duidelijk ontwikkelden Erysipelas in de huid van den hals, welke zich naar onder toe over het gansche voorste gedeelte der borst uitstrekte, op de koude was geene eigenlijke terugwerking (reactie) gevolgd, de pols was echter klein en zwak en de ledematen koud. Na weinige uren was reeds de gansche huid, zoo wijd als de Erysipelas zich uitstrekte, verstorven, en de zieke in minder dan acht en veertig uren na de operatie dood. Een arm meisje, van het land komende, om in het George's hospitaal opgenomen te worden, had zich op reis met de balein uit haar korset de huid aan de eene borst een weinig doorgeschaafd, op den volgenden morgen werd zij door eene koortsrilling overvallen, van welker gevolgen zij zich niet weder geheel herstelde. Er kwam nu nog een' Erysipelas bij, welke van het geschaafde deel uitging en zich zeer snel over de geheele voorste zijde der thorax verspreidde, de op deze wijze aangedane huid werd bijna onmiddelijk daarop gangreneus en als de lijderesse drie of vier dagen na den koorts aanval stierf, was de huid geheel verstorven. Deze beide gevallen hadden plaats in den zomer bij ongewoone hitte, en diende mij tot leering

welke ik nimmer weder vergeten heb: dat men namelijk operatien, welke niet volstrekt noodzakelijk zijn, nimmer bij buitengewoon hoogen stand van den thermometer moet ondernemen.

Ik mag echter nog eene andere soort van ontsteking niet onvermeld laten, welke na toevallige beleedigingen of heelkundige operatien pleeg te volgen en op welke wij in de laatste jaren vooral opmerkzaam zijn geworden. De zitplaats dezer ontstekingen is niet in die deelen, aan welke de beleediging of operatie aangebragt wordt, maar op eenigen afstand van dezelve. Zoo vindt men bij lieden, welke eene beleediging aan het hoofd hebben gekregen, als zij tengevolge daarvan sterven, etter in de longen of een abces in de lever. In andere gevallen ontstaat na eene steensnijding ontsteking en verettering in het, den hals van de blaas omgevende celweefsel; de dood volgt echter niet onmiddelijk daarop, maar de zaak strekt zich in de lengte uit, en voordat de zieke sterft, wordt hij van zwelling, ontsteking, verettering en verzweering der parotiden aangetast; of er ontwikkelt zich eene etterverzameling in de beide kniegewrichten; en in nog andere gevallen heeft er eene afscheiding van etter in het celweefsel van verschillende deelen, of eene uitstorting van serum, lympha of etter in het peritonaeum of pleura plaats.

Eenige Pathologisten hebben aangenomen, dat deze opvolgende ziekten ontstaan uit eene aderontsteking, en dat de verschijnselen in deze gevallen daardoor verklaard moeten worden, dat de etter, welke zich aan de inwendige oppervlakte der aderen vormt, door den bloedstroom wordt medegevoerd, en op andere plaatsen,

in geheel afgelegene organen, zonder eenig ontsteking-achtig verschijnsel wordt afgezet. Ik houde échter deze stelling niet voor juist; want in een geval van zamengestelde breuk des regter beens, waar de zieke na eene maand aan eene ettervorming in de longen, in de lever en in het celweefsel der buikspieren en in een der buigspieren des beens stierf, werden de aderen zeer zorgvuldig onderzocht, maar nergens eene ontsteking dezer vaten ontdekt. Even zoo bood zich voor mij de gelegenheid aan, eenen anderen man, welken een heelmeester de huid aan het achterhoofd zeer onvoorzigtig met lapis causticus gebrand had, zoodat alle weeke deelen in ettering waren overgegaan en de beenderen bloot lagen, na zijn' dood te disseceren. Nadat ik de schedelholte geopend had, vond ik de dura mater aan den binnen kant, in even denzelfden omtrek van het been losgemaakt, als de beleediging aan de buiten zijde in het pericranium zich uitstrekte, maar volstrekt geene aderontsteking in de aangedane deelen of ettervorming in de dura mater, terwijl het peritonaeum in zijne gansche uitgebreidheid ontstoken, en de ingewanden door gecoaguleerde lympha aan elkander gekleefd waren. Als het noodig was zoude ik nog eene menigte dergelijke voorbeelden kunnen aanvoeren, maar ik geloof, dat de reeds vermeldde voor ons doel toereikend zijn. Daar ik nu het beloop dezer secundaire ontstekingen in een groot getal van voorvallen heb waargenomen, zoo ben ik tot het besluit gekomen, dat dezelve wel niet van eene opneming des etters in den bloedsomloop en eene overbrenging en nederzetting deszelve in een ander deel des ligchaams, maar veelmeer

van eene asthenischen koortsige opwekking van het organismus ontstaat. Welke beschouwing ook nu de regte moge zijn, zoo zijn deze gevallen steeds zeer gevaarlijk en gaan gewoonlijk met eene doodelijke uitkomst gepaard, ten minste zijn uitzonderingen op dezen regel zeer zeldzaam.

Nu en dan vindt men echter zulke uitzonderingen in welke de secundaire ontsteking, zonder in ettering over te gaan, ophoudt. Vele uwer zullen zich zoodanig geval nog herinneren; hetzelve had plaats bij den laatsten lijder (George Bean) aan welke ik, voor het sluiten mijner voorlezingen in dit hospitaal de arteria iliaca externa onderbond. Reeds op den avond na de operatie, werd de buik pijnlijk en gevoelig, de pols snel, de huid heet, de tong droog en bruin, men deed eene kleine aderlating op den arm, welke CUTLER hier later gedurende mijne afwezigheid op den volgenden dag herhaalde, doordien de verschijnselen niet verminderd waren. Daar op den tweeden dag na de operatie dit verschijnsel zich niet het minste verbeterd had, zoo scheidde ik de aanhechtingen in de wond met eene sonde en verschafte op deze wijze aan eene vuile etter eenen vrijen uittogt. Daar ik verder vernam dat de patient een drinker was, zoo verliet ik de ontstekingwerende geneeswijze, en gaf hem daarentegen een mixtuur hetwelk antimonium bevatte, en veroorloofde hem het gebruik van eene kleine hoeveelheid wijn en wat vleeschnat. Op den volgenden derden dag waren de plaatselijke verschijnselen niet het minst verminderd en de reactie nog verslimmert; en daarenboven had zich nog bij de vorige verschijnselen, hevige pijn en zwellen van

de regter schouder gevoegd. (d. i. aan die schouder, welke aan de overgestelde zijde der onderbinding lag). Ik liet nu alle geneesmiddelen weg, en gaf den lijder dagelijks eene halve pint roodenwijn, en voedsel zooals zijne maag dezelve verdragen kon. De pijn en zwelling in de schouder duurde wel is waar nog langen tijd voort, maar daar ik de hoeveelheid der opwekkende middelen steeds vermeerderde, zoo verminderde dit verschijnsel te gelijk met de overige symptomata langzamerhand, tot dat de zieke ten laatste geheel genezen was. Daar ik uit dit geval zoo veel leerde en ik geloof dat hetzelve ook voor ul. zeer leerzaam geweest is, zoo zullen wij, ofschoon ook slechts kort, de toedragt van hetzelve nog eens overdenken.

Vooreerst zien wij daaruit dat eene secundaire ontsteking, welke gewoonlijk in ettervorming overgaat, ook door oplossing eindigen kan. Behalve dat levert ons dit geval een voorbeeld eener asthenischen ontstekingachtige aandoening bij een' drinker; welke noch door bloedontlastingen, noch door antimonialia of afvoerende middelen konde beteugeld worden, bij welken echter een tegengestelde behandeling, d. i. de aanwending van zachte opwekkende middelen en voedzame kost, de beste uitwerking had. Dit geval bevestigt alzoo de opmerkingen welke ik omtrent dit gewigtig onderwerp der heelkunde reeds te voren maakte volkomen.

Behalve deze verschillende oorzaken van gevaar, welke allen uit eene ontsteking ontspruiten, zijn er echter nog andere niet minder belangrijke gevaren, welke hunnen grond hebben in eene storing der werkzaamheid des zenuwstelsels.

Even als na eene toevallige beleediging, kan ook na eene heelkundige operatie na het verloop van tien a veertien dagen de tetanus volgen. Intusschen behoeft gijl, (ten minste in ons klimaat) voor deze verschrikkelijke ziekte, welke wel is waar zoowel na de geringste als ook na de zwaarste operatie ontstaan kan, niet zoozeer te vreezen, daar zij in het eene zoowel als andere geval slechts zoo zeldzaam voorkomt, dat het daaruit voortspruitende gevaar voor de praktijk bijna niet in aanmerking komt, want als men steeds op eene zoo geringe waarschijnlijkheid van gevaar acht zoude slaan, zoo zoude men ook niet durven uitrijden uit vrees van afgeworpen en gedood te worden en even zoo weinig zoude men durven rijden met een postwagen of op een spoorweg. Buitendien is onze kennis niet zoodanig, dat wij weten in welk geval de tetanus bijzonder gemakkelijk ontstaat; of dat wij in staat zoude zijn de ontwikkeling dezer ziekte voor te komen.

Gij kent zonder twijfel uit de beschrijving, en het grootste gedeelte van ul. zelfs door eigene aanschouwing, deze storing van het zenuwstelsel, hetwelk DUPUYTREN delirium traumaticum noemde, dewijl hetzelve somtijds op plaatselijke beleedigingen volgt; meer kenmerkend voor dezen toestand ware echter de benaming van mania traumatica. Men ontmoet deze storing des zenuwstelsels niet slechts ten gevolge eener heelkundige bewerking, maar ook na toevallige beleedigingen. Hetzelve is steeds met groot gevaar vergezeld, en eindigt zeer dikwijls, in spijt der voorzigtigste behandeling, met den dood.

Het is echter mijn voornemen niet, uwen tijd met eene uitgebreide beschrijving dezer toestand te verkwisten,

daar ik niet twijfel, of gij. kent den zelve reeds naauwkeurig uit de systematische voorlezingen van HAWKINS. Het is voor mijn doel genoeg als ik u alleen daarop opmerkzaam maak, dat zoowel de verschijnselen als ook de graad van gevaar in verschillende gevallen verschillend zijn.

Naar mijne ondervinding volgt deze toestand op toevallige plaatselijke beleedigingen en heelkundige bewerkingen in de Londensche Hospitalen bijzonder dikwijls bij lieden, die zich aan het gebruik van gegiste of geestrijke dranken vooral van het slokje bovenmatig overgeven, en in de meeste gevallen ontstonden de eerste verschijnselen van dit delirium dadelijk na de geheele plotselinge onthouding van deze tot gewoonheid geworden prikkelende dranken, dranken. Aan eenen man, die gewoon was, dagelijks een flesch wijn en des middags nog daarenboven welligt wat porter te gebruiken, of dagelijks een of twee pinten brandewijn te drinken, moet men daarom na eene operatie (wanneer het niet om andere redenen volstrekt ongeoorloofd is), eene matige hoeveelheid van zijnen gewonen drank toestaan, en deze hoeveelheid naderhand langzaam vermeerderen. Zoude echter deze voorzigtigheids maatregel in den eersten tijd verzuimd zijn en zich reeds de verschijnselen van mania traumatica vertoonen, zoo geve men aan den zieke oogenblikkelijk wijn of brandewijn met een dosis morphium aceticum of muriaticum (acetas of murias morphii), om den verderen voortgang der ziekte te verhoeden. In eenige weinige gevallen, vooral bij personen, welke door hunne levenswijze daartoe geneigd zijn, kunnen de verschijnselen geheel en al in het eerste tijdperk zoo ontstekingachtig van natuur zijn, dat daardoor

het gebruik van het lancet en de aanwending van de ontstekingwerende geneeswijze geregtvaardigd wordt, maar deze behandeling maakt naderhand den zieke des te gevoeliger voor de mania traumatica, zoo dat zijn leven toch naauwelijks meer gered kan worden, ook al kiest men den geschikten tijd, in welken de vroegere ontstekingwerende behandeling verandert en voorzigtig met de toediening van zachter prikkelende middelen en opiaten verwisseld wordt 1).

Zenuwachtige verschijnselen, welke, ofschoon ook niet geheel gelijkende aan die der drinkers, doch wezenlijk van den zelfden aard zijn, kunnen ook onder andere omstandigheden ontstaan. In het museum van het hospitaal kunt gijl. een naar de lengte doorgesneden onder-

---

1) Men zij in dezen toestand vooral voorzigtig met bloedontlastingen, waardoor somtijds het delirium wordt opgewekt. Zoo behandelde ik eens een' man welke, ofschoon wel aan het meer dan noodig gebruik van wijn verslaafd, echter volkomen nuchteren des morgens vroeg uitgaande door eenen val zijn been brak, met hevige kneuzing vergezeld. Zijnen algemeenen toestand vorderde dringend bloedontlasting, eene ruime venae sectio werd hem toegediend maar er ontwikkelde zich spoedig eene zenuw-ijling (delirium of mania traumatica), waardoor hij bij herhaling het verband losrukte en vier sterke personen naauwelijks in staat waren hem te beteugelen, tot dat door het gebruik van opium zich alles herstelde en de lijder van zijn andersinds hoogst belangrijk gebrek zonder verdere toevallen genas. Zoo veroorzaakte eens eene ruime venae sectio bij een persoon aan hevige pleuritis lijdende, een volkomen ontwikkeling van delirium tremens, ofschoon deze patient alhoewel gewoon sterken drank te gebruiken, vroeger daarvan nimmer verschijnselen vertoond had. V.

ste gedeelte eener tibia zien, in het welk zich digt bij den enkel een abcesholte bevindt. Ik wil ul. de daartoe behoorende ziektegeschiedenis met weinige woorden verhalen, omdat de waarheid van de reeds vermelde bemerking door dezelve bevestigd wordt. De zieke was een jong man van vierentwintig jaren en raadpleegde mij wegens een gezwel aan het onderste gedeelte der regter tibia, in hetwelk hij voortdurend hevige pijnen leed, die in bijzondere paroxysmen eene onverdragelijke hoogte bereikten. Deze aanvallen keerden met onregelmatige tusschenruimte terug, bonden den zieke alsdan meerdere dagen aan de kamer, en waren daarbij met belangrijke storingen des gestels verbonden.

Hij had reeds vele heelkundigen om raad gevraagd zonder dat hunne raadgevingen hem eenige verligting hadden toegebragt. De middelen, welke ik hem aanried hadden geen beter gevolg dan die mijner voorgangeren; toen ik hem dus de afzetting van het deel voorsloeg, stemde hij daarin, zonder zich lang te bedenken, toe.

De aard van het gebrek herkent gijl. zeer gemakkelijk aan het praeparaat, van het welk ik reeds sprak. Ik moet ul. evenwel de uitkomst van dit geval nog mededeelen, daar hetzelve geheel bijzonder hier behoort. De lijder verdroeg de operatie met de grootste standvastigheid. Zoo dat de toeschouwers gelooven moesten, dat hij er geene de minste pijn van gevoelde. Dadelijk daarop werd hij echter zeer onrustig, prikkelbaar en uitermate spraakzaam: des avonds ontstond er ongelukkig eene bloeding uit de stomp, welke wel is waar na het wegnemen van het verband, en nadat de coa-

gula verwijderd waren, gestild werd, maar toch eerst gestuit kon worden nadat de lijder reeds eene groote hoeveelheid bloeds verloren had.

Gedurende den nacht kon de patient niet slapen, en den anderen morgen was hij zeer onrustig, bijzonder spraakzaam en zijne pols zeer versneld. De verschijnselen verergerden meer en meer, hij had volstrekt geene neiging tot slapen meer en een' zoo snellen pols dat dezelve naauwelijks nog geteld konde worden.

Tot den derden of vierden dag bleef de tong zuiver en vochtig: toen echter werd dezelve droog en bruin. De zieke ijlde aanhoudend, de pupillen waren zeer verwijderd en de gevoeligheid van het netvlies zoo geheel weggenomen, dat de schijn van een licht door de zieke niet werd waargenomen, zelfs als men hetzelve digt aan zijne oogen hield. Op den vijfden dag na de operatie volgde de dood; en bij de sectio was in geen deel des ligchaams eenige ziekelijke verandering te vinden. Er is wel geen twijfel aan, of de dood dezes lijders was het gevolg der schok, welke het zenuwstelsel door de operatie geleden had, en welker nadeelige invloed nog vermeerderd werd door de opvolgende bloeding; men kan echter ook wel met regt aannemen, dat de aanhoudende pijnen en die voortdurende opwekking, in welke de zieke zich gedurende zoo vele jaren zijns levens bevond, en waardoor hij, zooals ik naderhand vernam, zeer prikkelbaar en eigenzinnig geworden was, veel tot den beklagenswaardigen uitgang hebben toegebragt.

In andere gevallen moet eene dergelijke voorbeschiktheid aan de eigendommelijke ziekelijke gesteldheid des zenuwstelsels toegeschreven worden, welke zich ten tijde

der huwbaarheid, onder de gedaante eener hysterie vertoont, en in eenen lateren leeftijd somtijds wel in zielsverbijstering ontaardt. Bij dergelijke patienten heb ik dikwijls zeer ernstige zenuwachtige verschijnselen zelfs na zeer geringe operatiën zien volgen. De naauwkeuriger beschrijvingen dezer gevallen zullen het onderwerp eener afzonderlijke voorlezing uitmaken, maar het voldoet reeds voor ons doel als ik u slechts daarop opmerkzaam gemaakt heb: dat namelijk personen, welke aan eene ziekte van het zenuwstelsel lijden, het minste geschikt zijn tot alle operatiën. Ik rade ul. zelfs, reeds bij eene jonge vrouw welke slechts een weinig meer dan gewoonlijk hysterisch is, zeer voorzigtig te zijn. Derzelver levenskrachten zijn gewoonlijk zwak en eene aanmerkelijke bloeding niet goed te verdragen daarenboven worden zulke vrouwen na eene operatie ligt door eene hevige storing van het zenuwstelsel en van die soorten van asthenische ontstekingen aangedaan, van welke ik reeds uitvoerig gesproken heb.

Ik meen wel niet, dat gij bij zulke personen nimmer eene operatie zoudt mogen ondernemen, maar dat men nooit zonder dringende aanleiding tot dezelve moet overgaan. In ieder geval rade ik u, als gij onder zulke omstandigheden eene operatie moet ondernemen, alle slechts mogelijke voorzorgen tegen een groot bloedverlies te nemen, en na dezelve, de krachten door eene voedende kost en zacht opwekkende middelen te ondersteunen.

Ik behoef er naauwelijks bij te voegen, dat eene organische ziekte, in een tot het leven volstrekt noodzakelijk orgaan bij eene heelkundige operatie steeds wezen-

lijk in aanmerking komt. Wilde men b. v. de steensnijding wegens eenen blaas steen, bij eene gelijktijdige ziekte der nieren ondernemen, zoo zoude zulks de zekerste weg zijn, het leven des lijders met geweld te verkorten..

De klieving en genezing der fistel des endeldarms, bij gelijktijdige ziekte der longen zoude slechts tot snellere ontwikkeling der tuberculae en vomicae in het laatste orgaan medewerken. Onder zulke omstandigheden kan slechts de dringendste noodzakelijkheid eene operatie regtvaardigen. Wanneer er echter zulk eene noodzakelijkheid bestaat, zoo moet gij u niet door deze verantwoordelijkheid laten afschrikken. Wanneer gij b. v. bij eenen lijder geroepen wordt, welke een aneurysma in de arteria poplitea en een ander in de aorta heeft, zoo zoude het aan dwaasheid grenzen, als gij de slagader aan het been trachte te onderbinden, zoo lang de toestand van het aneurysma geen oogenblikkelijk gevaar dreigt; daarentegen zoude het even zoo laf als gruwzaam zijn, als gij met de onderbinding ook slechts een oogenblik toefdet, zoodra het aneurysma dreigde te barsten.

Terwijl ik ul. hiermede de bronnen, uit welke de gevaren bij operatiën ontspringen, blootlegge, wil ik echter ul. vertrouwen op heelkundige operatiën niet verminderen maar integendeel bevestigen en vermeerderen. Een heelmeester, die, zonder de mogelijke kwade gevolgen na eene operatie te overwegen, blindelings aan het werk gaat, is een gevaarlijk medelid der menschelijke zamenleving, terwijl diegene, welke voorzigtig handelt en zich beijvert, den aard dezer kwalen te leeren kennen, de daaruit ontspruitende gevaren ver-

mijden kan, zoodat, ofschoon het hem niet altijd mogelijk is, eene gunstige uitkomst te erlangen, hij echter betrekkelijk zelden de droevige ondervinding zal maken, dat de moeite. welke hij zich ten voordeele zijnes zieken gaf, aan denzelven tot nadeel verstrekte.

II.

OVER DE NEUS-POLYPEN [1]).

Daar door vele heelkundigen verschillende gebreken als neuspolypen beschouwd of met dezelve verwisseld worden zoo moet ik vooral eerst verklaren, dat ik daaronder slechts een eenvoudig, niet boosaardig uitwas uit de membrana schneideriana versta, welke het meeste bij de voornaame klasse en in het bijzonder bij mannen voorkomt en daarom meer het onderwerp der eigen, als wel des hospitaals praktijk uitmaakt. Het gebrek ontstaat slechts zelden voor de ontwikkeling der huwbaarheid, en kan, naar mijn inzien met geenen bijzonderen toestand van het gestel in verband gebragt worden. Bij de Portugezen moet dit gebrek veelvuldig voorkomen en daardoor ontstaan, dat hunne snuif met gestooten glas vervalscht is. Bij ons heb ik daarentegen niet kunnen bemerken dat de tabaksnuivers bijzonder daardoor aangedaan worden, ofschoon ik geloof, dat bij ons

---

1) Men zie afbeeldingen daarvan Chirurg. Kupfertafeln Tab. CV en CXIV.

de snuiftabak even zoo als de artsenijmiddelen vervalscht worden.

Het gezwel hangt gewoonlijk met eenen dunnen hals, of met eenen korteren of langeren dunvliezigen niet zeer vaatrijken steel aan het membrana schneideriana vast. De Polyp zelve is zeer glad, en, ofschoon er zich somtijds in dezelve vaten uitstrekken, slechts weinig georganiseerd, van vastigheid als gelei en uit gestold eiwit schijnende te bestaan. Men vindt zeldzaam eenen enkelen polyp, meestal zijn er twee of drie, of geheele hoopen aanwezig, zoodat men dezelve naauwelijks tellen kan.

Vooral moet men op derzelver voorkomen letten, welke of parelkleurig of wit of opaliserend is. Deze weeke polypen heb ik nimmer aan het septum of aan de onderste schelp, maar bijna altijd aan het zeefbeen of aan de bovenste schelp, verbonden aangetroffen. Aldus stierf voor eenige jaren, hier eene vrouw, bij welke zich de verschijnselen eener beginnende polyp vertoonden, aan eene andere ziekte. Na den dood vonden wij de cellen van het zeefbeen met een polypeuse stof aangevuld. De teekenen eener beginnende polyp bestaan in eene ziekelijke slijmafzondering en eene meerdere behoefte om den neus te snuiten, zooals zulks gewoonlijk bij eene verkoudheid plaats heeft; maar daar bij eene verkoudheid deze slijmafzondering slechts korten tijd duurt, zoo kan men als deze afzondering langeren tijd aanhoudt tot eenen beginnenden polyp besluiten, omdat zulke afscheiding alleen door eenen aanhoudend aanwezigen prikkel voortdurend kan onderhouden worden. Pijnen in het voorhoofd zooals bij

beenbederf voorkomen, ontbreken bij de polypen, daarentegen is het reukzintuig zoodanig aangedaan, dat de zieke vermeent reuken waar te nemen, welke in het geheel niet bestaan, of het is, zooals menigvuldiger voorkomt geheel vernietigd. Even zoo heeft de zieke of eene verminderde of in het geheel geene smaak. Deze verschijnselen nemen niet alleen met de toenemende grootte der polypen toe, maar er komt ook nog langzamerhand eene verstopping der middelste en later ook nog der onderste neusgangen bij, zoodat de ademhaling door de neus slechts onvolkomen plaats grijpt, en de zieke ten laatste alleen nog door den mond ademt. Dit is, bijzonder des nachts zeer moeijelijk dewijl als dan de speekselklieren, niet zoo als bij dag door de beweging der kaakbeenderen in werking gehouden worden, zoodat de open mond bestendig droog is en de tong hard als lijm wordt. In het begin geschiedt het snuiten der neus nog met gemakkelijkheid, maar later wordt de slijm door de lucht terug in de pharynx gedrongen; deze verschijnselen duren, allengs toenemende, een of meer jaren. Wordt dit gebrek verzuimd, zoo wordt de polyp steeds grooter, vaster en kraakbeenig aan zijn' basis, somtijds wordt hij zelf zoo groot dat hij ten laatste uit den neus uithangt. Hij verschilt altijd naar de weersgesteldheid in zijn' omtrek, daar hij bij vochtig weder opzwelt, zoodat hij den zieke tot eene behoorlijke hygrometer dient. Neemt hij ook achterwaarts tegen den pharynx achter het zachte verhemelte in omvang toe, zoo kan hij door drukking op de vena jugularis interna duizelingen veroorzaken, ofschoon die zieke, voor dat deze kwaal zoo verre gevorderd is, gewoon zijn heelkundige hulp in te

roepen. Ik herinner mij evenwel een geval in hetwelk dit gebrek geheel verontachtzaamd was. Het betrof eenen man, welke reeds vroeger eenmaal van een neus polyp, welke zich echter op nieuw ontwikkeld had, was geopererd. Toen hij zich in het hospitaal aanmeldde om opgenomen te worden, had de polyp eenen aanmerkelijken omtrek bereikt, zoodat hij vóór uit den neus uithing. Toen de patient na eenigen tijd aan eenen hersenziekte stierf, vonden wij bij de sectio water in de boezems, hetwelk zich daar waarschijnlijk door den druk der polyp had gevormd. Ik zag bij een' jongen van zestien jaren, eenen anderen zeer aanmerkelijken polyp ter grootte mijner vuist welk gezwel tot in den keel reikte, zoodat men hetzelve inden mond voelen kon. De ossa nasi waren hier zoo wijd uit elkander gedreven, dat de neus het halve gezigt bedekte. In een ander later door mij waargenomen geval, in hetwelk de polyp eene opslorping der beenderen bewerkt had en in de oogholten gedrongen was, werd dezelve geopereerd en keerde zooals ik geloof nooit weder.

In de eerste tijdperken, als men de polyp nog niet zien kan is het moeijelijk, omtrent deszelfs aanzijn zekerheid te verkrijgen, later kan men denzelven echter zeer duidelijk erkennen, wanneer men de neusgaten bij helder zonlicht voor een venster, met eene tang van elkander brengt; zijn de neusgaten groot en wijd, zoo kan men zelfs bepalen hoe ver zich de polyp uitstrekt; of hij zich tot in de pharynx uitstrekt, ontdekt men door het onderzoek met den vinger door den mond, en of hij de hersenen benadeelt, door de daarvan afhangende hersenverschijnselen.

Daar deze ziekte zuiver plaatselijk is, en inwendige geneesmiddelen daartegen geheel onwerkzaam zijn, zoo kan men den zieke alleen door eene kunstbewerking van deze kwaal bevrijden, en alsdan eerst door plaatselijk aan te wenden middelen de terugkeer verhoeden. Voor dat echter de polijp weggenomen is, helpen alle plaatselijke middelen niets. De afbinding is bij eenvoudige polijpen geheel onuitvoerlijk, en kan slechts door geneeskundige voorgeslagen worden, welke dit gebrek nimmer gezien hebben. Even zoo min moet het mes aangewend worden, daar men niet in staat is te zien, waarheen men hetzelve in den verstopten neus voert, en men daarenboven door de, door het aanraken met de scherpte van het mes veroorzaakte bloeding, genoodzaakt is de operatie af te breken. Om dezelfde reden moet men zich ook van geene schaar bedienen. Het best verrigt men deze operatie met eene afzonderlijke daartoe ingerigtte tang, wanneer men met dezelve weet om te gaan. De tang moet aan hare inwendige vlakte ruw en hol, aan de uitwendige glad en bol zijn en moet zich zijdelings openen; opdat men de polijp zeker vatten kan, moet dezelve tamelijk sterk zwaar gewerkt en alleen voor zeer enge neusgaten dunder zijn. Bevindt er zich bovendien eene schroef met dubbelen draad aan het handvat, zoo kan de polijp als hij eens gevat en den schroef vast toegedraaid is, niet weder ontglippen, de bewerking duurt op deze wijze wel is waar langer, maar is des te zekerder. Slechts in weinige gevallen, zal men genoodzaakt zijn zich van eene andere tang als deze te bedienen. Nadat nu de tang verwarmd en met olie bestreken is, en de zieke

zich met een opwaarts gekeerd gelaat op eene stoel gezet heeft, beproeft men den polyp aan zijn' grond te vatten, daar men de tang door de voorste neusopening naar boven en achteren voert, zoodat aan iedere zijde van den polyp een blad der tang komt te leggen. Hierop sluite men haar door de schroef, en trekke, zal de polyp niet afscheuren, niet op eens dezelve uit, maar draaije eerst naar beide zijden, stoote ze als dan terug, draaije haar wederom eenige malen en trekke dezelve eindelijk met behoorlijke kracht uit. Zijn er meer polypen aanwezig, zoo herhaalt men deze operatie op dezelfde wijze zoo dikwijls als het getal der polypen zulks vereischt. Ten dien einde moet de zieke zich den neus met kracht uitsnuiten, opdat de achter den eerste gelegene polypen te voorschijn komen. Gelukt zulks niet zoo moet men deze trachten te verwijderen zonder dezelve te zien. Somtijds is er nog een kleinere polyp aanwezig, welke door eenen grooteren bedekt wordt, en eerst dan te voorschijn komt als de laatste weggeruimd is. Heeft men de pòlypen op deze wijze aan kant gezet, zoo houden voor den zieke oogenblikkelijk alle verschijnselen op.

Dikwijls is éëne operatie voldoende, in andere gevallen moet zij twee, drie of viermalen herhaald worden. Men zij bijzonder voorzigtig bij het gebruik der tang, daar bij eene ruwe behandeling, de cellen des zeefbeens of de lamina cribriformia kunnen beschadigd worden. Nimmer zag ik, na de operatie ontsteking, hersenaandoening of erysipelas. In een eenig geval ontstond bloeding, welke ik gemakkelijk door pluksel waarmede ik de neusholte vulde, stuitte. Over het algemeen

verdragen de slijmvliezen zooals b. v. bij de operatie der inwendige aanbeijen, gemakkelijker eene kwetsing als de uitwendige huid.

Wanneer gelijktijdig met eenen ouden, vasten en kraakbeenigen polyp, welke op het been vast zit, een dun plaatje van het been wordt afgescheurd, zoo is dit van geen belang en dient zelfs als een geruststellend teeken, daar men alsdan zeker zijn kan, dat de geheele polyp uitgetrokken is, en hij, wanneer ook op eene andere plaats, hier echter nimmer weder te voorschijn treden zal. Voor zulke polypen ben ik gewoon eene eigenaardige tang te gebruiken, welke gelijkt op dezulken waarvan de vrouwen zich bedienen om bloemen te vervaardigen, en welke zoo vervaardigd is, dat zij aân haar bovenste einde snijdt, terwijl het onderste gedeelte ruw gemaakt is, om de polyp te kunnen vasthouden. Met dit instrument kan men den polyp, zoo digt mogelijk, aan het been afsnijden.

Is de polyp nu weggenomen, zoo zal zich de patient wel is waar, zeer verligt of geheel van zijn ongemak bevrijd gevoelen; het is echter zeer waarschijnlijk, dat de polyp weder te voorschijn komt en dan wederom verwijderd moet worden. Alles komt dus hierop aan; den terugkeer van het gebrek te verhinderen of ten minsten den groei der polyp te vertragen, en ik geloof, dat beide somtijds mogelijk is. Voor ongeveer 18 jaren kwam er een heer bij mij, welke aan eenen neuspolyp leed, en lang geleden wegens deze kwaal reeds eenmaal door een' plattelands-heelmeester geopereerd was geweest. Ik trok hem nu den polyp uit, en beval hem toen de witte praecipitaatzalf aan, welke ik reeds

in vele gevallen, met gunstig gevolg, had laten gebruiken. Deze zalf moet vóór het gebruik door warmte week gemaakt en dan dagelijks, met een penseel, in het bovenste gedeelte der neus, dáár, waar de polyp vast zat, aangewend worden. Deze wijze van aanwending is zeer zacht en prikkelt geheel niet. De zieke volgde zeer vlijtig dit voorschrift en kwam dikwijls, wegens andere kleine gebreken, bij mij, zoodat ik gelegenheid had, dit geval naauwkeurig waar te nemen; de polyp keerde hier eerst na 15 à 16 jaren terug, als wanneer ik hem weder wegnam. Ik heb ook nog meer andere gevallen gezien, in welke deze behandeling na de operatie van groot nut was.

Somtijds wendde ik eene zalf van salpeterzuur-kwikzilver aan; ik vind echter de witte praecipitaat in zalf nuttiger, daar dezelve met even zoo groote werkzaamheid als deze, niet zoo ligt ontsteking en niezen veroorzaakt. Dezelve moet echter bij voortduring, niet slechts eenige dagen, weken of maanden, maar jaren lang gebruikt worden. Even zoo weinig kan het nut aanbrengen, wanneer het penseel niet hoog in de neusgaten opgevoerd wordt. Men moet aan den zieke de rigting, welke het penseel nemen moet, beduiden, om in de middelste neusweg te komen, terwijl men het instrument eerst een weinig op en neder, en vervolgens achterwaarts voert, zoo ver de keel reikt, zoodat men den geheelen neusgang, tot diep in de keel, als het ware zuivert. Men kan ook zamentrekkende waschingen van zwavelzure zink of aluin, zoo als ik niet twijfel, met nut aanwenden. Ten dien einde losse men een drachme zwavelzuurzink in acht oncen roo-

zenwater en een drachme tinctuur van galnoten op, en laat den zieke met dit mengsel dagelijks den neus uitspoelen. Deze handelwijze past vooral dan, wanneer de neus zoo eng is, dat een penseel van gevorderde grootte niet kan aangewend worden. Somtijds heb ik ook den neusgang, uit welken de polyp voortgroeide, met helsche steen gebrand; dit middel moet echter voorzigtig aangewend worden, niet omdat het groot nadeel kan aanbrengen, maar omdat bij eene te uitgestrekte aanwending van hetzelve, ligtelijk ontsteking der neus ontstaat. Ook verzuime men niet, de buitenkant der neus en den bovenlip te voren met olie te besmeren, doordien anders de helsche steen, als hij later met slijm vereenigd, wegvloeit en de patient zich eenigen tijd aan het licht blootstelt, den ganschen omtrek, waarmede dezelve in aanraking kwam, zwart verft.

Men vindt echter somtijds eene andere soort van polypen, de zoogenaamde vleeschpolypen, in den neus, welke oogenschijnlijk uit vaste, digte vezelstof te zamengesteld en met eenen dunnen huid overtrokken zijn. Zij behooren blijkbaar met die polypen, welke men in de uterus en somwijlen in den endeldarm vindt, tot eene klasse, en ik geloof, dat de gewone polyp zich in zijn zamenstel veranderen en somtijds in een vleeschpolyp overgaan kan; zulks is echter niet altijd het geval, maar dikwijls is de polyp reeds van het begin aan vleeschachtig. Deze vleeschpolypen hebben gewoonlijk, zoo als de polypen van de uterus en rectum, eenen korten hals, en zijn, volgens mijne beschouwing, niet tot een enkel deel der neusholte, zoo als b. v. tot de etmoidaal cellen of bovenste schelp bepaald, maar kun-

nen aan alle deelen van den neus voorkomen. Zoo zag ik een' dergelijken polyp aan het septum, welke zich zoo verre uitstrekte als ik zien kon, een duim hoog en drie duim (in diameter) breed was, en de geheele vlakte van het septum bedekte, op welke dezelve met eenen zeer korten hals vastzat. Om deze polyp weg te nemen bragt ik, in plaats der tang, een van voren gerondde, eenigzins gebogen schaar in, sneed denzelven digt bij het septum af en brandde deszelfs wortel met helsche steen. Toen ik de patient na eenen geruimen tijd terug zag, was de neus nog even zoo volkomen vrij als dadelijk na de operatie. Hierin geleken deze vleeschpolypen aan die der uterus, welke ook niet terugkeeren, wanneer zij eens door de onderbinding zijn weggenomen, ik herinner mij, wel is waar, nog eenen anderen vleeschpolyp, welke insgelijks met eenen korten hals, op den bodem der neus vastzat, en op dezelfde wijze weggenomen werd, maar ik kan met geene zekerheid zeggen, of dezelve terugkeerde of niet. Hier ziet gijl. een vleeschpolyp, welke ik door de binding wegnam (dezelve wordt vertoond), hij strekte zich uit het achterste gedeelte der neus tot in de keel.

De wijze, op welke deze polypen met de daaraan bevindende ligatuur zich loslaten, is geheel dezelfde als bij de baarmoeder polypen. Wanneer men namelijk een' baarmoeder polyp onderbonden en de ligatuur nog onder derzelver oorsprong aangelegd heeft, zoo stoot zich de hals der polyp, welke boven de onderbinding lag, nogtans op eene merkwaardige wijze, steeds eerst nadat de polyp en de ligatuur reeds te voren waren afgegaan, gelijktijdig met de wortel af. Hier ziet gijl. eenen afgebonden

baarmoeder polyp, welke in de afstooting bevatten is, (wordt vertoond).

Toen ik hier in het hospitaal nog adsistent was, kwam er een jong soldaat bij ons, welke noch vrij ademen, noch slikken kon, zonder dat men in zijn' neus iets waarnam; als ik hem echter in de keel zag, ontdekte ik, geheel van achteren, een groot gezwel, hetwelk van het weeke verhemelte ontsproot en tot voor in den mond reikte. De onderste rand van hetzelve lag zoo diep, dat men het nog maar met den vinger bereiken, maar niet meer zien kon. Bij een naauwkeuriger onderzoek bleek het, dat het een vleeschpolyp was, welke in het achterste gedeelte der neus ontsproot en van daar tot in de keel zich uitstrekte. Ik nam denzelven door de binding weg, zonder dat ik later ooit iets weder van den patient vernomen heb.

Daar echter de operatie volkomen gelukt was, en de zieke zeer spoedig herstelde, zoo denk ik, dat de patient terug gekomen zoude zijn, als de polyp zich op nieuw gevormd had.

Vleeschpolypen, welke zich in het voorste gedeelte der neus bevinden, worden het doelmatigst met de schaar of de tang verwijderd. Bevindt zich daarentegen de polyp in het achterste gedeelte der neus, en strekt hij zich tot de pharynx uit, zoo moet hij door een legatuur afgebonden worden. De afbinding is geene moeijelijke operatie, als men weet hoe zij verrigt moet worden, en in alle geval moeijelijker te beschrijven dan uit te voeren. Er zijn ten dien einde eene menigte schrandere uitvindingen, die echter alle naar mijne meening, schranderder zijn dan bruikbaar. Hoe eenvoudiger de bewerking

is, des te gemakkelijker laat zich de band aanleggen. Ik wil beproeven of het mij gelukken wil, Ul. deze handelwijze duidelijk voor te slellen.

De eerste wijze, om eenen neuspolyp te onderbinden is de volgende: Nadat men een vinger in de keel gebragt en onderzocht heeft, uit welk neusgat de polyp voortkomt, brengt men een bougie in de lijdende neusholte (ontspringt de polyp, het geen slechts zelden het geval is, juist van beide de zijden des septum, zoo moet men in ieder neusgat een bougie inbrengen). Hierop schuift men het einde der bougie tot in den pharynx voort, zoekt hetzelve aldaar te vatten, buigt het om, en trekt het door den mond naar buiten, zoodat het eene einde uit de neus, het andere uit den mond uitsteekt.

Aan deze laatste bevestigt men alsdan eenen dubbelen gevouwen, sterken, goed gewaschten draad, welker lisvormige verdubbeling naar beneden hangt. Zal de operatie niet nog moeijelijker worden dan dezelve reeds is, zoo moet men zich van eenen zeer langen draad bedienen, welke men later, als het noodig mogt zijn, steeds korter kan afsnijden. Trekt men nu de bougie weder uit de neus, zoo volgt de band, welke nu afgesneden wordt, en alsdan met de beide afgesnedene einden uit den neus en met het lisvormige einde uit den mond hangt. Om nu de polyp in de lis te brengen, doorsnijdt men vooreerst den strik der banden, zoodat er alsdan twee afzonderlijke banden ontstaan en trekt het eene uit den mond uithangende einde der eene enkele band door eene zilveren buis, om de ligatuur met deze buis die men in den mond en pharynx schuift, aan den onderkant der polyp digt aan derzelver basis te leggen.

Hierop neemt een helper de beide einden dezer band (van welke het eene uit den mond, het andere uit den neus uithangt) over, opdat zij niet zouden verschuiven. Met de tweede ligatuur wordt nu geheel op dezelfde wijze gehandeld; alleen zoekt men haar door de buis aan de tegenovergestelde zijde der polyp te brengen. Als men nu die beide uit den mond hangende einden aan elkander knoopt, zoo heeft men aan iedere zijde der polyp een ligatuur, met welke men als zij voorzigtig wordt aangetrokken, den polyp aan zijne basis vat, hierop trekt men de beide uit den neus hangende einden door die zilveren buis, schuift deze laatste tot digt aan den polyp in den neus en bevestigt de einden der banden aan de zijdelingsche ringen der buis, geheel zoo als het Ul. in de verloskunde bij het onderbinden der baarmoeder polypen getoond wordt. De ligatuur moet alsdan dagelijks nog vaster aangetrokken worden, tot dat de polyp doorgesneden is. Hier komt het er alsdan nog alleen opaan, te verhoeden, dat de polyp, als hij los raakt, in de pharynx valle; want ofschoon zulks bij een' kleinen polyp niets te beduiden heeft, zoo loopt de patient bij eenen grooteren toch gevaar, van te stikken. Om zulks voor te komen, trekke men, als de ligatuur aangelegd is, een' sterken draad met eene naald door den polyp, en laat deszelfs beide einden uit den mond hangen, opdat de patient den polyp, zoodra dezelve los laat, daar aan uit den mond trekken kan. Bij den zeer grooten polyp, van welken ik kort geleden sprak, handelde ik geheel op deze wijze.

De tweede soort van onderbinding, van welke ik mij in andere gevallen bediende, is gemakkelijker dan de

eerste en wordt bijzonder door DESSAULT aangeprezen Men gebruikt hiertoe eene zilveren buis, door welke men de ligatuur in den mond in de vereischte plaats brengt; eene tweede kleinere zilveren buis, welke ter bevestiging van de ligatuur in den neus gebragt wordt, en twee behoorlijk lange ligatuur banden. Eerst voert men op de vroeger beschevene wijze een bougie door den neus in de keel en trekt derzelver einden uit den mond om daaraan zoo als bij de eerste onderbindingswijze, een dubbel lisvormige en daarenboven nog eene eenvoudige band te bevestigen, hierop trekt men de bougie wederom uit den neus, zoodat de banden dezelve volgen, en snijdt dezelve af. Alsdan hangen de beide einden der dubbele, en een einde der eenvoudige band uit den neus, terwijl de lis van de dubbele en het andere einde der enkele band in den mond liggen. Tot nu toe bevinden zich beide banden nog aan eene en dezelfde zijde der polyp; maar door middel van de lange zilveren buis brengt men de enkele band aan de andere zijde der polyp, en laat dezelve aldaar door een' helper bevestigen. Hierop steekt men het uit den mond hangende einde der enkele band door de lis der dubbele en trekt deze laatste aan het uit den neus uitstekende einde uit de neus uit, zoodat het mondgedeelte der enkele band eveneens uit den neus te voorschijn komt. Op deze wijze nu is de dubbele band geheel weggeruimd en slechts nog de eenvoudige aanwezig, welke met haar middelste gedeelte den polyp omvat en met haar beide einden aan beide zijden van den polyp ligt, men steekt nu beide einden door de kortere zilveren canul, en voleindigd de operatie geheel als in het

vorige geval. Deze manier is wel is waar moeijelijker te beschrijven, maar gemakkelijker uit te voeren dan de vorige (de behandeling werd aan een papieren model welke een helper vast hield, opgehelderd).

Somtijds ontstaan binnen de neusholten boosaardige gezwellen, welke met de polypen niet moeten verwisseld worden. Gij ziet hier een voorbeeld van een dergelijk gezwel, hetwelk zich (zoo ik mij niet bedrieg) in het linker neusgat eens knaaps bevond en de neusvleugel aanmerkelijk had uitgezet. Toen ik den neus onderzocht, vond ik een bruinrood veerkrachtig gezwel, hetwelk er niet als eenen gewonen polyp uitzag, en slechts aan eene kleine plek naar buiten aan de bovenkaaksbeenderen bevestigd, maar anders nergens in den neus scheen aan te hangen, daar men het met de sonde aan alle kanten kon bereiken. Het antrum highmori was niet merkbaar opgezet, zoodat het moeijelijk te beslissen was, of het gezwel met het antrum te zamen hing of niet. Daar het gezwel voor het aanwenden der ligatuur of tang op de gewone wijze te hard was, zoo scheidde ik de neusvleugel van de wang en voerde de snede ook nog door de bovenlip, zoodat nu de neusholte bloot lag en ik het gezwel welks basis zigtbaar werd, digt aan het been konde wegsnijden. Op de plaats aan welke het gezwel gezeten had, legde ik, nadat de bloeding gestild was, pluksel en chloor zink, om daar ter plaatse eene ettering te bevorderen. De wond der bovenlip genas, zoo als zulks ook anders het geval is zeer spoedig per primam intentionem. Daar het gezwel in den eersten tijd niet scheen te rug te komen, zoo werd de knaap drie maanden na de operatie, uit het hospitaal ontslagen.

Hij kwam echter ongeveer na eene maand terug wegens eene sterke uitvloeijing uit den neus, welke blijkbaar van eene ziekte in denzelven ontsproot, en wegens opzwelling des buiks. Ik zag hem toen niet, dewijl ik kort te voren, voor hij ten tweede malen in het hospitaal opgenomen werd, mijn ambt alhier nedergelegd had. Er kwam nu nog eene verlamming der onderste ledematen bij, en kort daarop stierf de knaap. Bij de sectio vond men dat de ziekte in den neus teruggekeerd was, dat het gezwel het zeef en wiggebeen in grooten omvang verwoest en de dura mater in de nabijheid van het wiggebeen opgeheven had. Behalve dat waren er eenige aangezigtsbeenderen verwoest, en het antrum maxillare door het gezwel geheel opgevuld. Deze zelfde ziekte bestaat ook nog in andere deelen des ligchaams. Zoo vond men een dergelijk gezwel aan de cartilago xyphoidea, andere gezwellen zaten aan de wervelen en aan de ribben en hadden de ligchamen der wervelen verwoest. Een, aan de uit de neus weggesneden gelijkende zelfstandigheid, bevond zich tusschen de wervelen en de dura mater des ruggemergs, en drukte dit deel in die mate, dat daar uit de reeds vermelde verlamming der onderste ledematen volgde. Eindelijk vond men nog eene uitstorting van water in de hersenboesems. Dit was blijkbaar een kwaadaardig gezwel, hetwelk men voor een' polyp had kunnen houden, ofschoon het zich reeds door zijn uiterlijk aanzien zoo van eenen gewonen polyp onderscheidde, dat de ziekte (maar voorzeker eerst na de uitsnijding des gezwels) gemakkelijk te erkennen was.

Ik heb verscheidene gevallen van kwaadaardige gezwellen aan de menbrana schneideriana gezien. In eenige

dezer gevallen scheen het wel is waar of de ziekte zijn oorsprong tusschen het been genomen had, maar ik twijfel geenszins of deze boosaardige gezwellen kunnen uit dit vlies zelf ontstaan. Zoo kwam eens een jong man, van klierachtig gestel en sterk ontwikkeld vaatgestel der neus slijmhuid, wegens eene hevige neusbloeding bij mij; het slijmvlies was geheel ongewoon ligtrood en zag er als rood-fluweel uit.

Bij de minste aanraking van hetzelfve, vloeide dadelijk het bloed met geheele oncen, en enkel door scheuren met het puntig einde eener sonde, ontstond dadelijk eene angst verwekkende haemorrhagie. Na een' geruimen tijd kwam hij tot mij met eene soort van fungus, welke van de ziekelijke slijmhuid der onderste schelp afkwam, daar met eenen korten hals vastzat, naauwkeurig omschreven en niet grooter dan het laatste lid der pink was. Toen ik dezelve met eene schaar weg-sneed, ontstond er zulk eene hevige bloedstorting, dat ik niet kon onderscheiden, of ik den geheelen fungus al of niet had afgesneden. Het gezwel, hetwelk ik waarschijnlijk niet geheel had weggenomen, keerde terug en groeide nu met verbazende snelheid. In korten tijd vulde het de geheele keelholte en strekte zich nog in de Pharynx uit, waar men de weeke, in den mond zich uitstrekkende deelen met den vinger voelen kon. Keate, welke de zieke ook zag en ik onderzochten het gezwel zeer naauwkeurig, daar wij hoopten, hetzelve door afbinding geheel of ten minste deelsgewijze te zullen wegruimen, maar als het zoude afgebonden worden vond men dat de basis van hetzelve zoo breed was, dat het niets zoude gebaat hebben, een klein gedeelte

daarvan weg te nemen. De fungus groeide nu ten spijt van alle aangewende middelen al meer en meer, veroorzaakte caries der neusbeenderen verwoestte de oogholten en drong tot op den wang door, tot dat de arme drommel eindelijk stierf.

In een ander geval van gelijken aard, waar de fungus eveneens in de membrana schneideriana ontstaan en tot in den pharynx ingegroeid was, besloten A. COOPER en ik, daar wij de zieke te zamen behandelden, het gedeelte dat zich in de pharynx uitstrekte, door afbinding wegtenemen. Ik lag hetzelve op de beschreven wijze zeer gemakkelijk aan en reeds na weinige dagen had het de fungus doorgesneden. Maar ofschoon ik een belangrijk deel des gezwels afgebonden had, zoo was hetzelve thans toch zoo klein en in een gekrompen, dat men hetzelve naauwelijks gewaar werd, even zoo als het plaats heeft bij CLARKE's bloemkoolachtige uitwassen der baarmoeder, wanneer men deze namelijk afbindt, en de ligatuur er eindelijk uit komt zoo is het gezwel, hetwelk meest uit vaten bestaat, geheel weggesmolten. Even zoo had er in dit geval plaats, de pharynx was na de operatie wel is waar volkomen vrij, maar het gezwel groeide, tegen alle aangewende middelen in tot aan deszelfs vorige grootte, zoo dat wij den vader van het kind aanrieden, zijn' zoon welken wij voor ongeneeslijk hielden, weder tot zich te nemen. Ik heb wel is waar niets meer van de uitkomst van dit geval gehoord maar ik twijfel niet, of de patient heeft niet lang meer geleefd.

Men moet naar mijn inzien deze kwaadaardige gezwellen aan zich zelve overlaten; ik zag tot nu toe

nog nooit iets voordeeligs van derzelver wegneming en daarbij zitten de kwaadaardige gezwellen der neus gewoonlijk op eenen zoo breeden grond, dat eene operatie omdezelve wegtenemen in het geheel niet uitvoerbaar is.

Over die ziekelijke toestanden, welke somtijds met eenen neuspolyp verwisseld zouden kunnen worden heb ik ul. slechts weinig te zeggen.

Een dikwijls voorkomend geval is het volgende. Er komt een jong man of een kind tot u, met verwijderde pupillen, teeder gestel en doorschijnenden huid, welke niet goed door den neus ademen kan en somtijds nog eene sterke uitvloeijing uit denzelven heeft. Ziet gij hem in den neus, zoo vindt gij de membrana schneideriana losgeraakt, vaatrijker dan gewoonlijk, en aan de buiten wand eenen somtijds kleineren of grooteren uitwas, welke ligt voor eenen polyp gehouden kan worden, en mij, toen ik zulk een geval voor het eerst zag, waarlijk in verlegenheid bragt. Deze misleiding ontstaat echter slechts door de verdikking des slijmvlies van den neus aan het voorste deel der onderste schelp, waar zij van zelfs door de vooruitsteekende vorming dezes beens, meer dan op eene andere plaats te voorschijn treedt en zigtbaar wordt. Was in zulk een geval de slijmhuid zoo verdikt, dat dezelve het ademen door den neus onmogelijk maakte, zoo sneed ik het meest vooruitstaande gedeelte des slijmhuid, met eene van voren afgeranden eenigzins gebogene schaar weg. Deze uitsnijding is zonder eenig nadeel, en verschaft, als de neus zeer verstopt was, groote verligting; ook kan men dezelve gemakkelijk verrigten, maar men moet zulks voorzig-

tig doen, wil men het voorgenomen doel bereiken. Aan het lijk kan men namelijk, als het uit de slijmhuid uitgesneden stuk te klein is, gemakkelijk nog een grooter deel wegsnijden. Bij de levenden moet daarentegen dat, wat weg moet, op eens worden weggesneden; want zoo dra men eens eene snede in de zeer vaatrijke slijmhuid gemaakt heeft, ontstaat er zoo geweldige bloeding, dat men van hetgeen dat nog naderhand zoude moeten weggesneden worden, niets meer zien kan. Maar slechts zeldzaam zal men genoodzaakt zijn tot deze kunstbewerking zijne toevlugt te nemen. In de meeste gevallen laat zich deze kwaal daardoor bedwingen, dat men de kinderen, gedurende vele jaren, ijzerpraeparaten geeft in kleine giften, die men afwisselend steeds drie weken lang gebruiken, en dan veertien dagen opschorten laat. Zwakke kinderen, welke aan deze ziekte der membrana Schneïderiana zeer bijzonder blootgesteld zijn, zullen, bij gebruik van ijzer, zeer bijkomen; men mag hetzelve echter niet gedurende korten tijd in groote giften, maar gedurende langen tijd in kleine giften, gebruiken laten. De ziekte zelve kan somtijds reeds na drie weken weggenomen zijn, de verbetering van het gestel vordert evenwel vele jaren. Wil men hierbij eene plaatselijke behandeling, welke steeds eenig nut aanbrengt, verbinden, zoo losse men twee grein zwavelzure zink in een once roozenwater op, en spuite deze oplossing driemalen daags in den neus, of bestrijke het inwendige des neus met een penseel, met eene verwarmde, vloeibare zalf van kwikzilver nitraat.

Somtijds vond ik in deze verdikte zwelling, door

welke het gezwel gevormd wordt, een abces, hetwelk door ettervorming in de zelfstandigheid der membrana schneideriana ontstaan was, en zich het best daardoor wegnemen liet, dat ik hetzelve, te gelijk met de aan de andere schelp ontstane loslating der slijmhuid, met eene schaar wegsneed, even zoo, als het bij eene in verettering overgegane aanbei beter is den geheelen knobbel, te gelijk met het daarin bevindend abces weg te snijden, als hetzelve alleen te splijten.

Een andere toestand, welke tot verwisseling met een' polyp aanleiding geven kan, hangt met eene ziekte van het zeefbeen te zamen. De zieke klaagt over pijnen in het voorhoofd, kan slechts bezwaarlijk door den neus ademhalen, en moet meer dan in den gezonden toestand snuiten, waarbij, na eenigen tijd drooge, harde slijmproppen (als lijm) te voorschijn komen, welke eene, zoowel voor den zieke als ook voor de omstanders waar te nemen, onaangename reuk verspreiden. Dit verschijnsel wijst eene ziekte der neusbeenderen aan, door welke ziekte het meeste de zeefbeenderen, somtijds echter ook wel de overige beenderen lijden. Somwijlen komt deze ziekte uit syphilis of uit het lang gebruik van kwikzilver voort. In andere gevallen leggen echter klieren tot eene algemeene kwaadsappigheid den grond. Beschouwd men de verschijnselen naauwkeuriger, en keert men den zieke tegen het licht, zoo ontdekt men in de bovenste deelen des neus een gezwel, hetwelk uit eene ziekelijke granulatie en georganiseerde lympha bestaat, met welke de membrana schneideriana aan het been bedekt is. Tracht men het gezwel met den tang er uit te trekken, zoo komt

in plaats van een' polyp, een stukje van de membrana schneideriana en de daarop zich bevindende granulatie te voorschijn. Eene verwisseling van dezen toestand met den polyp, zoude den zieke groot nadeel veroorzaken, daar beide gebreken eene geheel verschillende behandeling vorderen.

III.

OVER DE ZIEKTEN DER TONG.

Het was mijn voornemen, om tweederlei redenen ul. iets over de ziekten der tong mede te deelen; ten eersten omdat dezelve, zoo als gij later zien zult, in de praktijk veelvuldig voorkomen en ten tweede omdat de leerboeken over het onderwerp niets volledigs geven. In alle heelkundige boeken en journalen, welke ik met het doel om kennis over de ziekten der tong te verkrijgen doorbladerde, heb ik slechts weinig over de kwaadaardige ziekten van dit werktuig gevonden, en ik moet bekennen, hoe zonderling het ook moge schijnen, dat de beschrijvingen dezer handboeken geheel verschilden, van dat, wat ik in de praktijk waarnam.

Bij personen, welke aan eene slechte spijsvertering lijden, is de tong zeer dikwijls een weinig gezwollen, en oppervlakkig gegroefd, en behoudt dit aanzien dikwijls jaren lang zonder dat de kwaal verderen voortgang maakt. Somtijds zijn wezenlijke scheuren voorhanden en de papulae vergroot, in ligteren graad ziet men deze lingua dyspeptica zeer dikwijls. Een dergelijk aanzien

5

heeft de tong ook bij personen, welke veel kwikzilver gebruikt hebben. Wanneer er namelijk een speekselvloed ontstaat, zoo ontsteekt eerst het tandvleesch, van hetwelk alsdan de ontsteking en zwelling tot de tong overgaat. In zeer erge gevallen welke tegenwoordig bij de voorzigtige toediening van kwikzilver slechts zeer zelden voorkomen, zwelt de tong somtijds zoo sterk op, dat zij in den mond geene plaats meer heeft. Deze toestand duurt, wanneer hij door het gebruik van kwikzilver veroorzaakt wordt dikwijls nog langen tijd daarna in minderen of meerderen graad voort, en somtijds behoudt de tong alsdan voor altijd een gezwollen en gebarsten aanzien. Somtijds ziet men in het midden der tong eene in de lengte loopende scheur, aan welker beide zijden de tong aanmerkelijk gezwollen is. Zoo herinner ik mij eenen lijder, wiens tong ten gevolge van het gebruik van kwikzilver nog langen tijd daarna vergroot bleef, en eene zoo diepe lange vore had, dat zij als gedeeld voorkwam, en de zieke eenen arts om raad vraagde, welke, het gebrek niet kennende, vreesde dat de tong in twee zoude vallen, en daarom het aanleggen van eenen naad voorsloeg.

Deze ziekelijke toestand der tong behoeft geene bijzondere behandeling, lijdt de zieke aan dyspepsie, zoo trachte men zijne spijsvertering zoo veel mogelijk te verbeteren; heeft hij daarentegen te veel kwik gebruikt, zoo geve men hem sarsaparille, salpeterzuur en dergelijke middelen door welke de gevolgen des kwikzilvers voorgekomen worden.

Niet zelden vindt men tegelijk met dezen toestand zweertjes aan de tong, die echter ook dikwijls geheel

op zich zelve voorkomen en tot de gevolgen der syphilis behooren. Somtijds zijn zij weder met eene uitbotting van *psoriasis syphilitica* op de huid verbonden. Zoo zag ik kort geleden eenen man, welke voor eenige jaren in het voorjaar een chancre gehad had, waarop twee of drie maanden later (zoo ik mij niet bedrieg) secundaire verschijnselen volgden. Hij werd wel is waar door het gebruik van kwikzilver hersteld, maar daar hetzelve ondoelmatig aangewend was, zoo keerde na eenige maanden de secundaire syphilis weder, welke echter weinig beduidend was en bij eene eenvoudige behandeling week.

Anderhalf jaar na het eerste verschijnen der syphilis vertoonden er zich nu zweren op de tong, zoodat hij naauwelijks spreken of slikken kon en tegelijk ontstonden er ook in het gezigt en aan andere deelen des ligchaams kleine roode vlakken. Bij het gebruik der kwik genazen wel de zweren en uitslag; maar sinds dien tijd leed hij aanhoudend aan kleinere zweren aan de tong, welke van zelf ontstonden en steeds eerst na het gebruik der blaauwe pillen verdwenen. Deze zweren, van welke hij er meerdere had, hinderden hem niet alleen in het slikken, maar maakten ook dat hij bij het spreken stamelde en hij daarover geheel mistroostig werd. Wanneer dezelve zich vertoonden, plagt hij naar eigen goedvinden mercuur te nemen, waarop zij alsdan wel verdwenen, maar na twee of drie maanden zeker terug keerden. Ten laatste liet ik hem, bijna gedurende twee maanden het graauwe poeder (hydrarg. c. creta) gebruiken en herstelde hem daardoor voor het vervolg zoo, dat de zweren niet terug kwamen.

In deze niet zelden voorkomende gevallen, welke het gevolg der syphilis zijn, genezen de zweren slechts door kwikzilver van welke, naar mijne ondervinding groote giften eerder nadeel dan voordeel doen. Calomel en opium is een te sterk middel om in deze gevallen aangewend te worden, van de *hydrag. c. creta* zijn 5 greinen met een of twee greinen *pulv. doveri* (ter voorkoming van buikpijn en doorloop) de doelmatigste gift en beter dan iedere andere grootere dosis van dit middel. Het is verwonderlijk, hoe lang een zieke door deze zweren kan geplaagd worden. Ik zag dezelve somtijds jaren lang aanhouden, tot dat de zieke zich aan een volkomen aanhoudend gebruik van kleine giften kwikzilver onderwierp. Zoo herinner ik mij eenen man, bij welken zich deze zweren ten gevolge van syphilis ontwikkeld hadden en toen hij bij mij kwam, reeds sinds twee of drie jaren bestonden. Zij weken ook wel na het gebruik van het graauwe poeder, maar zeer langzaam, en lieten eene door de likteekens veroorzaakte misvorming van de tong na. Somwijlen verdwijnen zij bij het gebruik der salsaparille, bijzonder door een afgietsel van dezelve met kalkwater, als het kwikzilver niet hielp, vond ik het *kali hydrjodic* tot twee of drie greinen dagelijks driemalen in eene groote hoeveelheid water te nemen, zeer heilzaam. Men kan echter aannemen, dat in drie van de vier gevallen het graauwe poeder werkzamer is dan het *kali hydriodicum.*

Zijn deze zweren, zoo'als somwijlen het geval is, gevolg eener eenvoudige dyspepsie, zoo genezen zij meest altijd van zelf, of na het eenmaal aanstippen met helsche steen, terwijl ik bij syphilitische zweren der tong noch van dit

noch van eenig ander plaatselijk middel eenig nut gezien heb. Bij vele personen vindt men gelijktijdig met de zweren der tong, zweren aan de inwendige zijde der wang, welke ik in zulke gevallen alle voor een uitslag meen te moeten houden, welke, daar hij op eene slijmhuid voorkomt, spoediger dan de uitslag der uitwendige huid in verzwering overgaat.

Nu en dan nam ik eene andere ziekte der tong waar, welke zoo als ik geloof, dikwijls met kanker verwisseld wordt, ofschoon zij zich van denzelven wat deszelfs natuur betreft volkomen onderscheidt; want ofschoon zij in vele opzigten aan eene kwaadaardige ziekte gelijkt, zoo is zij toch geneesbaar:

In het eerste tijdperk plagt de zieke hierbij over eene vergrooting van de tong en over pijnen te klagen. Bij de beschouwing vindt men alsdan aan het een of ander deel der tong een niet sterk omschreven week gezwel, terwijl hetzelve allengs groeit, ontstaat somtijds aan verschillende andere deelen der tong een tweede, derde of vierde gezwel, welke alle zonder sterken omtrek, week en veerkrachtig zijn en langzaam in omvang toenemen. In het tweede tijdperk vormen zich in deze gezwellen van tijd tot tijd kleine abcessen, welke openbreken, twee of drie droppels etter ontlasten, en niet genezen, maar verzweringen van geheel bijzonderen aard achter laten. Op het eerste gezigt schijnt het namelijk, als of die verzweringen zeer klein waren; bij het onderzoek met de sonde, welke in eene schuinsche rigting indringt, vindt men echter dat dezelve slechts openingen eener soort van fistel der tong zijn, welke laatste als ondermijnd schijnt; de zieke wordt nu pijnlijker,

en ten laatste breken die verzweringen immer meer en meer naar buiten open, zoodat zij in eenige gevallen het grootste gedeelte der oppervlakte van de tong innemen. Meermalen echter woelen zij inwendig in de zelfstandigheid der tong, zonder van buiten veel zigtbaar te worden, dit is een zeer treurige toestand, waaraan wel is waar de algemeene toestand geen deel neemt, maar welke echter den zieke zeer lang plagen kan; daar dezelve hem niet alleen het slikken bezwaarlijk maakt maar ook het duidelijk spreken verhindert. Door die ziekelijke vergrooting namelijk wordt de tong stijf en tot vorming der eenvoudige klanken en syllaben ongeschikt, zoo dat de zieke gedurig stamelt of lispt. Somtijds wordt deze ziekte door voortdurend gebruik der salsaparille en sublimaat genezen. In deze gevallen laat men dagelijks een sterk afkooksel der salsaparille met een vierde of half grein sublimaat nemen. In het beloop der kuur heeft men als dan op het algemeen bevinden, den toestand van het darmkanaal en op de afscheiding der lever te letten. Lijdt de afscheiding der spijsverteringswerktuigen, zoo geeft men om den anderen morgen senna met middenzouten en den eenen avond om den anderen de blaauwe pillen. Voor dat de werkzaamheid des darmkanaals en der lever op deze wijze geregeld is, mag men de salsaparille met sublimaat niet geven.

Beter nog dan deze middelen werkt de solutio arsenicalis, van welke men den zieken driemaal daags vijf droppels in een' lepel water, langzaam tot tien droppels opklimmende laat gebruiken. Het arsenicum moet echter in volle dosis genomen worden, tot dat er zich verschijnselen eener beginnende vergiftiging voor doen,

welke zich kenmerken door een gevoel van hitte en brandende pijnen in de endeldarm, buikpijnen, doorloop, droogte in den mond en beving der ledematen. Een zieke, welke arsenicum gebruikt, moet daarom aanhoudend en zeer zorgvuldig waargenomen worden. In het begin bezoeke men hem alle twee of drie dagen, later dagelijks opdat men met de arsenik dadelijk ophoude, zoodra hetzelve als vergif begint te werken. De genezing begint met de eerste verschijnselen der arsenikvergiftiging, welke niet verder voortgaat en geene verdere schade toebrengt als men met het gebruik van het middel ophoudt. Bevindt men alsdan na eenigen tijd, dat de ziekte zich wel is waar verbetert maar echter niet geheel genezen is, zoo kan men de arsenik kuur van nieuws op beginnen.

Duurt de genezing der tong al te lang, zoo laat men een' tijd lang bij afwisseling salsaparille met sublimaat en dan weder een' tijd lang arsenicum nemen.

Een dezer middelen alleen kan men niet op den duur laten gebruiken, en in het bijzonder kan de arsenik slechts gedurende een' zeer korten tijd achter een gegeven worden. Bij deze wijze van behandeling en in het bijzonder bij het gebruik des arsenicums heb ik een zeer groot getal dezer gevallen zien genezen.

De kwaadaardige ziekten der tong hebben steeds het karakter van het carcinoma of van de fungus haematodes. De carcinoma of ware kanker begint gewoonlijk met eenen scirrheusen knobbel, welke men duidelijk voelen kan. Na meerdere sectien, welke ik gelegenheid gehad heb te doen geloof ik echter te kunnen aannemen, dat de ziekte zich niet op die eene plaats

waar men de knobbel voelt bepaalt, maar dat er gelijktijdig op andere plaatsen der tong nog meerdere knobbels aanwezig zijn, die men daarom over het hoofd ziet, omdat men dezelve nog niet kan voelen.

De scirrheuse knobbel, welk of aan de bovenste of aan de onderste oppervlakte of aan de punt der tong voorkomt wordt nu allengs grooter, vergroeit alsdan met de huid en gaat eindelijk in verzwering over.

Dit is de loop der ziekte, zooals dezelve in de boeken beschreven wordt en zooals dezelve in de praktijk meermalen voorkomt: ik moet er echter bijvoegen, dat de ziekte niet altijd op deze wijze begint, en dat een goedaardig schijnende toestand der tong, welke in het begin van geen belang schijnt, dikwijls in eenen kwaadaardigen verandert. Zoo raadpleegde mij voor eenige jaren een heer over een kleine verzwering, welke niet zoo groot als eene *zilverpenning* was en hem geene pijn veroorzaakte. Ik brandde dezelve met helsche steen, en wendde eenige andere middelen aan, welke ik mij echter niet meer herinner. Aan het wegnemen van een deel der tong door afbinding, welke ik voorsloeg wilde de patient welke weder naar het land terugkeerde, zich niet onderwerpen.

Nadat ik gedurende drie vierendeel jaars niets van hem gehoord of gezien had, kwam hij met een veel belangrijker verzwering bij mij; de tong was tegelijk zeer vergroot en met opzwelling der klieren in den nek vergezeld. Bij de sectio na zijn' dood vond ik eene aanmerkelijke fungus haematodes in de tong, welke zich ook tot het strottenklepje en de klieren in de nek uitstrekte. Dit belangrijke gebrek had zich in den eersten tijd alleen

door eene kleine zweer gekenmerkt, welke zonder eenige verharding in den omtrek, voor eene eenvoudige branding week. Geheel op dezelfde wijze heb ik de fungus haematodes aan den eikel der penis zien ontwikkelen; ook hier wilde de zweer niet genezen en langzaam brak het gezwel open. Eene andere keer voor nagenoeg twee jaren, raadpleegde mij een heer wegens eenige kleine uitwassen aan de tong, welke ik om der gedaante wille voor wratten had kunnen houden; daar dezelve mij echter aan de oppervlakte twijfelachtig toeschenen; en ik bij ziekten der tong steeds achterdochtig ben, zoo vreesde ik dat deze uitwassen van kwaadaardigen aard zijn mogten, en vernietigde dezelve door branding met lapis causticus zoo volkomen dat op derzelver plaats eene diepe zweer ontstond, en de patient na derzelver heeling, volkomen hersteld scheen.

Na eenigen tijd kwam hij echter bij mij, met verzweringen op die plaats, waar vroeger de wratten gezeten hadden; derzelver grond was zeer hard en van kankerachtigen aard. Zij volgden nu geheel en al den loop der kankerachtige zweren, tot dat eindelijk de zieke na veelvuldige bloedingen stierf.

Even zoo was dit gebrek, in vele andere gevallen welke ik gelegenheid had waartenemen, in het begin goedaardig en nam eerst tegen het einde des beloops een' boosaardigen aard aan.

Gijl. ziet hier eene rij van praeparaten, welke ul. het beloop, het welk de kwaadaardige ziekten der tong gewoonlijk nemen schouwbaar maken zullen. De zweren verspreiden zich meer uit, en vreten gewoonlijk een belangrijk deel aan de zijde der tong weg, welke alsdan

stijf wordt en aan de omliggende deelen vast aanligt; het slikken en spreken wordt moeijelijk, de zieke klaagt over pijnen, zonder dat men in staat is hem verzachting te veschaffen. De verzwering grijpt steeds verder om zich heen. Het gestel lijdt gedeeltelijk door den invloed der kwaadaardige ziekten, gedeeltelijk door gebrek aan genoegzame voeding, de halsklieren zwellen op, de zieke wordt steeds zwakker en magerder; er ontstaat eene belangrijke bloeding, welke door de verzwering der arteria lingualis ontstaat, en alleen door het brandijzer, tot welks aanwending evenwel slechts zelden tijd genoeg overblijft, kan gestild worden. Herhalen zich de bloedingen meermalen, zoo dragen zij steeds meer tot verval van den zieke bij, welke ten laatste eenen jammerlijken dood sterft.

Daar de ziekte in zijne latere tijdperken ongeneeslijk is, zoo moet de wegneming des kankers, waarop men in het algemeen eenig en alleen een eenigzins gunstig gevolg kan verwachten, dadelijk in het eerste tijdperk ondernomen worden. Zit het gebrek in het voorste gedeelte der tong, zoo laat men de laatste door eenen helper aan het gezonde deel met een' groffe doek vasthouden, terwijl men de zieke plaats uitsnijdt en de bloedende vaten onderbindt. Eenvoudiger is het evenwel het gezwel door afbinding wegtenemen. Ten dien einde steekt men eene naald met twee sterke ligatuurdraden achter den kanker door den tong, en knoopt de twee tot elkander behoorende einden der eene band, aan de regter, en de einden der andere band aan de linkerzijde der tong in knoopen, zoodat men op deze wijze naar noodzakelijkheid een grooter of kleiner gedeelte der tong met de band omvat. Opdat

echter de band dieper indringe en de afbinding volkomen worde, make men, vooral als er een grooter gedeelte der tong moet weggenomen worden, voor en achter den draad eene insnede met de schaar.

Het aanleggen der band veroorzaakt wel is waar hevige pijnen. Wanneer men zich echter van een' sterken draad bedient en denzelven zoo vast mogelijk te zamen trekt, zoo sterven de door de onderbinding bevatte deelen, dadelijk daarop weg, terwijl dezelve eerst purperkleurig en naderhand aschgraauw worden. De pijn houdt reeds na eenige uren op, daarentegen duurt de kwijling somtijds twee of drie dagen. De operatie dezes gezwels door het mes of binding is dan maar met moeijelijkheden vergezeld, wanneer het gebrek zijne zitplaats zeer ver naar achteren aan den wortel der tong heeft 1).

Ik herinner mij overigens geen voorbeeld, waar de operatie eene volkomene genezing veroorzaakt heeft zulks komt daarvan, vooreerst doordien, zoo als ik bij de sectiones vond, in alle gevallen van carcinoma linguae, de kwaadaardige ziekteontwikkeling zich reeds vroeger in andere werktuigen gevormd heeft. Het tweede geval, waardoor de vruchteloosheid der operatie bepaald wordt, bestaat in de onmogelijkheid om de geheele tong weg te nemen. Want zoo als bij alle boosaardige aandoeningen van andere deelen des ligchaams, is het ook hier eene hoofdvereischte, dat het geheele werktuig moet weggenomen worden. — Even zoo als bij eenen borstkanker, de ziekte terugkeert, wanneer men slechts het

---

1) Men vindt de afbeelding der ziekte en derzelver operatie in de Chir. Kupfert. Tab. CCCCXXXVII. V.

verharde deel in plaats van de geheele klier wegneemt of zoo als de fungus haematodes der tibia van nieuws zich vormt als men het been onder de knie in plaats van boven dezelve afzet; Even zoo zal het carcinoma linguae zich weder ontwikkelen, als men, hetgeen altijd plaats heeft, slechts het zieke gedeelte wegsnijdt en het overige deel als een' grond voor de nieuwe ontwikkeling der ziekte teruglaat. Ik kan daarom deze operatie niet aanprijzen, en houde het beter, het gebrek aan zich zelven over te laten, dan den patient aan eene pijnlijke en vruchtelooze kunstbewerking te onderwerpen. Want als de zieke de operatie ook al gelukkig doorstaat, zoo ziet hij zich toch spoedig bedrogen, daar hij zich in korten tijd slechter dan ooit bevindt.

Zelfs zulke kleine zweren houde ik in zoo verre voor verdacht, daar ik geloof, dat dezelve na korteren of langeren tijd een' kwaadaardigen aard kunnen aannemen. Een mijner zieken, welke oogenschijnlijk aan eene kwade spijsvertering leed, had op de tong en aan de wangen zweren, die, zoo veel ik ontdekken kon, geenszins met syphilis in verband stonden.

Hij had gedurende vele jaren reeds dikwijls daaraan geleden, maar de zweren waren steeds na het gebruik van verschillende middelen genezen. De laatste maal liet hij mij echter wegens eene zeer hardnekkige zweer aan de binnenzijde van de wang roepen, welke zoo als ik mij overtuigde, kwaadaardig geworden was en na eenigen tijd als kanker der wang, den dood des lijders veroorzaakte. Ontstaat er eene zweer aan de tong door eenen uitwendigen mechanischen oorzaak, welke als een aanhoudende prikkel blijft voortduren, zoo neme men

deze weg, omdat anders de zweer, wanneer dezelve ook goedaardig is, gemakkelijk in eene kwaadaardige kan overgaan. Scherpe of ruwe tanden, door welke de zweren ingesneden worden, moet men steeds wegnemen. In kwaadaardige gevallen bragt het wel is waar, ofschoon ik dikwijls den eenen tand na den anderen uittrok, geheel en al geen nut aan; desniettegenstaande moet men evenwel een' scherpen tand, welke den rand der tong gedurig prikkelt steeds als gevaarlijk beschouwen, daar dezelve in allen gevalle in staat is eene ziekte der tong te veroorzaken.

Eindelijk moet nog eene ziekte onder de tong vermeld worden. Somtijds namelijk raakt de tong boven aan het gehemelte en ziet er als verdikt uit, maar is echter eigenlijk slechts in de hoogte gedrukt door een daar onder liggend gezwel hetwelk, als men den zieke de punt van de tong tegen de bovenste snijtanden laat opheffen, dadelijk zigtbaar wordt. Men voelt in hetzelve vogtgolving en ontlast, wanneer men er in steekt, eene theelepel vol, of meer van eene doorschijnende eenigzins geleiachtige vloeistof welke uit speeksel bestaat. Het is de zoogenaamde Ranula 1) (kikvorschgezwel) welke daardoor ontstaat dat de uitvoerende buis van de glandula submaxillaris verstopt wordt en het door de klier aanhoudend afgescheiden speeksel, hetwelk niet kan wegvloeijen, zoo lang opgehouden wordt tot dat de uitvoeringsbuis zich tot een groot gezwel uitzet.

Opent men het gezwel door het lancet, zoo loopt de vloeistof weg en de zieke is dadelijk daarop voor

---

1) Chir. Kupfert. Tab. CCCXXVIII—IX.

ongeveer eene maand hersteld als echter de kunstige opening na dien tijd geneest, zoo vormt zich het gezwel op nieuw, en wordt langzamerhand even zoo groot als vroeger. Het komt er daarom boven alles op aan eene blijvende opening in de zak, in welken de uitvoeringsbuis overgegaan is, te maken. Daar zulks evenwel met vele moeijelijkheden gepaard gaat, zoo heb ik zulks op verschillende wijze trachten te verrigten. Eerst opende ik het gezwel, en brandde alsdan de wondranden met lapis causticus, opdat zij niet weder zouden toeheelen. Zoo lang ik met de aanwending van het brandmiddel voortging en de randen niet te zamen groeiden, bevond de patient zich zeer wel; maar zoodra ik met branden ophield, sloot zich de opening weder. Ik bragt daarom een' haak in de ranula en sneed er een stuk uit, zoo dat men er den pink gemakkelijk konde inbrengen. Daar de wondranden hierbij verder van elkander lagen, zoo duurde het langer eer dezelve zich weder vereenigden; langzaam echter trok zich de zak weder te zamen, de wondranden heelden zich alsdan en het gezwel ontstond op nieuw. Gedurende langeren tijd bevond zich de zieke er wel bij wanneer ik een seton of een' gouden of zilveren ring, door het gezwel trok. Laat men de seton langen tijd leggen, zoo schijnt het eene volkomene genezing te zullen veroorzaken, maar somtijds mislukt het ook op deze wijze en men moet als dan de operatie twee of drie malen herhalen. Ik ken echter geen beter middel dan de seton en geloof dat het beter is een metalen dan zijden aan te wenden, doordien het in den mond niet zoo ligt bederft niet zoo schielijk wegettert en door het langer inblijven veroorzaakt, dat de randen der openingen zich met slijm-

vliezen bedekken. Zulk een seton werkt bij een ranula even als een welke men langeren tijd in den nek leggen laat. In het laatste geval vormt zich binnen in het kanaal eene soort van huid welke de etter afscheidt, trekt men alsdan de seton er uit, zoo blijft dit kanaal doorgaans open. Even zoo sluit zich de opening door welke de seton bij eene ranula ging, dikwijls niet weder.

Behalve de tot hiertoe opgenoemde ziekten, komen er echter nog andere aan de tong voor, welke evenwel niet uitsluitend aan dit orgaan behooren, maar zich hier juist even zoo goed ofschoon zeldzamer dan aan eenig ander deel des ligchaams vormen kunnen. Zoo b. v. kwam een Heer met een gezwel aan de tong bij mij, hetwelk, ofschoon hetzelve zich van scirrhus daardoor onderscheidde dat het dieper in de zelfstandigheid lag en naauwkeuriger omschreven was, mij evenwel verdacht voorkwam. Had dit gezwel in plaats van in de tong in de borstklier gezeten, zoo zoude ik hetzelve zonder twijfel voor een scirrhus verklaard hebben: daar echter het gezwel evenwel het kenmerk niet droeg van een' gewonen tongkanker, zoo liet ik de diagnosis twijfelachtig en gaf om te beproeven drie malen daags 8 à 10 droppels Tinct Iodii allengs tot 20 opklimmende.

Tot mijne vreugde was het gezwel na korten tijd onder het gebruik dezes middels kleiner geworden; nogmaals na eenigen tijd was hetzelve nog meer verminderd en ten laatste verdween hetzelve geheel. Ik weet waarlijk niet van welken aard dit gebrek was; slechts eene omstandigheid, op welke gijl. bij het gebruik van het Iodium letten moet wil ik nog vermelden, omdat het juist in dit geval te pas komt. Ik veroorloofde name-

lijk den zieke zich naar het land te begeven, maar beval hem dringend, zich dadelijk weder tot een' geneesheer te vervoegen, doordien ik het vooral niet toelaten kon dat een zieke het Iodium zonder geneeskundig toezigt gebruikt. Daar hij echter op deze waarschuwing geene acht sloeg en ook wel niet geregeld leefde, zoo werd hij op eens door eene verlamming overvallen, welke toen hij het middel achter wegen liet, weder verdween.

Ik konde ul. overigens nog vele gevallen mededeelen welke bewijzen hoe sterk het Iodium op het zenuwstelsel werkt, en hoe voorzigtig men bij het gebruik van dit middel, vooral in groote giften zijn moet.

Ten slotte moet nog een somtijds voorkomend, goedaardig, eenigzins golvend gezwel in de zelfstandigheid der tong, van de grootte eener muskaatnoot, vermeld worden. hetwelk als men hetzelve uitpelt, eene met water gevulde blaas (kyste) vertoont en een hydatide schijnt te zijn 1).

---

1) Omtrent de in dit hoofdstuk vermelde geneesmiddelen meen ik te moeten aanmerken dat er in Engeland twee soorten van pillen onder den naam van *blaauwe* gebruikt worden, waarvan de eene uit cuprum ammoniacale bestaat en de andere kwik bevat; om dus alle vergissing in deze voor te komen laat ik hier het voorschrift der bedoelde pillen voegen.

℞ Mercurii
Conserv. cynosbat. aa. dr. i.
Trituratis ad extinctionem, fiant
c. pulv. liquirit. pill triginta
sex. aequales.

Even zoo is het gelegen met het vermelde graauwe poeder; het hier bedoelde is het hydragyrum c. creta Ph. L. en bestaat uit:

IV.

OVER DEN LIPKANKER EN EENIGE ANDERE ZIEKELIJKE GESTELDHEDEN DER LIPPEN EN WANGEN.

Gijl. waart voor eenige dagen tegenwoordig toen ik twee personen wegens carcinoma labii opereerde. Bij eenen derzelve nam het gezwel op zijn minst twee derde der onderlip in; bij den andere begon dezelve aan den linker mond hoek, en strekte zich hier omtrent over een vierde der lip uit. Bij den laatst vermelden lijder, welke een hartstogtelijk rooker was, begon dit gebrek reeds voor veertien jaren, en ontstond hier waarschijnlijk door de aanhoudende prikkeling der pijp. Door deze voorbeelden vind ik aanleiding, ul. eenige aanmerkingen over deze ziekte en derzelver onderscheiding van andere gelijksoortige ongesteldheden medete-

---

R Mercurii partes tres
Cretae praepar. part. quinque
tritura ad perfectam usque metalli
extinctionem.

De solutio arsenicalis zal wel overeenkomen met het liquor arsenicalis of solutio mineralis Fowleri der Belgische pharmacopoea. V.

deelen. Ik hield deze gevallen voor kanker, vooreerst wegens de harde opgezette verzwering, welke zich tot diep in de zelfstandigheid der lip uitstrekte, ten tweede omdat dezelve eene reeks van jaren bestaan had, en in weerwil van alle aangewende middelen niet genas, en ten derde omdat de uitgenomene deelen bij een naauwkeurig onderzoek geheel het aanzien van carcinoma hadden.

Het carcinoma labii komt het meest voor aan de onderlip en meer bij mannen dan bij vrouwen. Ik zeide ul. reeds, dat de eene lijder een hartstogtelijk rooker was, en dat hij zelf het ontstaan van het gezwel toeschreef aan den prikkel der pijp, welke steeds aan deze plaats lag. En hierin schijnt de zieke volkomen gelijk te hebben, want niet alleen ik, maar ook BIRD en anderen hebben reeds voor langen tijd dezelfde aanmerking gemaakt. Deze ziekte is door inwendige middelen niet te genezen, maar slechts door branding of door het mes uit den weg te ruimen. Op de laatste wijze wordt het gebrek somtijds voor langen tijd verdelgd, in andere gevallen keert het echter ook daarna zeer spoedig weder; en ofschoon de operatie slechts een zeer onzeker uitzigt op genezing aanbiedt, zoo moet men dezelve toch in de meeste gevallen ondernemen.

Als zich de kanker, zooals somtijds het geval is, over een groot gedeelte der wang uitspreidt, zoo geldt de regel, dat het gebrek des te gemakkelijker terugkomt, hoe grooter de omtrek is welken hetzelve bereikt heeft. Heeft echter het gebrek reeds zulken voortgang gemaakt, dat de waterklieren aan het bovenste gedeelte der hals aangedaan zijn, zoo mag de operatie niet meer verrigt worden. Somtijds gebeurt het evenwel, dat die

klieren reeds aangedaan zijn zonder dat men zulks bemerkt, wordt in dat geval de zieke geopereerd, zoo keert het gebrek gewoonlijk reeds na eenige maanden terug. Daar echter de operatie volstrekt niet gevaarlijk is, zoo mag men dezelve, als de klieren vrij zijn, steeds ondernemen. Het eenige kwade gevolg, hetwelk ik na de operatie heb waargenomen, is de Erysipelas.

Gijl. zult bemerkt hebben, dat ik de operatie in beide gevallen op verschillende wijze verrigt heb. Bij den eenen sneed ik een driehoekig stuk weg, voegde de randen aan elkander en hechtte dezelve te zamen, terwijl ik bij den anderen een halfmaansgewijze stuk met het mes wegnam; want in het eerste geval kwam de driehoekige snede daarom te pas, dewijl de kanker maar een vierde der lip besloeg en de wondranden zeer gemakkelijk met elkander vereenigd konden worden.

Een groot voordeel, hetwelk deze handelwijze aanbiedt bestaat hierin, dat de genezing per primam intentionem volgt, en op den vijfden dag, wanneer men de laatste hechting wegneemt, geheel voleind is zonder dat er eene zweer overblijft.

In het tweede geval moest ik daarentegen de operatie op eene andere wijze verrigten dewijl de kanker zich over drie vierde der lip uitstrekte, en de driehoekige snede alleen geschikt is tot het wegnemen van kleinere deelen der lip. Had ik het tweede geval geheel zoo als het eerste geopereerd, zoo zoude ik, om de wondranden te kunnen vereenigen de kin ook hebben moeten doorsnijden, en op die wijze eene te kleine onderlip te voorschijn gebragt hebben, welke in zulke gevallen slechts door het aaneenbrengen der

weeke deelen der wang gevormd kan worden. Ik geloof dat men ten hoogste de halve lip door de driehoekige snede mag wegnemen, en houde in gevallen, in welke zich de ziekte over een grooter gedeelte der onderlip uitstrekt met RICHERAND de halve maanssnede voor verkieslijker. In het begin heeft wel is waar het onaangename plaats, dat het speeksel den zieke voortdurend uit den mond vloeit; dit verschijnsel verdwijnt evenwel langzaam met den voortgang der vorming van het likteeken. Wilde men in deze gevallen de driehoekige snede aanwenden, zoo zoude men een zeer aanmerkelijk deel moeten wegnemen, daar de snede door de geheele kin moest gevoerd worden, ten einde de wondranden zich zouden kunnen vereenigen; terwijl echter door de halve cirkelvormige snede betrekkelijk slechts een zeer klein deel wordt weggenomen; daarentegen is de genezing des te langzamer dan bij de andere bewerking. Maar zelfs als de klieren aan den hals vrij zijn en het ligchaamsgestel ook door geene andere ziekte verzwakt is, in 't kort zelfs in die gevallen, in welke de operatie volkomen veroorloofd is, heeft men geen stellig vooruitzigt op eene volkomene genezing, maar het gebrek keert somwijlen reeds een jaar na de operatie terug. De zieke heeft evenwel het voordeel gehad dat zijn gebrek een jaar lang sluimerde en hij zich voor dien tijd in eene volkomene gezondheid verheugde.

Tot die ziekelijke toestanden, welke men met den kanker niet moet verwisselen, behooren die vleeschige knobbels, welke men bij oudere personen somtijds aantreft, welke alsdan gedurende langen tijd onveranderd blijven, ten laatste echter in verettering overgaan, en

eene zweer met harden grond vormen, welke meestal niet genezen wil, maar zich allengs meer en meer uitbreidt. Ofschoon deze knobbels het aanzien eens kankerachtigen knobbels hebben, zoo onderscheiden zij zich toch van dezen, door hunnen vorm als men dezelve doorsnijdt. In andere gevallen vindt men aan eenige deelen des aangezigts eene afscheiding, welke verdikt en eene korst vormt, welke, als men dezelve wegneemt, als een verdroogd velletje er uitziet. De korst vormt zich echter op nieuw en verspreidt zich langzaam over het geheele aangezigt. Deze toestand onderscheidt zich wel is waar wezenlijk van eene kwaadaardige ziekte, maar ik ken gevallen, in welke dezelve zich in eenen belangrijken graad uitbreidde en het leven ten laatste in gevaar bragt, zoodat dezelve eener kwaadaardige ziekte zeer gelijkvormig werd. Van de Fungus haematodes onderscheidt zich dit gebrek daardoor dat het de klieren in de nabuurschap onaangeroerd laat, en dat het door een bijtmiddel of mes volkomen kan opgeruimd worden, zonder dat men, als bij scirrhus en dergelijke ziekten eene terugkeering te vreezen heeft.

Komen deze tuberculi aan de lippen, zoo moet men dezelve niet met het carcinoma labii verwisselen, van welke zij zich daardoor onderscheiden, dat de hardheid slechts oppervlakkig is, dat zelfs in het later tijdperk de klieren der hals niet zijn aangedaan, en dat zij met het mes of door een brandmiddel volkomen kunnen genezen worden. Voor het branden bedien ik mij van de lapis causticus of salpeter zuur; alleen moet men zich bij het laatste wachten, dat het niet in den neus komt. Ik houde echter voor het beste bijtmiddel een

mengsel van gelijke deelen chloor zink en meel of parijsche morselkalk, tot een deeg gemaakt en op de oppervlakte aangewend. Dit middel veroorzaakt wel is waar zeer hevige pijnen, maar is werkzàmer dan ieder ander; is eene eerste aanwending niet genoeg zoo moet de branding herhaald worden. Het gemakkelijkste kan deze kanker met eene primaire syphilitische zweer verwisseld worden, welke somwijlen aan deze plaats voorkomt. Het mag Ul. wonderlijk voorkomen, maar ik kan Ul. verzekeren, dat ik dergelijke zweren menigmalen met het beste gevolg met kwikzilver behandelde, en dat zich in andere gevallen later secundaire syphilitische verschijnselen voordeden. De chancre der lippen is eene zeer pijnlijke en kleine zweer, welker grond zich tusschen de vingeren hard als pap laat aanvoelen. Laat men de zaak aan zich zelve over zoo ontstaat er een bubo in den nek welke alsdan in ettering overgaat en eene syphilitische zweer vormt, of er volgt een koperachtige uitslag op de huid. Ik heb overigens zeer bekwame heelmeesters gekend, die de chancre aan de lip, doordien zij dezelve vroeger niet gezien hadden, wegens den harden grond voor carcinoma labii hielden. Voor eenigen tijd kwam een zieke bij mij, aan wien zijn vroegere geneesheer, een zeer bekwaam heelkundige, den volgenden dag een deel der lip wilde wegsnijden. Ik ried hem daarentegen aan eene volledige mercuriaal kuur door te staan en herstelde hem op deze wijze volkomen. Een ander gezwel, hetwelk den geneesheer, als hij het voor het eerst ziet, in verlegenheid brengt, komt somtijds aan de inwendige zijde der lippen voor, hetzelve zit onder het slijmvlies, en duidt door deszelfs kogel-

vormige gedaante aan, dat het vloeistof bevat, want er zijn over het algemeen slechts weinige gezwellen, welke kogelvormig zijn zonder eene vloeistof te bevatten. Deze tumor neemt allengs in omvang toe en wordt ten laatste door zijne grootte hinderlijk. Bij de poging om dezelve uit te snijden, wordt de zeer dunne zak, in welken het vocht bevat is, gekwetst en er vloeit een doorschijnend glasachtig vocht uit. Deze gezwellen ontstaan daardoor, dat de uitvoeringsbuis eener lipklier verstopt, en het in dezelve afgezonderd speeksel opgehouden wordt tot dat de klier tot eene zekere grootte is uitgezet. Opent men dit gezwel met een lancet, zoo is de zieke op het oogenbik daar van bevrijd, maar na eenige dagen verschijnt het gezwel weder, en de zieke is er nu even zoo erg aan toe als vroeger, ja zelfs nog erger, daar het gezwel steeds grooter wordt. Setons welke ik er in sommige gevallen doortrok, veroorzaakten ten minste eene langerdurende ofschoon evenmin volkomene genezing. Het laatste kan alleen door de geheele verdelging der klier verkregen worden, hetwelk men zonder eenig nadeel ondernemen kan, daar de lip eene groote menigte dezer kliertjes bevat. De operatie met het mes is echter hier wegens de vaatrijkheid der lip en de daardoor dadelijk ontstane bloeding niet zoo gemakkelijk als zulks in het eerst toeschijnt. Het is het doelmatigste, de slijmhuid der lip met de vingeren naar buiten te keeren, het gezwel met het lancet te openen en het vocht er uit te drukken. Hierbij zorge men echter de opening niet uit het oog te verliezen, doordien men nu in dezelve een te voren fijn gepunt stukje lapis causticus brengen moet, om de inwendige oppervlakte der beurs te

branden, welke daardoor in ettering gebragt en vernietigd wordt. Wilde men in dit geval, het kliertje met het mes wegnemen, zoo zoude de operatie langen tijd vereischen en eindelijk niet eens gelukken. Ofschoon deze gezwellen moeijelijker met den kanker verwisseld kunnen worden, zoo heb ik toch de gelegenheid, om van dezelve te spreken, waargenomen, omdat deze aan de lippen voorkomen, en omdat men in allen gevalle dezen toestand kennen moet, als men in het algemeen in staat wil zijn, te beslissen of dezelve kwaadaardig of goedaardig zijn. Van de Ramula, welke wat zijn' aard betreft, met de zoo even vermelde verwijdering der lipklieren overeenkomt, heb ik reeds bij de ziekten der tong gehandeld [1]). Aan de glandula parotis kon ik eenen dergelijken toestand nimmer vinden, waarschijnlijk dewijl de uitvoeringsbuis dezer klier zeer wijd is. Daarentegen zag ik fistuleuse openingen in de parotis, uit welke het speeksel over de uitwendige oppervlakte der wang liep.

Daar wij juist over dit onderwerp spreken, zoo wil ik ul. nog eenige aanmerkingen over de fistulen in de parotes mededeelen, die somtijds zeer schielijk en gemakkelijk genezen, in andere gevallen echter door het aanhoudend uitvloeijen des speeksels, verhinderd worden

---

[1]) Hier werd het op pag. 78 gezegde herhaald; slechts voegde BRODIE er bij, dat hij somtijds eene dergelijke zwelling in de pisbuis gevonden had, als dezelve verstopt was en de urine niet kon wegvloeijen. Daarenboven ried hij aan, den zieke onderrigt te geven, om zich na het wegnemen van de seton nog langen tijd dagelijks in de nieuw ontstane opening eene sonde in te voeren.

zich te sluiten. Deze uitstorting van speeksel heeft vooral sterk bij het eten plaats en veroorzaakt alsdan den zieke vele onaangenaamheid. Het schijnt mij echter overdreven te zijn, dat bij deze gelegenheid ongeveer een theekop vol speeksel zoude wegvloeijen. De genezing van zulk een abces is zeer eenvoudig; de opening trekt zich steeds meer en meer te zamen en sluit zich op een klein gaatje, hetwelk nog overig blijft en dagelijks met lapis infernalis gebrand moet worden tot dat het geheel gesloten is. Het speeksel zoekt naar mate de tegennatuurlijke opening zich sluit eenen anderen uitweg. Is deze handelwijze niet voldoende zoo brengt men eene geoorde sonde, met het doorboorde einde door de uitwendige opening in de klier en drukt haar hierin zooveel mogelijk naar binnen, tot dat men haar met den vinger digt onder het slijmvlies in den mond voelt, hierop doorsnijdt men het slijmvlies op de sonde en brengt de laatste door de wond in de mondholte om daar een' zijden draad door het oor te steken; trekt men nu de sonde uit de wang en den draad uit de sonde, zoo ligt het eene einde der draad in den mond en het andere op de buitenvlakte der wang. Aan het buitenste einde make men alsdan een' dikken knoop, welke men door aan het binnenste einde te trekken, in de uitwendige opening der fistel brengt, welke op deze wijze gesloten wordt. Het speeksel, hetwelk nu niet naar buiten vloeijen kan, vloeit alsdan langs den draad binnen in de mondholte. Zóó laat men nu den draad veertien dagen of drie weken leggen tot dat de randen der binnenste opening genezen zijn; neemt men alsdan de draden weg, zoo behoeft men de inwendige opening

slechts dagelijks eenmaal te bestrijken, tot dat zij zich gesloten heeft. Of de kunstmatige opening later steeds voortdurend open blijft, weet ik niet; dat het speeksel echter door het een of ander kanaal in den mond komt, is buiten twijfel.

V.

OVER DE AFZETTING DER BORSTKLIER BIJ SCIRRHUS MAMMAE.

Het is eene bekende daadzaak, dat een scirrhus mammae als hij aan zichzelven wordt overgelaten, zich, terwijl hij de omringende deelen aangrijpt, allengs wijder uitbreidt, en dat de lijders in meest alle gevallen, drie of vier jaren na het eerste begin der ziekte sterven, maar bovendien gaat dezen vroegtijdigen dood, nog een smartvol tijdperk eener uiterst pijnlijke verzwering vooruit, gedurende hetwelk zich een pestaardige stank verspreidt en zeer dikwijls bloedingen ontstaan, welke het aanwezen der zieken hoogst ellendig maken. Eindelijk echter is er geen schrikkelijker dood dan die welke door deze ziekte ontstaat.

Alleen uit aanmerking dezer omstandigheid zal men zonder twijfel, de wegneming des scirrheusen gezwels door eene kunstbewerking als het eenigst voegzaam middel beschouwen. Er moet echter nog eene andere reeks van daadzaken in overweging genomen worden. Men vindt namelijk ten eerste: dat de zieken in de meeste

gevallen, waarin de operatie ondernomen werd, geen twee of drie jaren langer meer leefden; ten tweede, dat in vele andere gevallen de operatie den voortgang der ziekte verhaast, in plaats van denzelven te stuiten, en ten derde, dat de operatie niet altijd zonder gevaar is. Het oordeel der geneeskundigen over de waarde der operatie was ten allen tijde verschillend, al nadat zij hun oogmerk bijzonder op de eene of andere dezer daadzaken vestigden. Zoo wilde b. v. de overledenen CLINE en EVERARD HOME, beide mannen van beproefde ervaring, bij een scirrheusch gezwel bijna nooit hunne toestemming geven tot het wegnemen der borstklier, daarentegen ken ik andere zeer ervaren heelmeesters, welke even zoo in de meeste gevallen voor de operatie stemden. De meeningen hieromtrent zijn echter niet alleen bij onderscheidene geneesheeren verschillend, maar ik weet dat het oordeel bij een' en denzelfden mensch op verschillende tijden dikwijls anders was. Zoo herinnner ik mij dat een uitstekend heelmeester, mij zeide dat hij deze operatie nooit weder zoude ondernemen; en evenwel ried deze zelfde heelmeester de operatie drie of of vier jaren later aan in een geval waar in ik haar voor vruchteloos hield. Deze verscheidenheid van beoordeeling bewijst de moeijelijkheid des onderwerps, welke, daar zij zelfs mannen van vele ervaring treft, ook wel ul., die uwe loopbaan eerst beginnen wilt, zal tegenkomen. Ik geloof daarom, dat het voordeelig zal zijn, wanneer ik ul. eenige hiertoe behoorende opmerkingen mededeel, en den twijfel welke zich bij ul. omtrent de al of niet uitvoerbaarheid der operatie mogt voordoen, uit den weg ruime. Wij willen thans

in deze voorlezing onderzoeken, onder welke omstandigheden de wegneming eens scirrheusch gezwels der borst is aangewezen en door welke omstandigheden zij tegen aangewezen is.

Ik moet dadelijk hier aanmerken, dat terwijl er veel voor een groot deel aankomt op de natuur van het geval, veel ook van u zelve en van de wijze op welke de operatie verrigt wordt, afhangt. Wanneer b. v. het scirrheuse gezwel zijne zitplaats in de borstklier heeft, en gij neemt alleen het gezwel en het aangedane gedeelte der klier weg, zoo dat het overige deel der klier terug blijft, zoo keert de ziekte, naar mijne ondervinding, ongetwijfeld terug. Dit komt overeen met den regel, welke zich op alle kwaadaardige gezwellen laat toepassen; dat men namelijk niet zeker is, het kwaad geheel weggenomen te hebben, als men niet het geheele werktuig, in hetwelk de ziekte gezeteld is, wegneemt. Bij eene fungus haematodes des beens heeft de zieke dan maar uitzigt op herstelling, als men niet het been boven de knie afzet; zit daarentegen dit kwaadaardig gebrek aan het dijbeen, zoo heeft hij geene hoop op herstel, als men den moed niet heeft het dijbeen uit het heupgewrigt wegtenemen. Derhalve houde ik staande, dat men, als het scirrheuse gezwel werkelijk in de borstklier zit en de operatie met gevolg zal ondernomen worden, de geheele klier moet wegnemen. Dit is echter niet zoo gemakkelijk als Gijl. wel zoudt gelooven; want bij eene magere persoon moet men zeer handig en behoedzaam zijn, opdat niet kleine aan de huid hangende stukjes der klier terugblijven, daar deze, zoo als ik niet twijfel, somtijds de kern tot een nieuw gezwel vormen.

De kleur van de borstklier, onderscheidt zich maar weinig van die van het omgevende vet, en het bij de operatie vloeijende bloed vermeerdert de dwaling nog meer, dat men slechts daardoor vermijden kan, dat men bij het uitpellen het mes steeds digter langs de huid dan langs de klier voert; en nog meer daardoor, dat men naauwkeurig toeziet of het uitgepelde gezwel overal met gezond vet bedekt is, is zulks het geval niet, zoo moet men de binnen zijde der huidlappen onderzoeken, om te zien, of niet mischien een klein stuk der klier op de plaats teruggebleven is. In zoo verre kan de uitkomst der operatie noodzakelijk van u af hangen.

Behalve dat zijn er echter omstandigheden, welke, hiervan geheel onafhankelijk, te voren laten bepalen, of de operatie werkelijk herstelling ten gevolge zal hebben of dat men daarop niet moet rekenen. Deze omstandigheden willen wij thans nader overwegen.

De Scirrheuse gezwellen der mam moeten eerst in twee klassen verdeeld worden, van welke de eerste die soort van gezwellen bevat, welke bestaan in eene wezenlijke verandering van de klier in een Scirrheus weefsel hetwelk aan den rand niet naauwkeurig omschreven is. In de tweede klasse behooren die gezwellen, welke als zelfstandige Scirrhi hunne zitplaats in eene oogenschijnlijk gezonde mam hebben en als geheel op zich zelf bestaande uitwassen sterk omschreven zijn.

Bij de eerste soort bewerkt de operatie niet alleen geene volkomene genezing maar zij verhaast zelfs de ziekteontwikkeling in haren voortgang; de zieke sterft binnen twee of drie jaren, of mogelijk nog vroeger, aan eene uitstorting van water in het pleura.

Even zoo min bereikt men door de operatie eene radicale genezing, wanneer de huid in de ziekteontwikkeling betrokken is. Zulks kan op verschillende wijzen plaats hebben. Somtijds vormen zich namelijk Scirrheuse knobbels op eenigen afstand rondom het gezwel, terwijl de daar tusschen liggende deelen der huid gezond schijnen te zijn. Hier bewerkt de operatie geene genezing, daar het niet mogelijk is, het geheele ziekelijke gedeelte der huid weg te nemen. In deze gevallen maakt de ziekte snellen voortgang, zoodat de zieke binnen korten tijd aan de uitstorting van Sercim in de borst sterft. In andere gevallen is de huid daarentegen verdikt; derzelver porien schijnen verwijderd, alsof men deze door een vergrootglas zag; men kan haar niet als eene gezonde huid met de vingers in eene plooi opvatten. Dit is een kwade vorm der ziekte. Ik herinner mij twee of drie dergelijke gevallen, in welke, nadat de operatie was ondernomen, de ziekte in het likteeken steeds terugkeerde, en de doodelijke uitgang door de operatie eerder bevorderd dan tegen gehouden was. Het komt er hier geenszins op aan, in welken omvang de huid op deze wijze aangedaan schijnt; want zoodra ook slechts een deel van dezelve op deze wijze ziekelijk is, zoo bevindt zich de kiem der ziekte evenwel ook in de huid van den omtrek en men snijdt met het mes maar in schijnbaar gezonde, in der daad echter in zieke deelen.

Daar de Scirrhus der mam in vele gevallen eene tezamentrekking der melkwegen, welke van verschillende plaatsen der klier naar den tepel loopen, veroorzaakt, zoo ontstaat hierdoor weder eene terugtrekking des te-

pels, hetwelk naar mijne meening, als een voor den uitslag der operatie zeer ongunstig teeken moet beschouwd worden; want zoodra de tepel ingetrokken is, heeft zich de ziekte ook reeds tot de omgevende huid uitgestrekt, en onderzoekt men dezelve zeer naauwkeurig zoo zal men gewoonlijk duidelijke teekenen der ziekte daarin vinden.

In andere gevallen van Scirrhus is de huid op het gezwel naar binnen getrokken, zoodat zij eene groef op dezelve vormt. Waar zoodanige indruk aanwezig is, kan men met zekerheid er op rekenen dat er een Scirrhus onderligt, welke men ook spoedig door het onderzoek met de vingers ontdekken zal. Ik geloof, dat deze indruk op het gezwel eene groote tegenaanwijzing voor de operatie oplevert zoodat in deze gevallen weinig of geen uitzigt op eene duurzame genezing voorhanden is. Deze groef komt zoo als ik mij bij eene naauwkeurige ontleding dezer deelen in een dergelijk geval overtuigd heb, van een uitwas des gezwels, van eene soort van Scirrheuse vezel voort, welke van het gezwel door het vet naar de huid gaat en $\frac{1}{2}$ $\frac{1}{3}$, of $\frac{1}{4}$ duim lang is, zoodat die indruk aantoont dat de ziekte zich niet alleen tot de klier bepaald, maar dat de huid reeds van de ziekteontwikkeling aangedaan is.

Gaat de ziekte verder voort, zoo breidt zij zich ook tot de okselklieren uit, welke bij eene ontsteking der borstklier zich evenzeer ontsteken en vergrooten, zoo als klieren zich altijd ontsteken en vergrooten. Wanneer echter de okselklieren zonder ontsteking verhard gevonden worden, zoo kan men verzekerd zijn, dat in dezelve dezelfde ziektevorming heerscht, als in de

mam, en men geene volkomene genezing verwachten mag.

Wildet gij in zulk geval, zoo als ik het zelf deed en van anderen heb zien doen, de klieren uit den oksel wegsnijden, zoo zoude het u wel kunnen gebeuren, dat, ofschoon gij meendet maar eene vergrootte klier gevoeld te hebben, gij evenwel meerdere op deze wijze aangedaan vondt, welke nog niet zoo groot waren, dat men dezelve voor de insnijding door de huid had kunnen doorvoelen.

Ik behoef ul. wel naauwelijks te zeggen, dat, als de scirrhus met de onderliggende deelen, de musculus pectoralis en de ribben aaneengegroeid, of de huid opengebroken is, de operatie volstrekt geen uitzigt op eene blijvende genezing aanbiedt.

Somtijds vindt men zieken, welke gelijktijdig met de scirrhus der borst, reeds verschijnselen van dezelfde ziekte in andere werktuigen als b. v. in de lever en de longen of in de uterus hebben. Wanneer men dus vermoedt, dat de ziektevorming reeds inwendige organen aangedaan heeft, zoo zult gijl. begrijpen dat dan desgelijks geene radikale genezing van de afzetting der borstklier te verwachten is.

Behalve deze omstandigheden, welke de operatie geheel doelloos maken, moet men echter ook de jaren en het gestel der zieken, niet onopgemerkt laten. Lijdt b. v. eene oude vrouw aan een scirrhus mammae, welke haar verder niet hindert, zoo mag men, wil men den dood niet verhaasten, nimmer aan de afzetting der klier denken; gewoonlijk sleept de ziekte in dit geval de zieke spoedig weg.

Daar nu al deze gevallen de operatie tegenaanwijzen, zoo zal men in de praktijk zeldzaam gelegenheid vinden, de afzetting met uitzigt op eene radikale herstelling te ondernemen. Zal de operatie aangewezen zijn, zoo moet de huid gezond, de tepel niet teruggetrokken, en op het gezwel zich geen indruk bevinden; even min moeten de okselklieren ziekelijk aangedaan zijn, of teekenen van een' algemeenen ziekelijken toestand aanwezig zijn; de borst moet met de onderliggende deelen niet te zamen gegroeid en de zieke niet reeds in het tijdperk van verval gekomen zijn. Alleen in het geval, dat al deze gunstige omstandigheden te zamenloopen, kan de operatie met het vooruitzigt eener geheele herstelling ondernomen worden. En evenwel ben ik er ver van af te beweren, dat zelfs onder deze omstandigheden er ooit eene volkomene herstelling op volgen zal; zulks zal integendeel zeer zeldzaam zijn. In zulk een geval is echter de operatie door de mogelijkheid eener gelukkige uitkomst geregtvaardigd, en ik heb het genoegen gehad, dat meerdere personen, welke ik onder deze omstandigheden opereerde, nog op dezen dag leven en zich geheel wel bevinden, terwijl zij op alle andere wijze reeds lang gestorven zouden zijn. Zoo zette ik eene dame in 1832 eene scirrheuse borst af, welke in het vorige jaar ten minste nog leefde en volkomen gezond was, zij trouwde na de operatie en bekwam kinderen. In het verloopen jaar werd ik wegens eene andere ongesteldheid bij eene dame geroepen, welker borst ik in 1830 afgezet had, en welke ik nog geheel gezond vond.

Buiten deze gevallen zijn er nog andere, in welke de afzetting der scirrheuse borst met nog beter vooruitzigt

op eene gelukkige uitkomst kan ondernomen worden. Er vormt zich namelijk somtijds een hard gezwel aan de oppervlakte der borst, hetwelk zich als een scirrhus laat aanvoelen en als men eene insnede maakt, er als zoodanig uitziet, zoo dat ik hetzelve geen' anderen naam kon geven; het schijnt met de borst niet zamen te hangen. Bij de operatie wordt men echter gewaar, dat hetzelve op eene kleine plaats met de klier te zamen gegroeid is. Ik heb drie zulke gezwellen geopereerd, in welke ik slechts dat gedeelte der borst wegnam, hetwelk met het gezwel te zamen hing, en in alle drie gevallen bleven de zieken nog langen tijd daarna in het leven; ook weet ik niet dat de ziekte in eenig geval teruggekeerd is.

Eene andere soort van scirrhus komt in den tepel voor, welke wel van den klierkanker moet onderscheiden worden en ook eene betere prognose ten opzigte eener radikale genezing veroorlooft, dan de kanker der borst klier. Zoo raadpleegde b. v. eene dame, welke aan deze soort van scirrhus leed, verschillende heelmeesters, welke, daar het gezwel niet verslimmerde, haar rieden, de kwaal aan zich zelve over te laten. Toen zij eenigen tijd daarna te Londen kwam, liet zij zich door den overledenen ROSE, welke hier aan het hospitaal geneesheer was, behandelen; en op deze wijze had ik gelegenheid haar te zien. Het gezwel, hetwelk voor eenige jaren ontstaan was, zonder tot nu toe bijzonder ongemak te veroorzaken, bepaalde zich wel is waar nog tot den tepel maar nam evenwel toe. Wij kwamen daarin overeen dat zij moest geopereerd worden, en ROSE nam, ofschoon de tepel alleen aangedaan was, de overigens

gezond schijnende borstklier weg, de zieke genas en bleef nog vele jaren daarna gezond. Eene andere dame vroeg mij wegens een gezwel des tepels om raad, hetwelk ik voor het minste slechts een scirrhus noemen kan, daar het alle kenteekenen van dezen zoogenaamden ziekelijken toestand aanbiedt; het was hard als een scirrhus en in verzwering overgegaan; de borstklier scheen daarentegen geheel gezond te zijn. De lijderesse was eene sterke, oude dame, met eene groote en met veel vet bezette borstklier, de afzetting der geheele borst zoude eene verschrikkelijke operatie geweest zijn en waarschijnlijk zouden hare krachten zulks niet verdragen hebben. Daar eehter de zieke over hevige pijnen klaagde zoo wendde ik Chlorzink en later lapis causticus aan, tot dat ik al het ziekelijke in de borstklier vernietigd had; zulks is nu drie of vier jaren geleden, de wond genas en de patient bevindt zich steeds wel. De twee laatste soorten van scirrhus moeten dus geheel van de vorige behandelde onderscheiden worden.

Men vraagt echter daarenboven, of het vooruitzigt op eene radikaalkuur eenig en alleen de afzetting der borstklier aanwijst, of dat het ook der moeite waard zij, de operatie alleen daarom te ondernemen, als men kan hopen, daardoor den zieken door vermiddering der pijnen, eenige rust te verschaffen en het leven dragelijk te maken of te verlengen. Daar ik het laatste niet in twijfel trek zoo wil ik ul. eenige gevallen, welke daarmede in verband staan, mededeelen. Voor ongeveer 40 jaar kwam er eene dame bij mij, welke aan een scirrhus mammae leed en in den oksel eene geheele hoop verharde klieren had, de huid welke het gezwel bedekte

scheen op het punt van doorbreken te zijn, zoo dat de ziekte dreigde een zeer slecht einde te zullen nemen. Toen ik haar daarom zeide dat ik vreesde, dat de operatie geene radikale genezing zoude bewerken, en ik haar daarom de afzetting niet konde aanraden, vroeg zij mij, of ik haar iets beters wist voor te slaan? Daar ik zulks niet kon, ging zij weg, kwam echter na twee of drie weken terug, en verhaalde mij, dat zij in dien tusschentijd twee of drie heelkundigen (welke zij mij ook noemde) geraadpleegd had, en dat deze alle van hetzelfde gevoelen waren; zij bad mij dus om de vriendschap dat ik haar, zonder al deze aanmerkingen in acht te nemen, de borst zoude wegnemen. Toen ik haar vroeg waarom zij zulks verlangde, antwoordde zij, dat zij eene dochter van 18 jaren had, welke haar eenig kind was; zij wist wel dat zij niet lang meer leven zoude, het was echter voor hare dochter van belang dat zij (de moeder) zoo mogelijk nog twee jaren leefde, opdat zij hare bestierster en beschermster zoude kunnen zijn, alleen daarom wenschte zij zich aan de toevallen eener operatie te onderwerpen. Daar ik zulke aanvraag niet weerstaan konde, zoo zette ik haar de borst af, zonder de okselklieren aan te raken. De ziekte keerde nu wel is waar in het likteeken niet terug, ook namen de okselklieren niet in grootte toe, maar na twee jaren werd zij door verschijnselen eener borstziekte overvallen, er ontstond eene uitstorting van water in het pleura, waaraan zij stierf. Op deze wijze sterven de meeste zoodanige zieken, er vormen zich namelijk kleine scirrheuse gierstknobbels in de longen, waarop dan eene uitstorting van water in de eene of beide zakken van het pleura

volgt. Zoo kwam eens eene dame met eene scirrhus mammae bij mij, welke zeer mager was en eene even zoo gestelde borst had. Ik zoude haar voorzeker de operatie aangeraden hebben, wanneer zij niet twee of drie harde vergrootte klieren in den oksel had gehad. Ik zeide haar dus, dat ik haar, daar haar lijden niet groot was, de operatie niet kon aanraden; zij moest het gebrek aan zich zelf overlaten.

Als zij een jaar later weder te Londen kwam, was het gezwel opengebroken, de klieren waren merkelijk vergroot en de pijnen, welke het gezwel veroorzaakte, zoo hevig, dat zij geheel ellendig geworden was. Ik nam het gezwel niet met het mes weg, maar vernietigde het met Chlorzink. Dit gezwel genas nu wel, maar zeven of acht weken later ontstond er in het likteeken een knobbel, welke even als het vorige gezwel openbrak en op de zelfde wijze vernietigd werd. Zij kon zeer gemakkelijk uitgaan en leed, uitgenomen bij de branding met de Chloorzink, zeer weinig. Eindelijk echter ontwikkelde zich na een jaar, eene ziekte der long ten gevolge waarvan eene uitstorting in de beide pleura's ontstond, waaraan zij alstoen stierf. Eene andere dame leed aan een groot, kwaadaardig gezwel der borst hetwelk, ofschoon het geen duidelijk bepaalde scirrhus was, toch denzelven wat den aard betrof zeer nabij kwam. Ik geloofde niet dat de operatie eene volkomene genezing zoude aanbrengen. Maar spoedig kwam de patient wederom tot mij, daar het gezwel zeer vergroot was, de huid was doorgebroken, en de zweer zeer pijnlijk, zoodat zij een allerellendigst leven leidde. Ik zeide haar dat ik vreesde, dat zij op den duur niet hersteld zoude kun-

nen worden, dat het echter, hare pijnen in aanmerking genomen, wel de moeite waard was, dat zij zich de borst liet afzetten, om van haar tegenwoordig lijden bevrijd te worden. Het gezwel, hetwelk zeer groot was, werd ten gevolge hiervan weggenomen en er ontstond nu eene belangrijke wond met sterke bloeding; des niet tegenstaande genas de patient en bleef nog drie jaren gezond.

Later kreeg zij eene ziekte in den onderbuik en spoedig daarop voelde men aldaar een gezwel, hetwelk ik geloof dat van den zelfden aard als het gezwel in de borst geweest zal zijn. Toen ik het laatst van haar hoorde, was men bevreesd, dat zij spoedig sterven zoude, en ik geloof dat zij nu reeds dood zal zijn; maar zij was toch van haar zwaar lijden bevrijd, en leefde drie jaren langer, dan zij geleefd zou hebben, wanneer de operatie niet was verrigt. Nog een ander geval betreft eene dame, welke toen zij naar Londen kwam aan een groot gezwel in de eene borstklier leed, uit hetwelk een groote fungus ontsproot, in welks midden zich eene opening bevond, door welke men met eene sonde op den grond van het gezwel komen konde; behalve dat had zij eene vergrootte klier onder den oksel. ASTLEY COOPER, die de zeer lijdende patient met mij zag, stemde met mij in, dat de borst moest afgezet worden, niet zoo zeer omdat men daardoor eene blijvende genezing te verwachten had, maar alleen om de zieke van haar tegenwoordig lijden te bevrijden. Nadat de borst weggenomen was, genas de wond, zonder dat de ziekte in de borstklier teruggekeerd was; maar een jaar later schreef mij haar geneesheer, dat

er zich teekenen van eene beginnende kwaadaardige ziekte in de borstholte openbaarde. Zij stierf aan uitstorting van water in het pleura. Even zoo was eene andere dame, welke evenzeer aan een opengebrokene zeer pijnlijke scirrhus leed in den hoogsten graad ongelukkig. Ik zeide haar te voren dat ik haar geene duurzame genezing beloven kon; daar zij echter zoo buitengewoon leed, deed zij des niet te min wel daaraan, dat zij het gezwel liét wegnemen; zulks geschiedde en zij leefde nog gedurende vele maanden volkomen rustig.

Dit zijn alzoo de gevallen, in welke gijl. de operatie ook zonder vooruitzigt op radikale genezing moogt ondernemen, alleen om der zieke uitstel en vermindering van haar tegenwoordig lijden te bezorgen. Gijl. moet hier echter naauwkeurig individualiseren, en ik kan ul. wanneer de huid reeds ziekelijk aangedaan is, de operatie in het geheel niet aanraden, doordien in zulk geval de ziekte zoo spoedig in het likteeken terugkeert, dat men de patiente daardoor volstrekt geen uitstel verschaft.

Bij de vraag over de al of niet uitvoerbaarheid der operatie komt het verder nog in bedenking, of er in de operatie zelve gevaar gelegen is. Gewoonlijk beweert men, dat de operatie niet gevaarlijk is; ik vraag echter alle ervarene heelmeesters, welke in de gelegenheid waren deze operatie meermalen te verrigten, of zij daaraan geen zieken verloren hebben en of de operatie vrij van alle gevaar is? Ik voor mij weet dat zulks het geval niet is. Ik zelf heb zieken ten gevolge der operatie verloren en ieder heelmeester zal zich over hetzelfde ongeluk te beklagen hebben. Ik geloof echter, dat het

hier veel op de wijze waarop de operatie volbragt wordt, als ook op de behandeling voor en na dezelve aankomt; terwijl er verder weer veel van omstandigheden afhangt, welke wij niet in onze magt hebben. Vooreerst diene men daarop te letten, dat de bloeding gedurende de operatie zoo gering mogelijk zij. Gelooft nimmer die menschen welke na iedere kunstbewerking staande houden dat de zieke niet meer bloed verloren heeft, dan hem dienstig was. De bloeding gedurende de operatie is eene kwade zaak en eene der hoofdoorzaken tot derzelver mislukking; niet als of de zieke onmiddelijk aan de bloeding sterft, maar omdat hij middelijk door dezelve gedood wordt.

De grond wordt daardoor gelegd tot eene erysipelateuse of veneuse ontsteking, of andere spoedig daarop volgende onheilen. Verder lette men daarop dat de zieke voor de operatie niet te krachteloos worde, want het is eene zeer verkeerde gewoonte, de lijderesse door eene schrale dieet tot de operatie voortebereiden. De patient moet wel is waar voor de operatie niet bovenmate eten, en kan door een afvoerend middel haar darmkanaal ontlasten, maar de herhaalde purgeermiddelen en eene zeer magere dieet voor en na de operatie deugen volstrekt niet. Want de operatie is een aanval op het gestel, welke de krachten sterk aandoet, en voorzeker moeijelijk verdragen wordt als men den zieken die opwekkende en voedingsmiddelen, waaraan zij gewoon zijn, onthoudt. Tot zoo verre hebt gij het gevolg der operatie in uwe hand; daarentegen hebt gijl. andere, zeer ongunstige omstandigheden in het geheel niet in uwe magt. De operatie is b. v. bij eene

vette persoon met groote mammae zeer gevaarlijk. Er ontstaat eene groote wond en waarschijnlijk ook in weerwil van uwe grootste voorzigtigheid eene belangrijke bloeding.

Bejaarde vrouwen verdragen de operatie minder goed dan de jongere. Even zoo is de operatie bij de oude personen steeds met een' zekeren graad van gevaar verbonden, wanneer de snede, welke gemaakt moet worden groot, of de zieke zwak en gebrekkig van gestel is. Zoo zijn b. v. hysterische vrouwen, met kleinen pols, koude handen en voeten, welke men in de private praktijk zoo menigmaal aantreft, volstrekt niet voor de operatie geschikt, vooral wanneer zij ook maar van eene matige bloeding vergezeld is. Bij alle dergelijke vrouwen vermijde men zoo veel mogelijk de operatie.

Is echter de klier klein, de lijderesse overigens gezond nog niet heel oud, voor of na de operatie niet uitgehongerd, en heeft men gezorgd, dat het bloedverlies zoo weinig mogelijk was, zoo is het gevaar der operatie betrekkelijk gering.

Ik wil ul. nog op eene andere zaak opmerkzaam maken, welke bij de vraag over de aannemelijkheid der operatie wel moet overwogen worden. Het is namelijk wel waar, dat een scirrhus, aan zich zelf overgelaten, de zieke na drie of vier jaren doodt, dikwijls echter duurt zulks veel langer. Ik herinner mij b. v. eene voorname dame, welke een scirrhus mammae had, en nog tien of vijftien jaren leefde, gedurende welke zij alles meedeed, zonder dat iemand, dan slechts eenige jaren voor haren dood, iets daarvan bemerkte. Eene

andere dame had een scirrhus mammae gedurende vijf en twintig jaren en stierf, niet ten gevolge van dit gebrek, maar aan eene uitstorting van water in de borstholte. Is men het daarom bij een nog onpijnlijk gezwel omtrent de operatie nog niet eens, zoo moet de herdenking aan zulke gevallen, in welke de scirrhus gedurende vele jaren ongestoord bestond, ons bepalen om de operatie te verwerpen. Men mag zich wel is waar door het vooruitzigt, dat de zieke met zulk een gezwel nog lang leven kan, niet laten verleiden om de operatie in een geval, in hetwelk men verwachten kan dezelve met voordeel te verrigten, op te geven; maar dit vooruitzigt geeft eene volkomen tegenaanwijzing, als men reeds door andere omstandigheden over het verrigten der operatie in twijfel gebragt is.

Behalve aan den scirrhus, is de borstklier evenwel nog aan andere kwaadaardige ziekten onderhevig, welke evenzeer de afzetting vorderen en op welke mijne zoo even medegedeelde aanmerkingen dezelfde toepassing hebben, als bij de scirrhus. Zoo geloof ik, b. v. dat de prognosis, ten opzigte van eene radikale genezing bij de Fungus haematodes, even zoo ongunstig is als bij de scirrhus. De Fungus haematodes is zelfs eene nog kwaadaardiger ziekte dan de scirrhus, en in de meeste gevallen, welke ik daarvan aan de borst zag, stierven de zieken altijd, als de operatie ondernomen werd, reeds na eenen korten tijd aan eene longziekte en uitstorting van water in het pleura. In het algemeen ben ik van meening dat scirrhus, fungus haematodes en het sarcoma naar hunne natuur eene en dezelfde ziekteontwikkeling, slechts in eenen anderen vorm, daarstelt. Men kan

daarvan overtuigd zijn, dat alle kwaadaardige ziekten, welken naam zij ook mogen dragen, naauw met elkander verbonden zijn, en dat de aanmerkingen, welke ik ul. ten opzigte van de eene mededeelde, ook op al de andere toepasselijk zijn.

Om deze laatste stelling, welke voor de praktijk van het grootste gewigt is, te bevestigen, wil ik ul. eenige gevallen mededeelen. Bij eene dame, welke aan scirrhus mammae leed, had de huid zoodanige dikke harde gesteldheid, welke men zoo als ik reeds zeide, steeds als een zeer kwaad verschijnsel beschouwen moet. De geheele huid was in een scirrheus gezwel veranderd, zoo dat men de opzetting der klier onder dezelve naauwelijks herkennen kon, behalve dat, leed de lijderesse aan de lever en aan eene vloeijing uit den uterus. Toen zij stierf, vond ik bij de sectio in de borstklier eenen niet te miskennen scirrhus; in de lever was daarentegen een gezwel aanwezig, hetwelk de bekende kenmerken der fungus haematodes of medullaris aanbood; de uterus eindelijk vertoonde een uitwas, hetwelk de overleden JOHN. CLARKE als een bloemkoolvormig uitwas der uterus beschreef, en als eene ongeneeslijke, kwaadaardige ziekte beschouwde. Hier waren dus deze drie kwaadaardige ziekten, ofschoon door de ziektekundigen verschillend genaamd, bij eene en dezelfde persoon aanwezig. De hiertoe behorende praeparaten vindt gijl. in het museum. In dit geval waren deze drie ziekelijke ontaardingen gelijktijdig aanwezig, in andere gevallen, van welke ik ul. er dadelijk een zal mededeelen, volgde de eene op de andere.

Gedurende mijnen studietijd vergezelde ik EVERARD HOME,

om hem in zijne eigen praktijk bij eene operatie te helpen, die hij bij eene dame uit het land wilde ondernemen, welke aan een schijnbaar in de buikspieren zittend gezwel leed. Als wij, na het gezwel weggenomen te hebben, te huis kwamen en hetzelve onderzochten, vonden wij dat er een stuk van het peritonaeum aanzat, en dat het eene duidelijk scirrhus was. De wond genas zeer goed en de dame verliet de stad weder. Na eenigen tijd kwam zij echter met een nieuw gezwel terug hetwelk zich in het likteeken gevormd had.

Home, door wien zij zich weder liet behandelen, nam het gezwel, hetgeen toen grooter was, even zoo weg als het vorige. Hetzelve had echter niet meer den kenmerkenden vorm eener scirrhus, maar zag er bijna uit als de van het roode bloed bevrijdde Fibrin, bladerig, bijna als de geelachtig roode crusta pleuritica van, tijdens de ontsteking, afgelaten bloed, en was maar weinig georganiseerd. De wond genas weder, maar de lijderesse keerde nogmaals terug, doordien zich langzaam een derde gezwel in het likteeken gevormd had. Het scheen de moeite niet waard, hetzelve ten derden male weg te nemen. Het groeide meer en meer en besloeg een groot gedeelte van den buik. Toen de patient stierf, trof mij het lot haar te openen. Het gezwel onderscheidde zich oogenschijnlijk geheel van de twee vorige geopereerden. Het was eene de hersenen gelijkende, mergmassa of eene fungus haematodes. Terwijl aldus in het eerste geval drie verschillende ziektetoestanden bij eene en dezelfde persoon gelijktijdig bestonden, volgde dezelve zich hier op.

Somtijds zet men zelfs een gezwel der borst af, hetwelk

aan het eene gedeelte, de eene en aan het andere gedeelte eene andere vorming heeft.

Al deze aanmerkingen gelden, in de veronderstelling dat gijl. scirrheuse of andere kwaadaardige gezwellen der borst, van goedaardige weet te onderscheiden.

De diagnosis dezer verschillende toestanden moet gijl. zoo wel uit de voordragt van anderen, als ook door eigene waarneming leeren kennen. Als iemand mij zegt dat hij zeer bijzonder gelukkig gevolg bij de operatie van scirrheuse gezwellen der borst gehad heeft, dan twijfel ik steeds, of hij eene goede diagnosis gemaakt heeft. Een heelmeester verhaalde mij eens, dat hij de operatie wegens scirrhus mammae tien malen verrigt had en dat de ziekte in geen geval teruggekeerd was.

Een man van meerdere ondervinding zoude zulks niet beweerd hebben. Later onderzocht ik eens een gezwel, hetwelk hij wegnemen wilde en vond, dat hetgeen hij een scirrhus noemde maar eene chronische verharding der borst was.

VI.

OVER EENIGE, NIET KWAADAARDIGE ZIEKTEN DER BORSTKLIER.

Het is mijn voornemen, ul. dit maal eenige aanmerkingen mede te deelen over zekere ziekten der borstklier, welke, ofschoon zij zeer dikwijls voorkomen, echter nergens naauwkeurig beschreven zijn. In het bijzonder wilde ik ul. op eene zeer belangrijke ziekte opmerkzaam maken, welke van den kanker wel is waar geheel onderscheiden is, maar toch met denzelven menigmaal verwisseld wordt. Zij komt in de hospitalen zeer zelden voor. In de eigene praktijk nam ik dezelve in voldoende gevallen waar om ul. de verschijnselen en den loop der ziekte naauwkeurig te kunnen mededeelen.

Op eenen zekeren dag wordt uw raad ingewonnen van eene dame wegens een beweegbaar gezwel ter grootte van eener okernoot, in de borst zittende. Nadat gij u door het gevoel overtuigd hebt, dat hetzelve vocht in zich bevat, maakt gij met eene troiquart of eene gesleufde naald, eene opening, uit welke eene nu grootere, dan geringere hoeveelheid geel, strookleurig, groenachtig of zelfs ook zwart serum uitvloeit

hetwelk door de hitte of door bijvoeging van salpeterzuur bestalt, en daarom waarschijnlijk voor het grootste gedeelte uit eiwitstof en wat kleurstof bestaat. Was de opening groot genoeg, zoo vloeit er al het serum uit, en er blijft als dan slechts het bekleedsel of de kyste terug in hetwelk zich de vloeistof bevond.

Somtijds bestaat er slechts een gezwel, in andere gevallen vindt men er daarentegen meerdere, welke het een wat grooter, de overigen echter kleiner zijn. Niet zelden is de geheele borst met eene menigte dezer gezwellen opgevuld, welke tusschen de grootte eens oranjeappeltje en die eens knikkers verschillen. Doorsteekt men deze gezwellen spoedig na hun ontstaan en de beurs nog dun is, dan verdwijnen zij na het uitvloeijen des serums, zoo volkomen, dat er zelfs geen spoor van overblijft.

Dit gebrek komt in den regel bij ongetrouwde vrouwen, of zulke welke geene kinderen ter wereld gebragt hebben voor; evenwel bestaan er toch uitzonderingen op dezen regel. Het gezwel is onpijnlijk, en veroorzaakt alleen eene prikkeling der zenuwen, doordien de zieke uit vrees voor eene scirrhus, hare opmerkzaamheid bij voortduring op de aangedane borst vestigt. De okselklieren blijven onaangeroerd en het kwaad bestaat in dezen toestand somtijds jaren lang, zonder te veranderen, ja zelfs zonder dat de zieke hetzelve eenigzins vermoedt. Deze gezwellen vormen zich zoo langzaam, dat de patienten meerendeels zeer verwonderd zijn, wanneer zij toevallig de borst bevoelen en alsdan een gezwel ter grootte van een' knikker ontdekken. De beursen, in welke het serum zich bevindt, bestaan naar

mijne meening, slechts in eene verwijdering der melkwegen, want bij personen, welke aan deze kwaal lijden, loopt niet alleen somtijds geheel van zelf een dergelijk serum door den tepel af, maar zij kunnen ook de vloeistof uit het gezwel door denzelven zoo geheel uitdrukken, dat er niets meer van overblijft. In een geval, waarin ik het gezwel onlangs uitsneed, kon ik zelfs een varkenshair door een der melkwegen, onmiddelijk in den zak brengen. Maakt de zieke intusschen meerderen voortgang, zoo verandert de vloeistof allengs in eene digte zelfstandigheid die steeds vaster wordt, hoe langer het kwaad onopgemerkt blijft. Zijn er meerdere dergelijke kysten aanwezig, zoo verandert de borst, eenige kleine plaatsen welke gezond blijven uitgezonderd, geheel in eene vaste harde massa.

Zoo raadpleegde mij eene dame wegens een dergelijk gezwel in de borst, hetwelk zoo groot was als eene okkernoot. Ik doorstak hetzelve eerst met eene naald en opende daarop, toen ik zag dat hetzelve serum bevatte, de geheele borst met een lancet, waardoor zich eene groote hoeveelheid sereuse vloeistof ontlastte. Hierop vulde ik, om daardoor ontsteking te verwekken, den zak tot op den grond met pluksel. Nadat er nu eene tamelijk overvloedige ettering gevolgd was, genas de wond na twee maanden zoo geheel, dat het gebrek volkomen weggenomen scheen te zijn. Na ongeveer een jaar kwam de zieke echter weder tot mij, doordien daar, waar ik vroeger de kyste geopend had, een fungeusch gezwel, ter grootte van het vroegere beursgezwel ontstaan was. Ik ried haar nu, zich de borst te doen afzetten en vond naderhand, toen ik de klier

na de operatie onderzocht, eene menigte kleinere, met serum gevulde gezwellen in dezelve, en een tamelijk groot beursgezwel, hetwelk gij hier ziet afgebeeld. Uit het binnenste van dit laatste verhief zich een vaste tumor, welke uit eene menigte plooijen scheen te bestaan, waardoor dezelve een uitgeknipt aanzien scheen te hebben en met een vlies overtrokken was, hetwelk met de inwendige huid der beurs te zamen hing.

Op de doorsnede zag er het geheel als matig georganiseerde fibrine uit. Gijl. had gelegenheid een dergolijk geval te zien bij de vrouw, welke de Heer KEATE voor eenigen tijd de eene borst wegnam. Toen deze patiente de eerste keer kwam, had zij aan de borst een gezwel ter groote van eene okkernoot, in hetwelk de Heer CUTLER, welke het doorstak, eene sereuse vloeistof vond, welke zich echter reeds na veertien dagen weder in dezelfde hoeveelheid verzameld had. De zieke werd nu voor vast in het hospitaal opgenomen en aan de behandeling van KEATE toevertrouwd, welke het gezwel ten tweeden male doorstak en eene donkere vloeistof ontlastte. Op den 21 December had zich het gezwel weder gevormd en was deze keer nog grooter dan vroeger, zoodat men nu genoodzaakt was het beursgezwel in zijne geheele lengte met een lancet te openen, waarbij zich eene groote hoeveelheid serum ontlastte; maar reeds na eenige dagen sproot een fibreus uitwas uit het inwendige te voorschijn, zoodat het grootste gedeelte der kyste daardoor opgevuld werd. Men vond nu het beste om den geheelen borstklier weg te nemen, en volvoerde dit plan, zoo als gij weet, in het begin van Januarij.

Gijl. ziet hier het gezwel, hetwelk werd uitgesneden (het praeparaat wordt vertoond); eenige der uitwassen hangen slechts aan een' dunnen steel, anderen zitten met eene breede vlakte vast, anderen wederom zien er uit als georganiseerde fibrine of versch uitgestort eiwit, en weer anderen als vetgezwellen, eenigen hebben zelfs het aanzien eens sponsgezwels; ofschoon ik dezelve daar niet voor houde, daar er over het algemeen nog vele andere gezwellen bestaan, die uiterlijk op het sponsgezwel gelijken, zonder een kwaadaardigen aard te bezitten.

Voor langen tijd zag ik deze operatie wegens een gelijksoortig gezwel verrigten door den Heer FREEMAN, hetwelk, volgens mijne schriftelijke aanteekeningen, er als georganiseerde fibrine uitzag en het derde gedeelte inwendig van de kyste innam. Somtijds echter bevinden zich deze gezwellen aan de buitenste oppervlakte der kyste, en groeijen alsdan langzamerhand meer en meer, tot dat alles tot eene vaste massa veranderd is, bij welke men echter, bij naauwkeurig onderzoek, de oorspronkelijke uiterlijke zitplaats dezer gezwellen en de inwendige vlakte der kyste van elkander kan onderscheiden. Hier ziet gijl. een ander dergelijk gezwel van eene lijderesse uit de privaatpraktijk afkomstig, hetwelk met de geheele borst te zamen, zeven à acht ponden woog. Toen men in de klier eene insnijding deed, vond men eene holte, welke eene ruime hoeveelheid serum bevatte, in dezelve. Behalve dat, wordt gijl. hier op de tafel nog meer andere gezwellen van denzelfden aard gewaar. Het zoo even vermelde geval is echter niet het eenigste, maar ik zag meer dergelijke, in welke de borst meer dan zeven of acht ponden zwaar was en een'

gelijken omtrek als in dit praeparaat bereikte; de huid gaat wel is waar niet altijd in verzwering over, maar is somwijlen zoo uitgezet, dat zij ten laatste barst en alsdan eene groote menigte serum ontlast. Wordt nu het gezwel niet spoedig weggenomen, zoo ontstaat op deze plaats eene zweer, welke na niet zeer langen tijd een' verdachten aard aanneemt, het gestel der zieke ondermijnt en zelfs ten laatste het leven bedreigt. In deze vorm is de ziekte dikwijls met kanker verwisseld geworden. Voor eenige jaren vertoonde mij een zeer beroemde pathologist een dergelijk geval, hetwelk hij voor kanker hield, en ik geloof, dat vele gevallen, in welke de operatie met goed gevolg, wegens een' vermoeden kanker ondernomen werd, niets anders waren dan deze ziekte, welke, ofschoon zij somtijds den dood des zieken ten gevolge had, evenwel nog niet kwaadaardig is. Deze gezwellen zijn integendeel zuiver plaatzelijk zonder het geringste lijden van het gestel, en komen, na afzetting van het zieke deel, niet weder terug. Zoo leefde b. v. eene dame uit mijne privaatpraktijk, van welke het praeparaat hier op de tafel afkomstig is, meerdere jaren na de operatie, zonder dat de kwaal terug kwam. Eene andere dame, welke ik wegens een dergelijk gezwel voor zes jaren opereerde, leeft nu nog volkomen gezond en vrolijk. E. HOME beschouwde dat gebrek als kwaadaardig en ried desniettemin steeds de afzetting aan. Ik herinner mij echter een' door hem geopereerde zieke, welke ik twintig jaren later volkomen gezond en opgeruimd zag. Uit dit alles geloof ik daarom met regt te kunnen aannemen, dat deze ziekte niet kwaadaardig is. In het eerste tijdperk kan dit gebrek mogelijk wel nog

zonder operatie te genezen zijn; ten minste pleit daarvoor een geval, waarin voor ruim twintig jaren eene dame met zulk een gezwel bij mij kwam. Daar ik de natuur van dit gebrek toen nog niet zoo goed kende als thans, zoo ried ik de afzetting aan. De dag voor de operatie was reeds bestemd; daar ik echter door eene andere gebeurtenis in de uitvoering derzelve verhinderd werd, zoo ried ik haar ter beproeving eene prikkelende fomentatie aan, bij welker gebruik het gebrek nà korten tijd geheel verdween. Dat zelfde verschijnsel nam ik later nog eenmaal waar; en in beide gevallen keerde de ziekte niet terug. Door dit goed gevolg aangemoedigd, wendde ik deze fomentatiën in nog meer gevallen, en iedere keer met hetzelfde geluk, aan. Dat de heer CUTLER, die dezelve bij de vrouw, welke zich nu in het hospitaal bevindt, beproefde, dit gevolg niet waarnam, is naar mijn oordeel daaraan toe te schrijven, dat de fomentatie mogelijk niet doelmatig en te kort aangewend werd. Ik kan beweren, in tien of twaalf gevallen op deze wijze eene volkomene genezing verkregen te hebben, en houde het volgende voorschrift voor het beste:

℞ Sp. vin. rect.
— Camphor. ãã unc. ij
liq. plumb. Subacet. unc. j
md.

hetwelk, zoo ik mij niet bedrieg, van den Heer POTT, wel is waar voor een ander doel gegeven, door mij echter voor de voorschrevene gevallen in derzelver evenredigheden niet veranderd is geworden, doordien het ook hier geheel aan het doel beantwoordt. In dit vocht doopt men een stuk flanel, hetwelk men alsdan over

het zieke deel uitspreidt, en zorgt dat het gezwel in vier en twintig uren zeven of acht malen bevochtigd worde met de fomentatie. In het begin zet zich slechts het loodoxyde op de huid neder, naderhand echter worden de deelen gevoeliger. Vermeerderd deze gevoeligheid bij het voortgezet gebruik der fomentatie meer en meer, en vormen er zich zelfs blazen, zoo houdt men eenige dagen met de omslagen op, tot dat de deelen zich een weinig hersteld hebben. Op deze wijze moet men weken of zelfs wel maanden lang voortgaan. In het algemeen echter plagt de goede uitslag, wanneer dezelve al ontstaat, reeds na weken of twee maanden blijkbaar te worden; alleen ga men op den begonnen weg met volharding voort. Is de huid eens in eenen aanmerkelijken graad geprikkeld geworden, zoo volgt eene dergelijke prikkeling zeer gemakkelijk ten tweede male, en de zieke is dan dikwijls niet meer in staat de fomentatie twee dagen achtereen te verdragen.

In eenige gevallen beproefde ik blaartrekkende pleisters, welke ik met ung. sabinae veertien dagen in ettering hield, dan liet genezen en bij bepaalde tusschenpozing weder op nieuw aanlegde. Op deze wijze bewezen dezelve evenzeer ook goede diensten, maar zij werden den zieken zeer spoedig tot last. Het Iod., hetwelk ik meermalen in eene sterke oplossing liet gebruiken, beantwoorde op lange na zoo niet aan de verwachting als de fomentatiën. Bij het gebruik van deze laatste heb ik daarenboven somwijlen het gezwel nog doorstoken, waardoor het verdwijnen van hetzelve mogelijk nog mag bevorderd zijn, ofschoon ik zulks naauwelijks geloof. Wanneer ik deze gezwellen

na de punctuur onderzocht, zoo vond ik daarin eene kleine kern, welke uit de te zamen gevallen kyste scheen te bestaan.

In het latere tijdperk dezer ziekte zijn de prikkelende middelen echter van geen nut meer, doordien alsdan alle middelen, zonder onderscheid, onwerkzaam zijn, en de operatie de eenigste weg is, langs welke deze gezwellen alsdan nog weggenomen kunnen worden; want ofschoon de ziekte van geen' kankerachtigen aard is, zoo moet deze toch in dit tijdperk door de operatie uit den weg geruimd worden, daar door het langer bestaan, het leven der zieke, vroeger of later, bedreigd wordt en de wegneming van het gebrek op dezen weg de lijderes volkomen waarborgt voor derzelver terugkeer. Alleen moet men alsdan de geheele borst wegnemen, daar het uitsnijden van een klein gedeelte niets doet. Ook is het beter de operatie te ondernemen, als het gezwel nog klein is, ofschoon ik zelfs zeer groote gezwellen zonder gevaar heb zien wegnemen, en daar er niets kankerachtigs in het gezwel aanwezig was, ook niet heb zien terugkeeren. Eene hoofdzaak bij de amputatie bestaat daarin, dat men de geheele borst wegneemt; want als men niet zeer zorgvuldig te werk gaat, zoo laat men somtijds kleine stukken der klier zitten (zoo als ik dit zelfs somtijds zeker, zonder het te weten, zal gedaan hebben), welke, ofschoon zij ook geen bijzonder nadeel toebrengen, toch somwijlen eene tweede operatie noodzakelijk maken. Bij eéne der door E. HOME geopereerde zieke kwamen, na eenige jaren, weder meerdere kleine kysten te voorschijn, welke waarschijnlijk bij de vroeger, slechts oppervlakkig verrigte ope-

ratie terug gebleven waren. Meerdere mijner aanmerkingen zullen ul. door de praeparaten, hier op de tafel, duidelijker worden, en ik houde de kennis van dit gebrek daarom voor zeer belangrijk, doordien gijl. daardoor niet alleen een niet zeldzaam borstgebrek, van den kanker kunt onderscheiden, maar ook uwe patienten en derzelver betrekkingen kunt geruststellen, zonder dat gij genoodzaakt wordt, dadelijk uwe toevlugt tot de operatie te nemen.

Hiertoe wil ik thans nog als bijdrage eene opmerking voegen. Ik vertoonde ul. reeds een praeparaat, waarin zich, in de verschillende kysten tot eenen vasten klomp vereenigende tusschenzelfstandigheid, aan de buitenzijde van een dezer zakken eene vaste fibreuse tumor had gevormd. Hier ziet gijl. daarentegen een ander gezwel der borstklier, in welke zich na de punctie, eene vaste fibreuse massa vormde, die zich langzaam onder de huid verhief en uit het binnenste der kyste ontsproot. Met de zoo even beschrevene ziekte der borstklier moet men echter eene andere niet verwisselen, welke in een' vliezigen zak bestaat, die een van het serum zeer onderscheiden vocht bevat, en tot de ware hydatiden behoort, zoo als dezelve niet alleen in de borstklier, maar in de verschillendste deelen van het ligchaam kunnen voorkomen. Zoo kan men deze aan de ballen of in de verdubbeling der tunica vaginalis, of tusschen dezelve en den bijbal en in de zaadstreng in deszelfs celweefsel vinden. Van zulke gezwellen zijn er meerdere van mij en CÄSAR HAWKINS wereldkundig gemaakt. Het vocht, hetwelk deze hydatiden bevatten, bestaat uit zuiver water, hetgeen men geheel verdam-

pen kan. Het is evenwel gewigtig deze ziekte naauwkeurig te kennen, opdat men haar niet, zoo als reeds gebeurd is, met den kanker verwisselt, doordien zij niet als deze ongeneeslijk, maar een zuiver plaatselijk lijden is, hetwelk of door eene operatie, of door het gebruik van uitwendige middelen kan uit den weg geruimd worden.

VII.

OVER DE VERNAAUWING DER URETHRA.

Het is mijn voornemen, vooraf tot ul. te spreken over die, zoowel in de privaat- als hospitaalpraktijk even menigvuldig voorkomende ziekten der pisbuis, welke den lijder gewoonlijk zeer angstig en treurig maken, en als zij verzuimd worden, somtijds met den dood eindigen. Deze uitwerking hebben wel is waar ook vele andere ziekten, welke echter, daar ze ongeneeslijk zijn, minder belang inboezemen, terwijl de ziekten der pisbuis, bij doelmatiger behandeling, meer dan eenige andere ziekte voor grootere verligting vatbaar zijn.

Vooreerst willen wij over de zamentrekkingen van dit kanaal spreken, welke men, zoo als de vernaauwingen der uitlozingsbuizen in het algemeen, stricturen noemt, ofschoon men onder dezen naam in de heelkunde eene bijzondere aard van vernaauwing verstaat. Deze stricturae komen of digt bij de opening der urethra, of in het pars membranacea, of in de ruimte tusschen deze voor, en vereischen aan al deze drie plaatsen eene geheel eigene opmerking. De stricturen aan het orificium

externum zijn meermalen het gevolg eens zweers, en men moet de zweren op die plaats ook steeds met groot mistrouwen beschouwen, daar de aanhoudend daarover wegvloeijende urin derzelver genezing zeer benadeelt, zware pijnen bij de waterlozing veroorzaakt en ten laatste, als ze eindelijk genezen, een zamengetrokken likteeken achterlaten. Somtijds bevindt zich de strictuur aan de eene zijde der pisbuis, zoodat derzelver ruimte op de helft harer gewone doormeter verkleind wordt en de zieke zijn water met eene fijne straal loost. In dezen graad veroorzaakt het gebrek geene groote bezwaren; maakt hetzelve meerderen voortgang, dan wordt het kanaal zoo eng, dat de blaas aanmerkelijk zijne krachten moet inspannen, om het bevatte vocht uit te drijven. Ten gevolge daarvan, gaat niet zelden derzelver slijmhuid in ontsteking over, of er vormen zich geplooide zakken in dezelve; welke tusschen de enkele spierbundels doorgedrukt worden. Over deze toestanden zal ik echter bij de stricturen van het pars membranacea uitvoeriger handelen. Somtijds geneest een zweer aan het orific. exter. urethr. en de zieke is alsdan nog in staat, het water zonder hinder te lozen; langzamerhand echter trekt het likteeken zich te zamen, zoodat de straal van de urin steeds dunner wordt, en spoedig slechts nog de dikte van een' draad heeft; naderhand vloeit zelfs de urin slechts droppelwijze af, tot er eindelijk eene geheele opstopping des urins volgt. Is hierbij de voorhuid gezond, zoodat deze kan teruggetrokken en de glans ontbloot worden, zoo is de behandeling zeer eenvoudig. Men brenge namelijk eerst eene fijne sonde, vervolgens eene gesleufde sonde, en op deze een zeer fijn, aan de

punt snijdende bistouri in, met welke men de zamengetrokkene deelen, aan derzelver lossen rand, op twee of drie plaatsen insnijdt. Op deze wijze voelt de zieke oogenblikkelijke verligting, daar hij dadelijk in staat is, zijn water te lozen. Men moet echter de deelen door eene bougie, welke dagelijks nagenoeg een duim diep wordt ingebragt en iedere keer eenige minnten in blijft, in verwijderden toestand houden, omdat zulks het eenigste middel is, om dit gebrek op den duur te bedwingen. Zoo lang namelijk als men met de aanwending der bougie voortgaat is de zieke in staat, zijn water ongehinderd te lozen; verzuimt men daarentegen dezen maatregel, zoo keert de vernaauwing en met dezelve ook de moeijelijkheid bij het waterlozen terug. De aanwending der bougie vereischt echter steeds eenige behoedzaamheid, daar men zich alleen van eene zeer fijne bougie bedienen mag, welke met groote gemakkelijkheid kan ingevoerd worden, daar de ziekelijke deelen zeer gevoelig zijn.

Ik wil ul. hier tevens voor het gebruik van conische bougies waarschuwen, daar derzelver aanwending met vele pijnen vergezeld gaat en dikwijls eene ontsteking ten gevolge heeft, waardoor het voortgezet gebruik van dit middel verhinderd en de deelen ligt in eenen slechteren toestand gebragt worden, dan zij vroeger waren. Daarentegen kan men zich langzamerhand van steeds dikkere bougies bedienen.

Er zijn echter ook zamengestelder gevallen, in welke niet de rand van het orificium extern. urethr. alleen, maar de geheele oppervlakte der glans zweert en gedeeltelijk weggezworen is, zoodat er gansche stukken van dezelve ontbreken, en bij de likteekenvorming het

orificium in den hoogsten graad wordt te zamengetrokken, of somwijlen, als de voorhuid met de verzworene oppervlakte der glans te zamengroeit, zelfs nog maar met de grootste moeite kan gevonden worden. Het eerste geval van deze soort, hetgeen ik te zien kreeg vertoonde mij de overledenen EWBANK, welke toenmaals adstistent en later heelmeester hier in het hospitaal was. Daar ik meende, dat wij eene eenvoudige strictuur der urethra zouden vinden, zoo nam ik slechts eenige bougies mede. Bij het onderzoek echter vond ik, dat het praeputium niet kon teruggetrokken worden, en vernam nu, als ik naar de anamnesis vraagde, dat er voor eenigen tijd aan den glans een phagadaenische zweer ontstaan was, ten gevolge waarvan de voorhuid, welke over het voorste gedeelte der penis uitstak, met de glans vast te zamen gegroeid was. Hierdoor was het orificium extern. urethr. zoodanig te zamengetrokken, dat de urin slechts droppelwijze en eindelijk in het geheel niet meer ontvloeijen kon. Ik trachte nu de uitwendige opening van de pisbuis te vinden, maar toen ik het praeputium aan zijn voorste einde uit elkander trok, was deszelfs achterste deel voor de glans als een blinde zak gesloten. Eene sonde, welke ik nu inbragt, drong aan sommige plaatsen in het geheel niet, aan andere maar zeer weinig door. Hierop maakte ik de glans, voor zoo verre deze niet met de voorhuid te zamengegroeid was, bloot, en vond eene zeer onregelmatige oppervlakte derzelve, op welke de opening der pisbuis, die ten naastenbij de grootte van een speldenknop had slechts met de grootste moeite kon gevonden worden. Daar echter zelfs de punt van eene zeer fijne

sonde niet kon ingebragt worden, zoo ging ik naar huis, om eene Ell'sche sonde voor de traanfistel, te halen, met welke ik alsdan doordrong en allengs het orificium zoo verre verwijderde, dat er naderhand eene fijne sonde kon ingevoerd worden. Bij de volgende bezoeken bragt ik nu ieder keer een iets dikkere sonde in, tot dat het eindelijk gelukte, eenen catheter aan te wenden. Echter genas de zieke niet weder, maar stierf niet lang daarna aan eene bijkomende ziekte, welke zich reeds voor dat ik beproefde de pisbuis te verwijderen, door de aanhoudende opstopping van water, gevormd had. Naderhand kwamen mij meerdere dergelijke gevallen voor.

De zamentrekking van den mond der pisbuis is somwijlen aangeboren, en bestaat alsdan niet zelden, zoo als ik het menigmalen waarnam, tegelijk met eene aangeborene Phimosis. Zoo ziet men nu en dan dat kinderen eene zeer enge opening van de urethra hebben, en hun water slechts met groote moeite kunnen lozen. Vindt men daarbij tegelijk eene aanzetting van kaasachtige stoffe op de glans, zoo kleeft dezelve niet zeldzaam zoo vast met de zeer naauwe voorhuid, dat daaruit de beschrevene verschijnselen volgen kunnen.

Een dergelijk geval, hetwelk ik ook nog langen tijd daarna gelegenheid had waar te nemen, zag ik voor eenige jaren bij eenen man tusschen de veertig en vijftig jaren oud, welke van zijne geboorte af, met deze zamentrekking behebt was, en dezelve tot nu toe geheel onopgemerkt gelaten had. Ik beproefde vooreerst eene dunne sonde binnen te brengen, en bragt langzamerhand steeds een dikkeren in. Ik leerde hem kort

daarop deze bewerking zelfs te verrigten, en met uitzondering eener kleine ontstekingachtige prikkeling en eenige pijnen in den pisbuis, welke echter weder verdwenen, bevond zich de zieke, zòolang hij de sonde dagelijks aanwende, zeer wel. Hierdoor echter werd hij weder verleid, zijne kwaal te verzuimen, zoodat hij zich op nieuw na eenige jaren tot mij moest wenden. Ik vond nu aan het voorste einde der penis een klein wratachtig, fungeus gezwel, hetwelk allengs meer groeide, ten laatste den glans geheel bedekte, en eindelijk eene kwade hoedanigheid aannam. Ik zette hem nu wel is waar de penis af, maar het was te laat, de liesklieren werden op dezelfde wijze aangedaan, tot dat de patient eindelijk stierf. Het is namelijk geene geheel zeldzame verschijning, dat deelen welke gedurende langen tijd aan eene aanhoudende prikkeling zijn blootgesteld, ten laatste de zitplaats worden eener kwaadaardige ziekte. Men moet daaruit leeren, dat men zelfs zachte middelen niet al te lang zonder tusschenpoozing moet aanwenden. Zoo kwam b. v. een man tot mij, welke aan zweeren aan het been geleden had. Door de aanhoudende prikkeling welke evenwel tot de genezing aangewend was, waren deze met hoog uitwassend wild vleesch bedekt, hetwelk ik te gelijk met een stuk der tibia wegnemen moest, om eene volkomene herstelling te bewerken. Bij een' ander' patient welke eerst aan een pisfistel geleden had, vond ik als het gevolg der onafgebrokene prikkeling, welke men had aangewend, om den fistel te sluiten, een kankerachtig uitwas, hetwelk zich reeds over het scrotum en de *corpora cavernosa penis* uitgebreid had.

De pisbuis kan ook uit andere oorzaken stricturen be-

komen, en zelfs somtijds oogenschijnlijk zonder eenigen grond, vast en kraakbeenig worden, en hare natuurlijke gesteldheid geheel verliezen.

De behandeling van dezen toestand, welke niet tot de dagelijks voorkomende behoort, is wel zeer eenvoudig, maar helaas niet altijd met een gelukkig gevolg bekroond. De hulp welke men den lijder kan aanbrengen, is zoo als gezegd is eenvoudig, daar men niet anders te doen heeft dan dat men het orificum met eene bougie, of als het zijn moet met eene scherpe bistouri verwijdert. Deze verwijdering kan echter nooit genoegzaam ruim gemaakt worden, daar bij eene eenmaal bestaande contractuur, steeds neiging tot recidiven terugblijft. Is de slijmhuid der pisweg verdikt, zoo bevinden zich de stricturen niet aan het orificium, maar twee of drie duimen dieper in het kanaal. De slijmhuid schijnt in deze gevallen chronisch ontstoken en tot ettervorming geneigd te zijn. De straal van de urin wordt steeds dunner en de pisbuis laat zich binnen het corpus spongiosum als een hard koord aanvoelen. In beide gevallen is de vernaauwing der pisbuis gewoonlijk een of twee duimen lang en de behandeling met zwarigheden verbonden; want ofschoon deze toestand de bestendige aanwending eener bougie vordert, zoo mag men toch eene bepaalde dikte van dezelve niet te boven gaan, daar men anders ligt eene nieuwe ontsteking veroorzaakt, na welker genezing de strictuur alsdan nog naauwer dan te voren verschijnt. De bougie moet daarom slechts zoo groot zijn, dat zij den zieke geen pijn veroorzaakt, en moet met groote voorzigtigheid dagelijks ingebragt worden. In eenige gevallen heb ik groot nut gezien van

de aanwending der verdunde kwikzilverzalf of van het ung. hydrarg. nitr. Somtijds heb ik ook eene oplossing van lapis infernalis (twee grijn op een drachma water) met een zilveren spuitje, hetwelk van voren, zooals een catheter, aan beide zijden eene opening had, ingespoten. Tot de aanwending van dit laatste middel werd ik door deszelfs nut bij de ontsteking der conjunctiva en *puncta lacrymalia* gebragt, daar ik uit de analogie besloot, dat een middel, hetgeen ontstekingwerend op de eene slijmhuid werkt, ook op eene andere even zoo werken moet.

Somtijds komen deze stricturen, zoo als ik reeds zeide, in het midden tusschen het orificium en het *pars membranacea urethrae* voor, zonder dat er eene ontsteking schijnt voorgegaan te zijn: de zieke bemerkt alleen, dat de straal van zijn urin steeds dunner wordt, en bij het onderzoek vindt men alsdan eene kleine verharding aan de eene of andere plaats der pisbuis. In dit geval kan de strictuur zich wel is waar over een groot gedeelte der pisbuis uitstrekken; in den regel bepaalt dezelve zich echter slechts tot eene kleine plaats, en vertoont zich dan als twee trechters, welke met hun eng gedeelte tegen elkander verbonden zijn.

Deze soort van vernaauwingen onderscheiden zich daardoor van de andere stricturen der pisbuis, dat de ontsteking niet het gevolg der vernaauwing is, maar dat deze, zoo als de vernaauwingen der oesophagus of van het rectum, en waarschijnlijk ook als die der traanbuizen, door eene voorafgegane ontsteking ontstaan. Zoodra echter de ontsteking bedaard is, worden de deelen van hare veerkracht beroofd; en het water kan in het verdere beloop der ziekte geheel opgestopt worden. Als dit het geval is zoo ver-

wijdt zich de pisweg achter de strictuur tot drie of vier malen hare natuurlijke ruimte, zoo dat, wanneer de blaas zich tot uitlozing te zamen trekt, de urin in dezen zak komt en daarin teruggehouden wordt. Al deze verschijnselen vond ik onder anderen, eenigen tijd geleden bij eenen Heer, welke reeds sinds eenige dagen geen urin had kunnen lozen, en achter het scrotum een groot gezwel had, hetwelk vocht bevatte. Ik doorstak het gezwel, waar uit toen eene groote hoeveelheid urin te voorschijn kwam en trachtte toen de urethra te verwijderen. Deze zak was in dit geval zoo groot als de blaas. De verwijdering is hier moeijelijker te bewerken dan bij stricturen, welke verder naar achteren gelegen zijn; ja men kan eigenlijk geheel niet aan eene duurzame genezing denken. De verschijnselen verminderen wel is waar door het dagelijksch gebruik der bougies een weinig, doch komen zeer spoedig met vroegere hevigheid terug.

In allen gevalle moet men de poging tot verwijdering met eene zeer fijne bougie beginnen, en allengs tot dikkere overgaan; zoodra echter de zieke pijnen ondervindt, moet men dadelijk daarvan afzien, wanneer men het kwaad in plaats van te verbeteren niet verergeren wil. Men heeft ook voorgesteld, de uitwendige huid en dan de vernaauwing door te snijden, eene operatie welke ik zelf door een' anderen heelmeester heb zien verrigten, doch welke alleen oogenblikkelijk verligting veroorzaakt, en na welke daarentegen het gebrek even zoo erg als vroeger terugkeert.

De plaats, waaraan de vernaauwingen het meest voorkomen, is het voorste gedeelte der *pars membranacea;*

evenwel onderscheiden zich deze wezenlijk van gene, welke in het voorste gedeelte der urethra, op eenigen afstand van het *orific. extern.* gevonden worden. De zieke kan zijn urin zonder bezwaar met een' tamelijk dikken straal lozen, zoodra hij echter in een gezelschap punsch of champagnewijn drinkt, of een' anderen misstap in de diëet begaat, zoo wordt de pisbuis daardoor even als door azijn geprikkeld, en de zieke verhinderd, ook zelfs een' droppel urin te lozen.

Tracht men een bougie in te brengen, zoo vindt men de *pars membranacea* verstopt, zoodat men niet in staat is met het instrument dieper door te dringen. Geeft men den zieke daartegen een opiaat, zoo ondervindt hij dadelijk verligting, en laat men daarop nog eene gift calomel of een zout purgans volgen, zoo vloeit niet alleen de urin even zoo rijkelijk als vroeger, maar men is alsdan ook in staat, met de bougie ongehinderd door te dringen. Begaat de zieke na eenigen tijd denzelfden misstap, zoo ontstaan dezelfde verschijnselen, welke als dan voor dezelfde geneesmiddelen wijken. In zulke gevallen kan wel niemand aan eene blijvende vernaauwing in de pisbuis denken, en ik heb ook nimmer iets dergelijks gevonden, ofschoon zich aan mij overvloedig de gelegenheid aanbood, om bij zulke zieken later de sectio te verrigten. Daarentegen laat zich dit gebrek gemakkelijk verklaren uit eene krampachtige zamentrekking der spiervezelen, welke van de prostata ontspruiten en zich aan het voorste gedeelte der *pars membranacea* inplanten, daar deze door de scherpe urin ligt tot zamentrekking kunnen geprikkeld worden. Lieden, die aan inwendige aanbeijen leiden, of wegens de eene

of andere ziekte cantharides gebruiken, worden niet zelden door deze ziekte aangedaan, zonder dat bij hen ergens eene blijvende vernaauwing gevonden wordt. Dit noemt men eene krampachtige strictuur. Eenige heelmeesters hebben wel is waar derzelver bestaan ontkend, ik weet echter niet op welken grond, daar men de beschrevene verschijnselen op geene andere wijze verklaren kan. Ofschoon nu dergelijke krampachtige vernaauwingen slechts in de pars membranacea voorkomen, zoo vindt men evenwel somtijds tegelijk blijvende stricturen in andere deelen der pisbuis, zoo dat de zieke de urin aanhoudend met eenen dunnen straal loost, welke allengs steeds dunner wordt. Bij de sectio vindt men alsdan digter naar voren in de pisbuis eene belangrijke vernaauwing, welke naar voren en achteren trechtervormig wijder wordt, terwijl de slijmhuid verdikt, band of kraakbeenig is, even zoo, als ik dezen toestand als in het voorste gedeelte der pisbuis voorkomend, beschreven heb. De stricturen der pars membranacea zijn daarentegen somtijds van het begin tot het einde zuiver krampachtig. De zieke loost in dit geval de urin op den eenen dag in een' fijnen straal, op den volgenden dag in een' nog fijneren of hij kan dezelve nu reeds niet meer lozen. Bij de blijvende vernaauwing kan wel is waar de zieke zijn urin ook slechts in een' dunnen straal lozen, maar men kan zonder moeite eene fijne bougie invoeren, en in de volgende dagen gelukt het eene steeds dikkere in te brengen, terwijl men bij eene krampachtige vernaauwing der pars membranacea volstrekt niet in staat is, eene bougie door te voeren, ten zij men op de volgende wijze te werk ga. Een zieke b. v.

welke aan eene dergelijke vernaauwing der pars membranacea lijdt, zendt om u, dewijl hij reeds sinds verscheidene dagen niet in staat is zijn water te lozen: gij brengt hierop eenen met lapis infernalis voorzienen catheter of bougie binnen, en terwijl gij het instrument terugtrekt, volgt ook reeds de urin met een' vollen straal. Ik prijs deze handelwijze niet ter navolging aan, maar ik vermeld dezelve slechts als eene daadzaak. De zieke begrijpt deze plotselinge verligting niet, en gelooft, dat dezelve uit de tooverachtige aanroering der vernaauwing met het instrument ontstaan is.

Men kan deze werking alleen uit eene oogenblikkelijke uitdooving der ziekelijke gevoeligheid der deelen verklaren; zooals ook kiespijn somtijds door het aanwenden van salpeterzuur of eenig ander sterk zuur ophoudt. In plaats van dit beproeft men somtijds eene zeer fijne darmsnaar in te brengen; men kan dezelve echter niet doorvoeren terwijl men de strictuur met eene dikkere snaar uit elkander kan drukken, zoodat de urin, als men de snaar, weder terug trekt, in een' vollen straal navolgt. In dergelijke gevallen waarin de herstelling der pisopstopping op deze wijze gelukt, kan men er op rekenen, dat de vernaauwing door kramp veroorzaakt wordt, welke door vernietiging der prikkelbaarheid of door drukking overwonnen wordt, terwijl eene door ontsteking veroorzaakte vernaauwing voorzeker door zulke middelen niet te boven kan worden gekomen. Daarentegen moet men niet vergeten, dat eene blijvende strictuur, ofschoon zij op eene organische verandering berust, zich toch steeds gemakkelijk met kramp vereenigt, en dat aan den anderen kant, kramp-

achtige vernaauwingen, welke lang bestaan, ten laatste eene organische verandering en verdikking ten gevolge hebben en blijvend worden.

Ofschoon vernaauwingen slechts zelden voor de huwbaarheid voorkomen, zoo zag ik er toch eens eene bij een' schoolknaap. Dikwijls zijn zij gevolgen van plaatselijke beleedigingen; zoo ontstond b. v. in een geval, hetwelk ik waarnam, de vernaauwing door eene insnede in het perinaeum, en in een ander geval door een' stoot. Alhoewel ook bij deze gevallen de vernaauwingen op eene werktuigelijke verandering berusten, zoo onderscheiden zij zich toch wezenlijk van de vernaauwingen welke ik tot dus verre beschreven heb.

In het beloop van hevige gonorrhoeen, vooral als dezelve zich langs de geheele pisbuis uitstrekken, komen somtijds stricturen voor, ofschoon de meeste, die met een' druiper behebt zijn, ook in het minste niet aan vernaauwing lijden. E. HOME meende, dat deze vernaauwing door te scherpe inspuitingen ontstond; ik heb daarentegen de scherpste inspuitingen laten doen, zonder ook het geringste nadeel daarvan te zien; niet het gebruik, maar derzelver misbruik veroorzaakt deze kwade gevolgen. Ik geloof veleer, dat een langdurige druiper deze vernaauwingen zeer ligt te weeg brengt. Even zoo lijden zieken, wier urin van slechte kwaliteit is, dikwijls aan stricturen, zoo b. v. als de urin roodzand bevat of alkalisch is; Personen bij welke het tripel phosphate gevormd wordt, loopen zelve steeds gevaar, vroeger of later door vernaauwingen aangedaan te worden. In alle gevallen van deze laatste soort kan men op geene volkomene herstelling rekenen, voordat de urin zijne natuur-

lijke hoedanigheid herkregen heeft. Niet zelden komen daarentegen vernaauwingen voor, ofschoon de zieke verzekert nimmer aan een' druiper geleden te hebben, ofschoon de urin noch zuur noch alkalisch reageert, en ofschoon er ook in het geheel geen andere blijkbare grond daartoe aanwezig is. In deze gevallen veroorzaken somtijds andere ziekten in een of ander deel der urinwerktuigen b. v. in de nieren of prostata, eene krampachtige vernaauwing. Ik behandel tegenwoordig een' lijder met vernaauwing, bij welken ik het instrument kan inbrengen als ik hetzelve met gemak voorwaarts stuw; ga ik daarentegen minder voorzigtig te werk, zoo ben ik, wegens de daardoor veroorzaakte krampen, buiten staat hetzelve over de pars menbranacea heen te brengen.

Op deze wijze kan men niet zelden eene vergrooting van de prostata bij vergissing voor eene ziekte der pisbuis houden. In andere gevallen ontstaat de pisopstopping, zoo als ik reeds vermeldde uit een' misstap in de dieet; volgen in korten tijd dergelijke op elkander, zoo wordt de straal der urin steeds fijner, en niet alleen keert de opstopping alsdan bij tusschenpoozen terug, maar de vernaauwing, welke in het begin maar krampachtig was, wordt ten laatste blijvend. Is hier mede toevallig nog een prikkelend, jeukend gevoel of zelfs wel eene uitvloeijing uit de urethra gepaard, zoo wordt de straal plat of deelt zich in twee deelen: alhoewel hij ook deze gesteldheid uit eene aangeborene misvorming der geslachtsdeelen, zonder eenige ziekelijke verandering in dezelve, verkrijgen kan. Zoo kan b. v. eene vergrootte klier der slijmhuid zulks veroorzaken; heeft het een of

ander van dien aard niet plaats, zoo ontstaat de platte of gedeelde straal uit eene organische verandering in de pisbuis. Dat eindelijk krampachtige vernaauwingen ten laatste in organische kunnen overgaan, en dat wederom organische vernaauwingen eene kramp der pisbuis ten gevolge kunnen hebben, is reeds vermeld geworden.

Even zoo heb ik ul. reeds vroeger gezegd, dat eene uitspatting, de oorzaak van dergelijk lijden worden kan; en dat dergelijke zieken, zoo lang als zij zulke buitensporigheden vermijden, of van dergelijke aanvallen geheel bevrijd blijven of er slechts zeldzaam door geplaagd worden. Somtijds gebeurt het, dat een Heer naar een middagmaal gaat; hij beproeft wel te voren zijne urin te lozen, maar daar hij zulks niet doen kan, zoo troost hij zich daarmede, dat het later gelukken zal; als hij na eenigen tijd het nogmaals beproeft, gelukt het hem wederom niet; hij komt naar huis terug, zendt om zijn' heelmeester, en deze vindt nu den blaas in hoogen mate uitgezet en verre boven de schaambeenderen voelbaar.

De zieke bekomt eene koortsrilling, welke zelfs spoedig met sterkere hevigheid terugkeert; de pols wordt hard, de tong gebarsten, en al deze verschijnselen nemen langzaam in hevigheid toe, als er niets tot derzelver beteugeling in het werk gesteld wordt. Vermindert de kramp na eenigen tijd van zelve, zoo kan de zieke dadelijk de urin lozen. Gebeurt zulks echter niet zeer spoedig, zoo mag men dit gebrek niet langer aan zich zelf overlaten, daar een langer dralen de ergste gevolgen hebben kan. Gedurende mijn eerste studiejaar alhier in het hospitaal, kwam er een man in, die vermeende dat hij eene sterke poging om zijn water te

lozen, zoo even zijne blaas gebarsten was. Wij hielden zulks in het eerst voor wartaal; spoedig echter daarop werd hij door peritonitis aangedaan, tengevolge waarvan hij stierf; bij de sectio vonden wij de blaas werkelijk gebarsten. Zulks komt echter zeer zeldzaam voor, en heeft gewoonlijk slechts aan de fundus der blaas plaats. Menigvuldiger heeft eene scheuring der *pars membranacea urethrae* plaats, dewijl de zieken, bij de moeijelijkheid in het wateren, de urin gewoonlijk met alle geweld tegen dit deel drukken, aan hetwelk misschien wel te voren reeds een kleine zweer bestond, welk nu scheurt, en de urin een uittogt in het celweefsel toelaat.

Heeft er zulk een ongeluk plaats, zoo stort de urin zich niet droppelsgewijze, maar, doordien de spiervezelen der blaas zich met alle geweld te zamen trekken, als uit eene spuit niet alleen in het omliggende celweefsel, maar ook in het perinaeum, onder de huid der penis en scrotum, waarin wegens de uiterste rekbaarheid der weefsels de uitstorting der vloeistof zeer gemakkelijk geschiedt. Zoodra nu de uitzetting en drukking der blaas opgehouden heeft, houdt ook de kramp op, en de zieke, welk zich nu verligt gevoelt, beschouwt zich als gebeterd; maar de in het celweefsel uitgestortte urin is volstrekt zoo onbeduidend niet als de flaauwe urin der hystericae, maar dezelve is, daar gedurende haar langer verblijf in de blaas waarschijnlijk veel harer waterachtige bestanddeelen zijn opgeslorpt, veel scherper en prikkelender geworden, zoodat dezelve zeer spoedig ontsteking en verettering des celweefsels, waarin zij zich bevindt, en van de bedekkende huid, veroor-

zaakt, welke reeds in de eerste dagen in brand overgaan. Dadelijk na de uitstorting des urins in het celweefsel krijgt de zieke eene groote hitte en eenen zeer versnelden pols; kort daarop voelt hij zich afgemat en wordt door een' aanhoudenden hik gepijnigd. Bij een' dergelijken patient, welke echter nog gelukkig herstelde, zag ik dit verschijnsel vijf en zes dagen aanhouden. In de meeste gevallen wordt daarentegen de pols steeds sneller, de huid koud en kleverig, er ontstaan ligte ijlingen en eindelijk sterft de zieke. Stort zich het water, zoo als het voorzeker slechts zeldzaam voorkomt, in het celweefsel, hetwelk den hals van de blaas omgeeft, zoo kan men steeds met zekerheid op eene doodelijke uitkomst rekenen. Bij lieden, welke aan een strictuur lijden en de urin aanhoudend slechts met moeite lozen kunnen, ontstaat niet zelden door den prikkel welke de urin veroorzaakt, eene zweer achter de vernaauwing terwijl de urin nog steeds op den natuurlijken weg kan wegvloeijen; heeft echter daarbij de zweer de slijmhuid doorboort, en geraken er slechts een of meerdere droppels urin door deze opening in het celweefsel, zoo ontstaat aldaar eene ontsteking, en ten laatste een abces in het perinaeum. Is in zulk geval de gezondheid goed, en doet men tegen de kwaal niets, zoo neemt het gezwel meer en meer toe, tot dat hetzelve openbreekt of geopend wordt. In het begin komt er maar alleen etter uit het abces, na eenigen tijd echter komt er iedere keer, dat de zieke water lozen wil, urin uit te voorschijn, ofschoon het grootste gedeelte nog langs den natuurlijken weg afvloeit. De uitvloeijende urin evenwel verhindert de genezing van het ab-

ces, prikkelt aanhoudend deszelfs wanden en veroorzaakt eene ontsteking, ten gevolge waarvan de wanden verdikken en kraakbeenig worden. Op deze wijze ontstaat een *fistula perinaei* welke twee openingen heeft eene uitwendig aan het perinaeum, de andere in het *pars membranacea urethrae*. Ofschoon ik dezen toestand *fistula in perinaeo* noemde, zoo kan de uitwendige opening ook in de schaamstreek, aan het scrotum, of op eene andere der nabij gelegene deelen, voorkomen, of het abces kan op meerdere plaatsen doorbreken, zoo dat de fistel gelijktijdig meerdere uitwendige openingen heeft. Ik heb te voren verondersteld, dat slechts eenige droppels urin door de zweer in het celweefsel komen, maar er kan ook eene grootere hoeveelheid uitstorten, en althans met den etter wegvloeijen, welk door deze vermenging onzuiver en rotachtig wordt. Gij wordt nu bij een' zoodanigen patient geroepen, doordien de drukking welke het abces veroorzaakt, de pisbuis verstopt en het lozen des urins verhindert; de huid is heet, de tong, het tandvleesch en de tanden met een bruin slijm bedekt, en de zieke geheel uitgeput; deze verschijnselen waren van een' eenvoudigen koorts aanval voorafgegaan. Gij onderzoekt het perinaeum, en vindt een groot abces, hetwelk of digt onder de huid of dieper ligt; in beide gevallen opent gij het abces en ziet eene groote hoeveelheid slechten, rottigen en onverdragelijk stinkenden etter uitvloeijen. Naauwelijks is zulks geschied, of deze erge verschijnselen verdwijnen, de hitte der huid wordt minder, de tong wordt zuiverder en reeds na weinige dagen bevindt zich de zieke, behalve de fistel, welke hij in het perinaeum heeft, heel

wel. Was het abces niet geopend geworden, zoo was de zieke waarschijnlijk gestorven.

Niet zelden gebeurt het ook, dat ten gevolge van eene reeds lang bestaande strictuur er zich een abces uitwendig aan de blaas vormt, hetwelk dan op dezelfde wijze als de abcessen aan de uitwendige zijde der pisbuis ontstaat. Zoo werd langen tijd geleden een man in het hospitaal gebragt, welke reeds gedurende vele jaren aan eene vernaauwing der pisbuis leed, en sinds kort een gezwel digt boven de schaambeenderen bekomen had, hetwelk nu geopend werd en eene groote hoeveelheid etter bevatte. Daar de patient stierf verrigtten wij de sectio, en vonden dat de slijmhuid der blaas op eene plaats in verettering overgegaan was en de urin aldaar in het omliggende celweefsel uitgestort was, zoo dat dezelve niet alleen tot de vorming van deze grootere, maar ook van meerdere kleinere abcessen aanleiding gegeven had.

De urin werktuigen staan echter alle onderling in zoo groote betrekking, dat, wanneer een derzelver deelen ziek is, een ander meer of minder ook aangedaan wordt. Zoo kreeg ik voor eenigen tijd een' officier onder behandeling, welke uit Oost-Indiën teruggekeerd was, en thans aan eene vernaauwing der pisbuis leed. Ik bragt hem daarom herhaaldelijk, ofschoon met moeite eene bougie van middelbare grootte binnen, en leerde hem zulks zelf te verrigten. Nadat ik hem op deze wijze van zijn eigenlijk lijden bevrijd had, was er echter in het perinaeum nog een belangrijk gezwel overgebleven. Toen hij na een jaar, als ik mij niet bedrieg aan eene ontsteking der hersenvliezen stierf, on-

derzocht ik het gezwel, daar ik begeerig was, deszelfs aard te leeren kennen, en vond, dat hetzelve door eene harde kraakbeenige zelfstandigheid gevormd werd, welke waarschijnlijk door den aanhoudenden prikkel, door de opgehouden urin achter de vernaauwing op de slijmhuid der pisbuis veroorzaakt, ontstaan was, zoo als zulks niet zelden voorkomt. Heeft hierbij de slijmhuid door eene verzwering of op eene andere wijze digt achter de strictuur een' barst bekomen, zoodat de urin zich in het celweefsel kan uitstorten, zoo vindt men een dergelijk kraakbeenig gezwel, uit dezelfde oorzaken in de geheele lengte van het *Corpus spongiosum.*

Een ander gevolg der vernaauwing is de ontsteking der pisbuis; het slijmvlies verliest deszelfs natuurlijke geaardheid en wordt verdikt, terwijl zich op enkele plaatsen stolbare lympha nederzet, welke organisch wordt, en tot eene kraakbeenige ontaarding der pisbuis aanleiding geeft. Men moet hieraan steeds denken, daar men dergelijken toestand bij de behandeling der vernaauwingen dikwijls aantreft, en men zich denzelven zonder dit voorval niet zoude kunnen verklaren. Beproeft men in zulke gevallen eene bougie in te brengen, dan komt het u voor als of men dezelve over eenige stukken van eene darmsnaar voerde. De plaatsen zijn wel is waar minder duidelijk te zien, maar ontgaan echter bij naauwkeuriger beschouwing geenszins. Daar verder de straal des urins wegens de vernaauwing zeer dun is, zoo wordt het voor de vernaauwing liggende deel der pisbuis niet in die mate uitgezet als het wel vermag. Hierdoor verliest zij langzaam hare rekbaarheid, en wordt zelfs ten laatste insgelijks enger.

Bij eene vroegere gelegenheid vermeldde ik reeds, dat de vergrooting der prostata eene ziekte des vergevorderden ouderdoms was; ik had er toen moeten bijvoegen, dat lieden, welke reeds in jongere jaren met deze kwaal bezocht zijn, in latere jaren zeer ligt door stricturen der pisbuis aangedaan worden, en dat daarentegen jonge lieden, welke vernaauwingen hebben, in hoogen ouderdom ligt eene vergrooting der prostata bekomen. In zeer verouderde gevallen van vernaauwingen zijn abcessen der prostata niet zeldzaam, welke zich alsdan of in de blaas, of in het rectum, in de pisbuis of in het perinaeum openen en eene zeer kwade verwikkeling dezer ziekte daarstellen.

Een ander verschijnsel dezer ziekte is, zoo als ik reeds zeide, de groote of eerder de vermeerderde gevoeligheid der blaas, welke den zieke aanhoudend dringt zijn water te lozen, zelfs dan, wanneer er zich naauwelijks eerst eene zeer geringe hoeveelheid van hetzelve kan verzameld hebben. Wordt in dit geval de vernaauwing niet spoedig verholpen, zoo kan na korten tijd de blaas naauwelijks een of twee oncen meer bevatten, terwijl zij na het wegruimen der strictuur hare natuurlijke grootte weder herkrijgt. In andere gevallen ontledigt zich de blaas bijna nooit, voornamelijk wanneer de vernaauwing zich over een tamelijk groot gedeelte der pisbuis uitstrekt, doordien alsdan de spiervezelen der blaas geene kracht genoeg bezitten, om dezen hinderpaal te overwinnen, of met andere woorden, dewijl de blaas zich niet volkomen te zamen trekken kan, zij zet zich alsdan somtijds zoo uit, dat zij in staat is eene pint urin te bevatten. Men neemt echter in deze gevallen waar, dat er eene besten-

dige droppelsgewijze, onwillekeurige afloop der urin plaats heeft, en dat de zieke des nachts zijn bed of bij dag zijne broek doornat maakt: in beide omstandigheden hetzij dat de blaas te weinig bevatten, of de urin niet uitdrijven kan, is het slijmvlies der blaas ontstoken; men vindt hetzelve alsdan bij de sectio, wegens de groote vatenontwikkeling donker gekleurd, zoodat men naauwelijks in dezelve een punt kan vinden, hetwelk niet met bloed overladen is; behalve dat is het verdikt, als fluweel er uit ziende en met een dik taai kleverig slijm bedekt, hetwelk in den waterpot op den bodem zinkt, en alkalisch is, ofschoon de pis zuur reageert.

Het slijm op zich zelf namelijk kleurt het kurkuma papier bruin, terwijl de urin de lakmoes rood verft. Wordt echter het slijm in grootere hoeveelheid afgescheiden, zoo maakt het de urin evenzeer alkalisch, welke alsdan eene walgelijke ammoniakale reuk verkrijgt. Somtijds bevat de urin daarenboven nog strepen van witte etter of phosphoorzurekalk, welke alsdan, zoo als gij weet, tevens aanleiding geeft tot steenvorming.

Deze phosphoorzure kalk wordt echter niet uit de urin, maar uit de slijm afgescheiden, en is zoo dikwijls de oorzaak der steenen bij oude lieden, vermits dezelve zich in het begin met het slijm tot eene aan weke metselkalk gelijkende massa vormt en later tot eenen steenachtigen klomp verhardt, waardoor het lijden der patienten nog in hooge mate vermeerderd wordt. Er verbindt zich namelijk met den aanhoudenden aandrang tot waterlozing eene hevige pijn in de schaamstreek, zoodat er naauwelijks menschen zijn, die meer te lijden hebben dan deze personen, welke aan eene ontsteking der slijmhuid van de blaas lijden en

een' aanleg tot afscheiding van slijmige en steenachtige massa's hebben. Het gevaar wordt echter nog steeds grooter, wanneer de vernaauwing, welke reeds behalve dat den doortogt des urins zoo zeer bezwaart, door het taaije slijm verstopt wordt, tot dat de spieren der blaas en des buiks eindelijk in het geheel niet meer in staat zijn, de urin uit te drijven, en er op deze wijze eene volkomene opstopping van pis ontstaat. Deze taaije massa's kunnen echter slechts zeer moeijelijk opgeruimd worden, daar het alleen mogelijk is eene zeer dunne katheter in te brengen, en de openingen derzelve dadelijk door het slijm verstopt worden.

Somtijds, ofschoon hoogst zeldzaam, ontstaat er in zeer verouderde gevallen van deze soort, eene zeer hevige pijn doordien het slijmvlies der blaas in verzwering overgaat, en zich op deze wijze nog vollediger, dan of zij met het mes ware losgemaakt, van de spierhuid afzondert; hierbij is de urin, door het uit de kleinere vaten voorkomende bloed donker gekleurd, of somtijds zoo sterk met bloed bedeeld, dat zich in dezelve een koffijbruin bezinksel vormt.

Menigvuldiger vindt men daarentegen lijmphatische exsudaten aan sommige plaatsen der slijmhuid van den blaas, op welke de phosphoorzure kalk of slechts hier en daar, of in grootere verspreiding bijkans over derzelver geheele oppervlakte zich aanzet. Op deze wijze ziet men somwijlen na de steensnijding de wondranden met een aardachtige stof bedekt, doordien de blaas deze gesteldheid in haar binnenste in grootere uitbreiding aanbiedt en de insnede juist in eene, in zoodanigen toestand zich bevindende plaats, voorviel of doordien de op de operatie vol-

gende ontsteking, deze aanzetting aan de wondranden, bij daartoe bestaande voorbeschiktheid, begunstigde. Wordt de ziekte der blaas, welke deze aanzetting veroorzaakte, weggenomen, zoo kan zich deze aardachtige korst zonder twijfel oplossen; maar ik herinner mij geen geval, in welke genezing volgde, zoodra deze aanzetting eenmaal ontstaan was.

In de meeste dergelijke vernaauwingen der pisbuis vindt men de spierhuid, door de werkzame inspanning, in welke zij gebragt wordt, om de urin uit te drijven, verdikt, doordien de spieren door vermeerderde werkzaamheid in het algemeen dikker worden.

Aan de praeparaten, hier op de tafel, ziet gijl. een aantal kleine gaten in de spierhuid, welke daardoor ontstaan, dat de zieke, welke wegens eene verouderde en verzuimde vernaauwing aan pisopstopping leed, het uiterste geweld aanwende om de urin uit te drijven; daar de laatste echter naar voren geen' uitweg vindt, zoo werkt dezelve naar achter op de blaas, waar deze de vezelen der spierhuid uit elkander en de slijmhuid zakvormig in de ontstane tusschenruimte indringt. Aan deze praeparaten zijn de tusschenruimten nog zeer klein, daar zij eerst in het ontstaan ontdekt zijn; zij worden echter zeer spoedig grooter, en kunnen eenen aanmerkelijken omtrek bereiken. Zoo herinner ik mij een geval, in hetwelk zich een dergelijke zak tusschen den endeldarm en de blaas gevormd had, welke grooter dan de blaas zelve was. In een ander geval was de zak zoo groot, dat dezelve eene halve pint vocht kon bevatten; zoo als dan ook zakken, welke meerdere oncen bevatten kunnen, geheel niet zeldzaam voorkomen.

De secundaire verschijnselen der vernaauwingen bepalen zich echter niet alleen tot de blaas, maar strekken zich ook somwijlen tot het nierbekken uit, daar het slijmvlies van het laatste slechts een vervolg der slijmhuid der pisbuis is. Ja, deze ziekten strekken zich somtijds zelfs uit tot het slijmvlies des nierkelks, in welken alsdan deze taaije slijm evenzeer wordt afgescheiden, zoodat men het nierenbekken in deze gevallen niet alleen met slijm opgevuld vindt, maar dat zelfs hier, zoo als in de blaas, de vorming der phosphoorzure kalk begint. Steenen, welke uit steenzuur of oxalzuren kalk bestaan, komen zelfs dikwijls in eene anders gezonde nier voor; de phosphoorzure kalk wordt daarentegen eenig en alleen onder de vermelde omstandigheden in de ziekelijke nier afgescheiden.

Dit verschijnsel is zelfs in dien graad zeker, dat men daaruit een onfeilbaar besluit omtrent de gesteldheid der nieren kan opmaken. Lijdt namelijk een patient aan eene hevige pijn in de nierstreek, waarop spoedig eene dergelijke pijn in de lies en in de ballen volgt, zoo duidt zulks een' afdalenden steen uit de nieren door de pisleiders aan; komt deze nu spoedig daarop te voorschijn, en bestaat dezelve niet uit steenzuur of oxalzuren kalk, maar uit phosphat, zoo kan men er op rekenen dat de nier ziek is. Voor eenigen tijd behandelde ik een' heer, welke een' steen van oxalzuren kalk was kwijtgeraakt; kort daarop loosde hij een' tweeden steen uit phosphoorzuren kalk bestaande, en niet lang daarna stierf de zieke; de eerste steen had hier bij zijne uitlozing uit de nier haar zoodanig aangedaan, dat derzelver slijmvlies ziek was geworden en eene organische verandering in de zelf-

standigheid der nier had veroorzaakt. Bij de sectio vindt men in zulke gevallen de nieren donker van kleur en weeker dan gewoonlijk; zij zijn sponsachtig, zoodat men dezelve gemakkelijk met den vinger doorboren kan. Het vet, hetgeen de nieren omgeeft, is met het omkleedsel vast vergroeid, zoodat het vet en het omkleedsel terugblijven als men de nier er uit neemt.

Deze verschijnselen vindt men in het begin der ziekte, later wordt de nier grooter. Zij verkrijgt alsdan een lapvormig aanzien en er vormen zich op verschillende plaatsen inwendig abcessen. In oude verzuimde gevallen komen daarom al de volgende verschijnselen te gelijk voor: de slijmhuid der blaas is verdikt en zakvormig tusschen de bundels der spierhuid doorgedrongen; de spierhuid is evenzeer zelfs verdikt; de uretheres zijn ontstoken, verdikt en verwijderd, even zoo het bekken en de kelk der nieren; terwijl de laatste daarenboven in hare zelfstandigheid een of meerder abcessen bevatten. Al deze veranderingen kunnen in zulk belangrijk werktuig niet ontstaan, zonder gelijktijdig eene nieuwe reeks van verschijnselen te voorschijn te roepen, welke zich van de verschijnselen in het eerste tijdperk der ziekte wezenlijk onderscheiden. Er ontstaan nu hevige pijnen boven de schaamte, welke voor eene ziekte der blaas of der nieren een eigenaardig, en voor dezen toestand een kenmerkender verschijnsel is dan de pijnen in de nierstreek. Deze pijn kan aan beide zijden voorkomen, maar heeft echter somtijds slechts aan eenen kant plaats. De geloosde urin ruikt walgelijk en is ammoniacaal, de huid wordt heet, de pols klein en zwak, de tong gescheurd en droog, en later bruinkleurig. De zieke heeft

van tijd tot tijd eene koortskoude, is afgemat en tot iedere inspanning ongeschikt. Hij neemt zich voor iets te doen, slaat een oog op zijne werkzaamheden, maar het gelukt niet iets wezenlijks tot stand te brengen. Ik heb zieken gekend, die den ganschen morgen een boek voor zich hadden, maar naauwelijks eenmaal hetzelve inzagen. De patient wordt treurig en melankoliek; zijne maag wordt ongesteld, hij verliest den eetlust, en als hij iets poogt te nemen, wordt hij misselijk tot dat hij eindelijk braakt. De laatste zieke, welken ik heden, voor dat ik hier kwam, zag, was een man, welke aan eene ziekte der nieren en eene vergrooting van de prostata leed en sinds acht en veertig uren te bed ligt, doordien hij aanhoudend misselijk is, en bij voortduring eene groene vloeistof uitbraakt, zoo als zulks bij dergelijke zieken, meer of minder het geval plagt te zijn. Heeft de ziekte eenmaal deze hoogte bereikt, zoo is er aan geene genezing meer te denken en gewoonlijk sterft de zieke, welken men somtijds kort te voren redelijk wel verlaten had, vroeger of later plotseling. Somtijds sterft de zieke aan eene uitstorting van water in de hersenen; hij krijgt eene koortsrilling; daar echter zijne krachten zoo gezonken zijn, dat er in het geheel geen reactie volgen kan, zoo sterft hij aan eene soort van geheele uitputting.

Het volgende geval, hetgeen mij in mijne eigen praktijk voorkwam, zal ul. toonen, hoezeer in al de gevallen de grootste voorzigtigheid noodig is. Een heer, welke in de West-Indiën eene vernaauwing der pisbuis gekregen had, welke echter reeds zeer verouderd was, liet mij op een' dag bij zich roepen. Ik bragt hem met eenige moeite een catheter binnen, en werd spoedig daarop

weder gehaald, doordien er eene hevige huivering ontstaan was, waardoor ik tot eene ziekte der nieren besloot; de koude rilling verliet hem niet weder, maar hij stierf kort daarop. Ofschoon de sectio niet verrigt werd, zoo twijfel ik er niet aan, of er bestond eene ziekte der nieren. Een ander zieke had kleine steenen in de blaas. Terwijl ik een' derzelve met de tang uittrok en hierbij de pisbuis sterk verwijderde, ontstond er eene huivering, op welke eene koorts volgde, van welke hij gedeeltelijk genas. Na eenige dagen werd hij echter door pijnen in de nierstreek en andere verschijnselen van nierziekte aangevallen en korten tijd daarop stierf hij. Bij de sectio bleek het, dat de huivering bij het uitttrekken des steens geheel alleen de nieren tot verhoogde werkzaamheid aangezet en tot ontsteking geprikkeld had. Uit deze gevallen volgt niet slechts, hoe voorzigtig men steeds zijn moet, maar ook hoe weinig er toe behoort het leven des zieken aan gevaar bloot te stellen.

Bij eene vorige gelegenheid zeide ik ul. reeds, dat somtijds de blaas verwijderd en daarbij gewoonlijk te gelijk ontstoken is; deze verwijdering strekt zich somwijlen ook tot de nieren uit, welker klierachtige zelfstandigheid zich alsdan verwijdert en bij de sectio zich als een laag van afzonderlijke vliezen, of als een zak voordoet. In deze gevallen was wel is waar hoofdzakelijk het nierenbekken door de ziekte aangetast, evenwel moet eene vernaauwing der pisbuis, of eene vergrootte prostata, of een soortgelijke toestand tot deze gesteldheid der nieren de eerste aanleiding gegeven hebben. Somtijds voelt men de nier, welke alsdan eene aanmerkelijke grootte bereiken kan, als een gezwel in het lijf.

Het is opmerkelijk, dat, wanneer de eene nier op deze wijze aangedaan is, de werkzaamheid der andere nier vermeerderd wordt, welke alsdan de werkzaamheid voor beide op zich neemt.

Bij oude vernaauwingen vindt men somtijds de eene nier bijna geheel vernietigd, zoodat naauwelijks iets van dezelve overgebleven is; daarentegen is alsdan de andere nier gewoonlijk eens zoo groot als in den natuurlijken toestand.

Waarschijnlijk komen deze verwoestingen der nieren oorspronkelijk uit eene verwijdering der klierachtige zelfstandigheid voort, welke alsdan zoo verdund wordt, dat zij haar werk niet meer verrigten kan, en allengs, vermits de vernieling voortgaat, geheel onbruikbaar wordt. Dit verdwijnen der zelfstandigheid is echter waarschijnlijk gedeeltelijk het gevolg der werkeloosheid; even zoo als ook de spieren en vrouwelijke borsten beginnen af te nemen, wanneer zij hunne werkzaamheid niet meer kunnen uitoefenen. De koude rillingen, welke bij nierziekten zoo menigvuldig voorkomen, vindt men ook zeer dikwijls bij geheel eenvoudige vernaauwingen der pisbuis, wanneer de nieren nog in het geheel niet zijn aangedaan; bijzonder in heete luchtstreken.

Wordt men nu bij een' zieke geroepen, welke aan eene pisopstopping lijdt, zoo moet men zich eerst zoeken te overtuigen, of de kwaal van eenen hysterischen oorsprong is, of dat eene vergrootte prostata of een soortgelijk lijden, of eene vernaauwing als oorzaak moeten beschouwd worden. Al deze toestanden vereischen namelijk eene bijzondere behandeling der pisopstopping. Komt de opstopping uit een strictuur voort,

zoo heeft men voorgeslagen dezelve door weekmakende middelen te bestrijden. Ik houde het echter voor beter, dadelijk van het begin gebruik van het instrument te maken. Men voere namelijk een dunne bougie tot aan de vernaauwing binnen en trekke alsdan het lid zoo veel mogelijk in de lengte uit, op deze wijze zal in de meeste gevallen de operatie bijna altijd gelukken en de urin in een' dunnen straal uit de blaas wegvloeijen. Somtijds zal het ook raadzaam zijn, de bougie, als zij door de vernaauwing doorgebragt is, een' tijd lang daarin te laten leggen, tot dat de zieke alsdan wenscht zijn water te lozen. Dikwijls verlangt de zieke daarop zoo spoedig mogelijk te wateren, terwijl hij luidkeels roept: hij kon nu zijn water lozen. Daarentegen is het somtijds onmogelijk het instrument in de blaas te brengen, daar het in de vernaauwing geklemd raakt of doordien het op een beletsel achter de strictuur stoot, en niet verder gaan kan. Het is echter ook geheel niet noodig, dat het instrument tot in de blaas doordringt, maar het is voldoende als het slechts in de strictuur vast zit. Want zoodra men hetzelve alsdan er weder uittrekt is de zieke weder in staat, zijn urin te lozen. Men kan zich tot dat einde bedienen van eene darmsnaar, of van eene elastieke bougie met een stilet voorzien; doelmatiger en zekerder is daarentegen het gebruik van eenen zilveren catheter, terwijl men met denzelven, als het noodig is, eene sterkere drukking op de vernaauwing kan uitoefenen.

In een nog nieuw geval bediene men zich van een dik, in verouderde vernaauwingen daarentegen van een dunner en korter, met een houten handvatsel voorzien in-

strument, doordien men met een dergelijk de ligging der strictuur beter bestemmen kan. Bij het invoeren ga men met de punt des catheters langs den bovensten wand der pisbuis, doordien zich aan den bodem van dezelve kleine plooijen der slijmhuid bevinden, in welke men gemakkelijk kan blijven hangen. Wordt het instrument, als het tot aan de strictuur gekomen is, als in eenen blinden zak vastgehouden zoo trekke men hetzelve wederom eenigzins terug en schuive het alsdan nogmaals zacht drukkend voorwaarts; gelukt het op deze wijze niet de eerste keer, om het instrument door de vernaauwing te brengen, zoo herhale men deze bewerking met volharding nog eenige malen; want de gevallen in welke de vernaauwing het instrument in eens doorlaat, zijn zeer zeldzaam. Men mag echter nimmer geweld gebruiken, dewijl men anders gemakkelijk het instrument in het omliggende celweefsel stoot. Men drukke het instrument slechts matig en aanhoudend gedurende eenige minuten ja somtijds gedurende een half uur in de rigting der pisbuis tegen de strictuur aan, zoo zal zij zich zeer langzaam openen en het instrument doorlaten, op deze wijze is men alsdan gemakkelijk in staat tot in de blaas door te dringen en het water te ontlasten. Wil men zich hiertoe van een elastique catheter bedienen, zoo voorzie men haar iederen keer van een ijzer stilet en bevestige hetzelve aan een houten handvatsel.

De dikte van het instrument moet zich telkens naar de omstandigheden rigten. Ik rade ul., steeds eerst het allerlaatst uw' toevlugt tot een' zilveren catheter te nemen, en u van denzelven nooit te bedienen, als gij een bougie kunt inbrengen, doordien de pisbuis zich na het aanwen-

den der bougie nog altijd zoo bevindt, dat men des noodig de catheter inbrengen kan, terwijl omgekeerd men de bougie niet meer na de aanwending des catheters gebruiken kan. Kan men echter evenwel noch bougie, noch catheter inbrengen, zoo zette men een clysteer van stijfsel met een half of geheele drachma laudanum, en geve als zulks nog niet voldoende is, opium tot inwendig gebruik. Op deze wijze wordt de zieke niet alleen van het drukkend gevoel der over gevulde blaas bevrijd, maar hij laat ook na met de buikspieren op de blaas te dringen, (waardoor volgens mijne meening de strictuur hoofdzakelijk gesloten wordt) en is alsdan instaat zijn water te lozen. Eenige zieken verhaalden mij, dat, wanneer zij veel moeite deden om het drukken na te laten, zij alsdan ook hun water konden kwijt raken. Meerendeels kan de zieke echter dit dringen, hetgeen onwillekeurig is, niet nalaten. Helpt echter de opium ook niet, zoo moet men den zieke in een warm bad zetten, van hetwelk ik mij echter, opregt gezegd, weinig gevolg voorstel. Anderen raden aan, dat men den zieke in zulk geval tot onmagt toe moet aderlaten; dit kan zonder twijfel helpen. Ik houde het echter voor het best, den zieke aan de dijen bloedige koppen te zetten, en ik heb gevallen gezien, waar de urin begon te vloeijen, nog voor dat het bloed te voorschijn kwam, zoodat ik mag gelooven, dat drooge koppen denzelfden dienst zouden doen. Verschillende patienten helpen geheel verschillende middelen; den eenen helpt opium, anderen worden door senna met middenzouten oogenblikkelijk van hun lijden bevrijd; en zonder twijfel is het in het begin van den aanval geheel doelmatig een sterk laxans te geven; evenwel daar deze middelen eerst na

vier of vijf uren werken, zoo is het, als men gehaald wordt, gewoonlijk geen tijd meer dezelve aan te wenden. Een ander mijner zieken hielp zich het beste daardoor, dat hij zich eene pint warm water in den endeldarm inspoot. Voor eenigen tijd behandelde ik een' man, welken ik geleerd had, zich zelven een bougie in te brengen. Ofschoon hij hiermede reeds zeer goed wist om te gaan en zich tot nu toe iederen keer verlichting had verschaft, liet hij mij eens op een' nacht halen, daar het hem niet gelukken wilde de bougie door de vernaauwing te brengen. Ik bragt hem daarop een catheter in en verloste hem ook zoo dadelijk van zijne pijn. Daar hij mij echter ieder' nacht halen liet, en het gebrek steeds op hetzelfde uur terug kwam, terwijl hij zich op den dag zeer wel gevoelde, zoo hield ik het voor een intermitterende ziekte, doordien toch ook andere ziekten in haar beloop somtijds een tusschenpoozend caracter aannemen, en gaf hem met oogenblikkelijk goed gevolg chinine, zoo als men zich in dergelijke gevallen in het algemeen van de chinine of arsenicum met voordeel bedient.

Het een of het ander dezer middelen zal den lijder wel steeds hulp aanbrengen, zoodat men slechts zelden zijne toevlugt tot de operatie zal behoeven te nemen. Gebeurt het dan echter nog, dat al deze middelen u in den steek laten, en is de blaas dermate uitgezet, dat men vreezen moet dat zij barst, zoo verschaft gij aan de urin, wanneer hij volstrekt door de vernaauwing niet kan afloopen, eenen anderen uitweg, terwijl gij de blaas of boven de schaambeenderen of in het perinaeum of in den endeldarm doorboort. Ik kan mij hier onmogelijk met eene volledige beschrijving dezer operatie ophouden,

daar zulks eene geheele voorlezing zoude vorderen, maar ik wil mij alleen tot eenige algemeene aanmerkingen over dezelve bepalen. Als eene wijziging der operatie kan men de doorboring der pisbuis achter de vernaauwing beschouwen; deze handelwijze is echter moeijelijker dan de steensnijding; even zoo is de door velen tot dat doel voorgestelde doorsnijding der prostata zeer bezwaarlijk. Aan het lijk zijn dergelijke plannen zeer gemakkelijk en zonder nadeel uitvoerbaar, daar hier alle levendige reactie ontbreekt. Bij levendige lette men daarentegen op de menigte van los celweefsel, waar in het instrument geraken kan. Bij de steensnijding ontstaat het grootste gevaar uit de doorzijging des urin's in het celweefsel; waarom zoude men hier juist het gevaar opzoeken het geen men daar voor alles tracht te vermijden? De punctuur boven de schaambeenderen houde ik voor geheel ondoelmatig.

Het beste is de blaas door het rectum te doorboren. Gijl. kent uit de anatomie de driehoekkige ruimte, welke van voren door de prostata, en naar boven en beide zijden door de *vasa deferentia* bepaald wordt. Deze ruimte is wel is waar in den gezonden toestand zeer klein; onder de bestaande omstandigheden echter is dezelve grooter, doordien de blaas zoo aanmerkelijk uitgezet is, dat zij het geheele bekken vervult. Ik heb ook van deze wijze van doorboring nimmer eenig kwaad gevolg gezien, wanneer de canul maar tot aan den volgenden dag liggen bleef, op welken tijd de deelen zoo sterk aan elkander gehecht waren, dat men niets meer te vreezen had. E. HOME hield dezen voorzigtigheidsregel zelf voor onnoodig en ik geloof, dat de operatie evenwel ook zonder den-

zelven gelukken kan. A. COOPER prijst de doorboring van het perinaeum, bij welke de urethra van onderen geopend wordt, aan: hiertoe moet men echter de anatomie van het perinaeum kennen en de zieke moet door aanhoudend persen de urethra met water aanvullen; men moet deze operatie dan slechts ondernemen, wanneer men naauwkeurig met den toestand der deelen bekend is, dewijl b. v. een tegelijk bestaande *fistula in perinaeo* welker calleuse gangen zich naar verschillende rigtingen uitstrekken, of eene belangrijke laag van vet, de operatie zeer verzwaren kunnen. Onder dergelijke omstandigheden zoude de punctuur door het rectum ook wel niet zeer gemakkelijk zijn. Met eenige voorzigtigheid echter zoude men dezelve toch nog gelukkig kunnen volbrengen.

Ik heb ul. reeds medegedeeld, hoe een abces in het perinaeum daardoor ontstaat, dat het deel der pisbuis, het welk digt achter de vernaauwing ligt, in ontsteking en verettering overgaat. Is op deze wijze het slijmvlies aan eene (ofschoon nog zoo kleine) plaats doorboort zoo geraakt de urin in het celweefsel en vormt hier een abces, hetwelk door de vermenging met de urin brandig wordt. Gewoonlijk baant zich de etter een' uitgang naar onder; in andere gevallen drukt echter het abces door zijne grootte, voor het zich opent, op de urethra en veroorzaakt op deze wijze eene pisopstopping.

Gijl. wordt onder zulke omstandigheden bij eenen patient geroepen. De verschijnselen waren reeds sedert eenige dagen begonnen; reeds toen ontstond er eene koude rilling; de tong is bruin, bijna zwart, de pols zwak en gemakkelijk wegtedrukken, zoo als in het laatste tijdperk der typhus, en daarenboven vindt gij nog

alle overige verschijnselen van een rottig abces aan den bilnaad. Hier zoude het onnuttig zijn het inbrengen des catheters nog te beproeven, men neemt integendeel twee helpers, brengt den lijder in eene plaatsing, zoo als bij de steensnijding, en onderzoekt het perinaeum waarin men waarschijnlijk het golvende vocht voelen zal. Is zulks het geval, zoo stoot men op deze plaats het mes in, en maakt eene genoegzame opening, opdat de bedorvene etter geheel wegvloeijen kan.

Ligt echter het abces dieper, zoo voelt men gewoonlijk van buiten slechts eene hardheid. In dat geval zij men voorzigtig, opdat het mes geene verkeerde rigting aanneme en de hoofd arterie der penis niet kwetse. Het beste is het, het mes, zoo lang als men wederstand voelt, aan den voorsten wand des rectums in de hoogte te voeren, en de opening alsdan op de eene of andere wijze te verwijderen. Zoodra nu de etter zich ontlast heeft, is de zieke ook in staat zijn water te lozen. Ontlast zich echter de blaas niet geheel, zoo is het beter een catheter intevoeren, welke zeer gemakkelijk kan ingebragt worden, wanneer het abces te voren behoorlijk geopend geworden is; daar op deze wijze zelfs instrumenten, welke te voren in het geheel niet konden doordringen, dadelijk zonder eenig gevaar in de blaas geraken.

Is echter de opening der urethra achter de strictuur grooter, zoo stort zich de urin in het celweefsel van het scrotum en penis uit, en brengt al de verschijnselen voort, van welke ik reeds vroeger sprak. De zieke voelt zich alsdan somtijds wel verligt, de kramp verdwijnt, en het gelukt zelfs somwijlen de catheter in te

brengen; maar men heeft nu met de uitgestortte urin te doen. Men plaatse den zieke wederom als voor de steensnijding, opent de pisbuis van onderen, opdat de urin verder niet meer in het celweefsel geraken kan en make in alle deelen, welke gezwollen en rood zijn, in het scrotum, in de huid der penis enz. diepe insnijdingen, opdat het uitgestortte vocht zoude kunnen wegvloeijen. Heeft men alsdan een instrument in de blaas gebragt, zoo late men het leggen; of men voert het door de kunstig gemaakte opening en de *pars membranacea* der pisbuis in de blaas, zoodat de urin aanhoudend wegdroppelen kan.

De geneeskundige behandeling bepale zich dan alleen tot fomentatien, om de ettering te bestieren. Deze verettering des celweefsels grijpt echter de krachten des lijders zeer aan, en vereischt versterkende middelen; hier komt brandewijn of wijn beter te pas dan china; deze middelen moeten echter slechts als zacht opwekkende middelen werken, en niet in te groote hoeveelheid gegeven worden, dat dezelve den zieke verhitten. Somtijds etteren er zeer beduidende gedeelten van het scrotum weg, zoodat niet zelden de beide ballen geheel ontbloot leggen; het terugblijvende deel der huid helpt het ontbrekende voor een groot gedeelte herstellen, daar zich het oude eensdeels sterk uitrekt, en ten andere nog nieuw er bij aangroeit, zoodat er ten laatste een vrij volkomen scrotum geboren wordt 1).

---

1) Men kan over de gebreken der urethra met vrucht raadplegen de verhandeling over de organische gebreken der urethra, van D. J. A. ARNTZENIUS med. et chir. doctor te Amsterdam, welke

VIII.

OVER DE ABCESSEN EN FISTELS DES ENDELDARMS.

M. H.!

Gijl. zult weten, dat abcessen in den omtrek van den endeldarm zeer dikwijls voorkomen, en dat dezelve aldaar eens gevormd, slechts zelden zonder hulp der kunst genezen worden. Eveneens zal het ul. bekend zijn, dat de wanden dezer abcessen zich aan elkander voegen, hard en eeltachtig worden en dat zij in dezen toestand *aarsfistels* genaamd worden.

Deze ziekte komt in de hospitalen tamelijk dikwijls, menigvuldiger nog in de privaatpraktijk voor. Dezelve is voor de lijders zeer pijnlijk, voor den heelmeester echter steeds van groot belang. Men vraagt vooreerst, waarom deze abcessen bijzonder aan deze plaats voorkomen, en waarom zij niet, zoo als de abcessen des celweefsels op andere plaatsen des ligchaams, van zelve

---

verhandeling, met platen voorzien, in het jaar **1840** uitgegeven, en bekroond is met den gouden eereprijs, door het Prov. Utr. genootschap van kunsten en wetenschappen. V.

genezen? Vroeger meende ik, dat de genezing dezer abcessen voornamelijk door de aanhoudende werking des *sphincter* en *levator ani* verhinderd werd. Uit latere waarnemingen en na rijpere ondervinding weet ik echter nu, dat deze beschouwing niet goed is. Dat de werkzaamheid der omliggende spieren de genezing vertraagt, lijdt geen' twijfel, dat echter daardoor de genezing geheel zoude verhinderd worden, is niet zeer waarschijnlijk, en derhalve de verklaring van het ontstaan des abces op deze wijze niet mogelijk.

Wilt gijl. den waren oorsprong dezer met den endeldarm in verband staande abcessen doorgronden, zoo moet ik vooraf ul. aandacht vestigen op eene werking (prozess.) welke in andere deelen van het darmkanaal plaats heeft. De slijmhuid is onder verschillende omstandigheden aan verzwering blootgesteld. Zoo vindt gijl. b. v. de slijmhuid des darmkanaals bij zieken, welke aan eene leverziekte, phthisis pulmonalis of eene febris continua stierven, in verzwering overgegaan. In de meeste gevallen gaat deze verzwering niet tot de spierhuid over; gebeurt zulks evenwel en worden de over de spierlaag gelegene vliezen insgelijks doorboord, zoo ontsnapt een gedeelte der contenta den darm; gebeurt zulks aan een door het peritonaeum overtrokken gedeelte des darms, zoo komen de drekstoffen in het cavum peritonaei. Zoo b. v. vertoonden zich bij een' zevenjarigen knaap de verschijnselen eener ziekte des mesenteriums, welke men ten laatste voor eenen typhus aanzag. Toen reeds het tijdperk der reconvalescentie scheen begonnen te zijn, werd hij des nachts plotseling door eene soort van flaauwte overvallen, gedurende welke de pols niet te voelen was.

Bij het gebruik van opwekkende middelen, herstelde hij na eenigen tijd wel is waar van de flaauwte, maar hij bleef voortdurend treurig en neerslagtig. Op een' anderen dag ontstond er echter een nieuwe aanval, van welken hij niet weder genas. Bij de sectio vond ik verzweringen aan de inwendige vlakte des ilium's, en de klieren van het mesenterium, zoo als bij scrophuleuse kinderen, ziekelijk aangedaan. Op eene plaats was de verzwering met eene kleine opening door de spierhuid en het bekleedsel des buikvlies gedrongen en eene kleine hoeveelheid drekstof in de buikholte uitgestort. Zulke gevallen ontmoet men in den loop dezer ziekte niet zelden. Er bestaan echter ook gevallen, in welke zoo wel de spierhuid als het buikvliezige bekleedsel doorboord waren, zonder dat er eene uitstorting uit den darm in de buikholte volgde. Hier ontstonden aanhechtingen in den omtrek der verzwering, zoo dat, toen de doorboring der buikvliezige bekleedsels plaats greep, het in den darm bevatte zich niet in de buikholte, maar in het celweefsel der buikswanden uitstortte. Zoo werd b. v. een jong man van 18—19 jaar, welke langen tijd aan de longen leed, en elders ziek was, des avonds plotseling, toen hij zich zelven beter dan anders gevoelde, door eene hevige pijn in de eene zijde aangetast, welke zich allengs over den geheelen onderbuik uitstrekte. Twee geneesheeren, welke er bij geroepen waren, verklaarden dat de zieke aan eene peritonitis leed. Strikt genomen waren de verschijnselen niet van dien aard, zoo als zij bij eene ontsteking van het buikvlies gewoonlijk zijn, maar zij lieten zich door geene andere veronderstelling beter verklaren. Eenigen tijd,

nadat de verschijnselen der ontsteking verdwenen waren, werd ik wegens een gezwel, hetwelk zich voor op den buik gevormd had, tot hem geroepen. Zulks was een abces, hetwelk ik opende, en uit hetwelk zich etter ontlastte, welke echter eene hoeveelheid vreemdsoortige stof bevatte, welke, zoo als ik overtuigd was, uit het darmkanaal moest gekomen zijn. Later vertoonden er zich nog meerdere abcessen aan andere plaatsen van den buik, tot dat de patient eindelijk stierf. Bij de lijkopening werden er verzweringen aan het onderste gedeelte des iliums gevonden. Eene derzelve was door de spierhuid en buikvliesbekleedsel gedrongen, maar rondom de verzwering was het ilium door aanhechtingen in de liesstreek met den buikswand verbonden. Drekstoffen hadden zich blijkbaar in het celweefsel tusschen de buikspieren uitgestort, en waren naar voren tot die plaats gekomen, op welke het abces zich geopend had.

Deze patient stierf, zoo als ik reeds zeide; maar de dood is onder zulke omstandigheden niet altijd het noodzakelijk gevolg. Eens werd ik geroepen bij een' jongen, welken men geloofde, dat leed aan eene ziekte van het mesenterium. Toen ik hem zag, vond ik in de nabijheid van den navel, een abces waaruit zich etter en drekstoffen ontlastten. Mijne pogingen werden met eene volkomene herstelling beloond. Hij werd in de liggende houding (zulks is het wezenlijkste deel der behandeling) gehouden, en de wond met een hoogst eenvoudig verband bedekt. De jongen genas eindelijk en leefde nog twee of drie jaren daarna. In een dergelijk geval leefde een jongen nog lang daarna, maar verliet naderhand

Londen, zoodat ik niet kon vernemen, hoe het hem ging. De plaats waar deze verzweringen het meest voorkomen, is het onderste gedeelte des ilium's. Niet zeldzaam echter komen zij ook in het coecum voor. Die abcessen, welke men somtijds in de regter *regio iliaca* aantreft, hebben gewoonlijk hunnen oorsprong in het coecum.

Een jong mensch sprong van een' wagen en voelde dat hem in de regter liesstreek, zoo als hij zich uitdrukte, iets afscheurde (gave way). Toen hij in Londen kwam, had hij aan de bepaalde plaats een gezwel, en daar ik meende dat hier eene diepliggende klier in verettering was overgegaan, zoo ried ik hem naar huis te gaan, zich stil te houden, en eene weekmakende pap er op te leggen. Omtrent eene maand nadat hij van den wagen gesprongen was liet hij mij zeggen, dat het abces was doorgebroken. Er ontlastte zich nu een zeer walgelijk riekende etter, en het was zeer duidelijk, dat dezelve met drekstoffen vermengd was. Gedurende twee of drie dagen vertoonden er zich geene bedenkelijke verschijnselen, daar hij echter een zeer ligt prikkelbaar man was, en ik vreesde, dat het hem verontrusten zoude, zoo had ik hem met den aard van de kwaal niet naauwkeurig bekend gemaakt. Echter twee of drie dagen later, als hij een' drank van *Decoctum lignorum* genomen had, ontdekte hij tot zijn' grooten schrik, dat dit geneesmiddel in de liesstreek weer te voorschijn kwam; dit joeg hem uit zijne gerustheid op, en van dat tijdstip begon zijn zenuwgestel te lijden. Hij verviel in eene groote zenuwspanning en stierf 10 dagen nadat het abces zich geopend had. Bij de lijkopening

vond ik eene verzworene opening aan den achtersten wand van het coecum, waardoor de faeces in het celweefsel gedrongen waren, en het abces gevormd hadden, hetwelk in de liesstreek opengebroken was.

Hier in het hospitaal bevond zich eene vrouw, welke in de liesstreek een abces had, hetwelk men geloofde, dat (zoo als zulks bij de meeste chronische abcessen het geval is) met een genecroseerd been in verband stond. Het zij, dat men omtrent de geaardheid des uitvloeisels niet opmerkzaam genoeg geweest was, op een' dag ontdekte de lijderesse, toen zij de pap wegnam, in dezelve een' spoelworm. Toen zij ten laatste stierf, vonden wij bij de sectio aan den achtersten wand des coecum's eene verzworene opening, waardoor de ingewandsworm moest uitgekomen zijn. Daarenboven bleek het dat deze verzwering duidelijk de oorzaak des abces geweest was. Ik vermeld deze gevallen hier, ofschoon zij geheel niet zeldzaam zijn, slechts daarom omdat zich eene belangrijke daadzaak, door het verhalen van bestemde gevallen, dikwijls beter in het geheugen prent, dan door geheel algemeene medegedeelde aanmerkingen.

Ik meen nu, dat de abcessen van het rectum op even dezelfde wijze ontstaan; namelijk dat het eerst eene verzwering der darmslijmhuid is, welke zich door de spierhuid in het omliggende celweefsel een' weg baant. Ik zal ul. de gronden voor deze mijne beschouwing mededeelen, daar het onderwerp, als tot de ziektekunde behoorende, van eenig belang, en in de heelkundige praktijk, zoo als ik u dadelijk toonen zal, van groot gewigt is.

Vooreerst bestaat er eene overeenstemming met die

gevallen, welke ik reeds vermeld heb, waarin door de verzwering der darmslijmhuid, abcessen buiten den darm ontstonden. Het is namelijk algemeen bekend, dat de aarsfistels bijna altijd twee openingen hebben, van welke de eene met het darmkanaal gemeenschap heeft, de andere daarentegen naar buiten ligt. Ofschoon sommige heelkundigen staande houden, dat de aarsfistels somtijds slechts eene uitwendige opening hebben, zoo twijfel ik er van mijn' kant niet aan, dat er steeds eene inwendige opening aanwezig is. Ik vond dezelve bijkans altijd bij levenden, wanneer ik ze maar op de goede plaats en naauwkeurig opzocht, en ik herinner mij geen enkel geval, waar ik de inwendige opening niet gevonden heb, als aan mij de gelegenheid zich aanbood, de verschijnselen van de *fistula ani* aan lijken te onderzoeken. Hieruit volgt echter eene zeer redelijke oordeelkundige verklaring omtrent het ontstaan dezer abcessen, en bij iedere veronderstelling is het bijna onmogelijk, te begrijpen, waarom de verettering in het den endeldarm omgevende celweefsel menigvuldiger voorkomen zoude, dan in het celweefsel van andere deelen. De etter in een nabij het rectum liggend abces heeft slechts zelden de eigenschappen van een' goedaardigen etter; meestal heeft dezelve eene vuile kleur, en een' kwaden somtijds walgelijken reuk. Somtijds vindt men zeer duidelijk te onderscheiden drekstoffen in hetzelve. Er bestaat geen grond, waarom een eenvoudig celweefsel abces naar zwavelwaterstofgas zoude ruiken, wel echter laat zulks zich verklaren, wanneer het abces met den endeldarm in verband staat, en de inhoud dezes laatsten zich in het omringende celweefsel uitgestort heeft.

Daar nu eene kleine hoeveelheid in de abcesholte geraakte darmslijm of drekstoffe toereikend is den voortgang der genezing te verstoren, zoo laat het zich ook verklaren, waarom dergelijke abcessen zonder kunsthulp niet genezen.

Meer dan eens was ik in de gelegenheid, den geheelen voortgang dezer abcessen bij levenden nategaan. Zoo vond ik b. v. bij eene dame, bij welke ik geroepen werd dewijl zij over pijnen in de streek van het rectum klaagde, toen ik den endeldarm onderzocht, eene verzwering aan deszelfs achtersten wand. Ik ried haar aan WARD 'S PASTE 1) (*confectio piperis nigri*) of cubeben te nemen. Toen zij mij ten naasten bij eene maand later weder liet halen, had zich uitwendig in den darm een abces gevormd, hetwelk ik opende, en waar door de sonde op die plaats in den darm doordrong, waaraan zich de verzwering bevond over welke ik vroeger geraadpleegd was.

De opening van het abces, welke aanvankelijk zeer klein pleegt te zijn, verkrijgt spoedig eene aanmerkelijke grootte, zoodat men somtijds den pink er in bren-

---

1) WARD's paste of confectio piperis nigri ook Electuarium anticachecticum genaamd, bestaat uit het volgende:

℞ pulv. rad. helenii unc. ij
— semm. foenicul. unc. iij
— piperis nigri unc. j.
misce, triturando adde
sacch alb.
mellis aa unc. ij
m. uti f. electuarium

V.

gen kan. De inwendige opening bevindt zich, zooals ik geloof, steeds digt boven den *sphincter ani* daar waar de faeces zich voor hunne uitwerping gewoon zijn te verzamelen. En ik geloof, dat deze verzameling van harde drekstoffen in de darmen het meest aanleiding geeft tot vorming van dergelijke abcessen, want door de inspanning, welke derzelver uitdrijving vordert, wordt de slijmhuid op de eene of andere plaats gescheurd of ontveld, en hier alsdan door de voortdurende aanraking met de drekstoffen eene verzwering veroorzaakt.

Wanneer alsdan later eene herhaalde inspanning volgt, zoo scheurt ook de spierhuid, en er geraakt nu eene kleine hoeveelheid drekstof in het celweefsel. Somtijds echter zijn ook vreemde ligchamen, welke zich in den endeldarm bevinden, oorzaak dezer abcessen. Zoo werd ik eens bij eenen heer geroepen, welke over zware pijnen in de streek van het rectum klaagde. Ik meende eerst, dat hij aan aanbeijen leed, daar echter de pijn den volgenden dag nog heviger was, zoo onderzocht ik den endeldarm, en vond eenen harden tegenstand, welke in de slijmhuid vast zat en een stuk van het klokkenhuis eens appels was, hetwelk hij daags te voren doorgeslikt had; was hetzelve er niet uitgenomen, zoo zoude het eene verzwering veroorzaakt hebben, door het welk eenige drekstoffen in het celweefsel zouden gekomen zijn en waarschijnlijk zoude men alsdan de appelkern in de holte van het abces gevonden hebben. Op een' anderen tijd werd ik bij een' man gehaald, welke zeer ongesteld was en een groot abces aan den aars had. De tong was bruin of veeleer zwart en er vertoonden zich onrustbarende verschijnselen van typhus.

Ik opende het abces, uit hetwelk een slechte rottende etter vloeide, in zijne geheele breedte en vond, toen ik mijn' vinger, om te onderzoeken, in het abces bragt eene dwars liggende vischgraat, welke met het eene einde in den endeldarm, met het andere in het abces vast zat. Deze graat was zonder beletsel door het bovenste gedeelte des darmkanaals tot zoo ver gekomen, waar het zelve door de *sphincter ani* gesloten was; hier had zij de rokken des endeldarms doorboord en benevens zich een kleine hoeveelheid drekstof doorgelaten, waardoor het stinkend abces gevormd was. Behalve dat worden voornamelijk personen door abcessen en fistels aan den endeldarm aangedaan, welke aan zekere ziekten b. v. der lever of longen lijden. De grond hiervan ligt daarin, dat zij in het algemeen onderhevig zijn aan verzweringen der slijmhuid. In die gevallen neemt, geloof ik, de verzwering, uit de klieren der slijmhuid, haren oorsprong.

Wanneer zich de abcessen op de eerst beschrevene wijze vormen, zoo worden zij gewoonlijk door geene bedenkelijke verschijnselen vergezeld. De patient heeft een gevoel van drukking, volheid en zwaarte in den darm, en wanneer hij in de verbeelding, dat hij aan aanbeijen lijdt, met de hand in den omtrek des aars voelt, zoo ontdekt hij aldaar eene kleine verharding, welke langzaam toeneemt, weeker wordt en met eenige moeijelijkheid en pijnen bij de ontlasting gepaard gaat. Naar mate het abces zich meer vormt, worden de pijnen grooter; eindelijk barst hetzelve en er ontlast zich dan eene menigte walgelijken, vuilen en rottenden etter. Somtijds is de loop der ziekte zoo onmerkbaar, dat de lij-

der er niets van gewaar wordt, tot dat het abces zich opent. Een zeer werkzaam practisch geneesheer in Londen, werd voor ruim 20 jaar ziek, traag en langzamerhand ongeschikt, zijne bezigheden te verrigten. Hoofdpijn en volslagene afmatting dwongen hem midden op den dag naar huis te gaan en zich een uur nederteleggen, voordat hij zijne zieken wederom konde bezoeken.

Op een' namiddag, als hij met het voornemen om naar huis te gaan, zijn rijtuig had weggezonden, voelde hij als of er iets open brak en in zijne kleederen zich ontlastte. Zulks was een drekabces, hetwelk zich in de nabijheid des aars gevormd had en in een' aarsfistel overging, van welken hij door eene operatie, waaraan hij zich onderwierp, wederom herstelde.

Terwijl het ontstaan dezer abcessen in enkele gevallen door weinig of geene stoornis in het organismus vergezeld wordt, vindt men zulks in andere gevallen zeer belangrijk. Ik geloof, dat zulks van de hoedanigheid des etters, en deze weder van de grootte der inwendige opening des abces afhangt. Is de opening zoo groot, dat dezelve eene beduidende hoeveelheid drekstof doorlaat, zoo wordt de etter zeer rottig van aard; hoe rottiger de etter is, des te vuiler stinkt dezelve en werkt des te schadelijker op het geheele gestel van den zieke. De menigte zwavelwaterstof, welke de etter bevat, verklaart deszelfs schadelijke eigenschap; de ophooping eener zulke rottende stof veroorzaakt somtijds zeer bedenkelijke verschijnselen. Eens werd ik met den overleden' Dr. BLICK bij een' bejaard' heer in de nabijheid van Londen gehaald. De patient zag er, ofschoon hij juist nog niet *in articulo mortis* was, toch uit als of hij niet lang zoude

leven; ik gaf hem naauwelijks nog 24 uren levens. Als ik naar den loop der ziekte onderzocht, vernam ik, dat hij reeds sedert vele jaren aan een *fistula ani* leed, welke hij uit vrees eener operatie, aan zich zelf had overgelaten. De uitwendige opening sloot zich somtijds voor eenigen tijd, opende zich echter steeds weder na eenige dagen, waardoor zich als dan de etter ontlastte. Twee of drie maanden voor dat ik den zieke het eerst zag, had zich de uitwendige opening gesloten, en sedert dien tijd had er geene ontlasting plaats gehad. In het begin had hij daarvan geen' last, langzamerhand echter ontstond er een gevoel van drukking en zwaarte in den endeldarm, ten laatste kwamen er verschijnselen van typhus te voorschijn, en nu scheen hij, zoo als ik reeds zeide, stervende te liggen. Ik onderzocht de deelen uitwendig en vond, dat de uitwendige opening des fistels zich sterk toegesloten had. Toen ik daarop den vinger in den endeldarm bragt, voelde ik aan de eene zijde, digt boven den sphincter een gezwel, hetwelk ongetwijfeld uit eene groote hoeveelheid etter bestond.

Terwijl nu de wijsvinger der eene hand in den endeldarm zat, bragt ik met de andere hand een lancet in, en bragt hetzelve tot aan de punt op de etterverzameling. Ofschoon ik niet alleen de punt maar het geheele lancet er ingevoerd had, vloeide er evenwel maar weinig stinkende etter uit. Ik verwijderde daarom de gemaakte opening met een geknopte bistouri, en nu vloeide er eene pint zoo stinkende walgelijke etter uit, dat het geheele huis daardoor verpest werd.

De reuk had naauwelijks sterker kunnen zijn wanneer eene nachtwerkster haar' emmer in eens in de ka-

mer geledigd had. De lijder verbeterde oogenblikkelijk en ofschoon er eene groote insnede gemaakt was, ontstond er geene bloeding; evenzoo genas de patient, zonder dat er zich een ander bedenkelijk verschijnsel opdeed. Hij stierf vele jaren daarna aan eene andere ziekte.

Zooals ik reeds zeide, bevindt zich de opening steeds digt boven den sphincter. Er komen gevallen voor waar in het abces zich niet verder uitbreidt, menigvuldiger echter spreidt het zich nog twee of drie duim daarover uit, ja ik kon somwijlen de sonde vier of vijf duim ver in het bekken, blijkbaar in eene groote holte, aan de zijde van het rectum invoeren. Dit zijn belangrijke gevallen, waarop wij weder zullen terugkomen.

Het abces heeft zijne uitwendige opening gewoonlijk niet verre van den aars in de uitwendige huid, en schijnt somtijds door den sphincter te gaan; in andere gevallen opent het zich buiten denzelven. Het abces kan zich namelijk twee of drie duim, of nog verder van den aars verwijderd een' uitweg vormen. In enkele gevallen bestaat er in het geheel geene uitwendige opening; zulks kan op tweederlei wijze plaats grijpen. Zoo zag ik een' man, welke aan den achtersten wand des endeldarms eene verzwering had, ter grootte van een vierpenningstuk. Als ik hem na eenigen tijd weder zag, had er eene belangrijke ontlasting van etter uit den endeldarm plaats gehad, zonder dat er eene uitwendige opening van het abces zigtbaar was. Nadat ik den vinger in den endeldarm gebragt had, bemerkte ik, dat deze breede verzwering eene groote holte gevormd had, waarin zich de etter achter het rectum bevond. In dit geval ontbrak de uitwendige opening door-

dien de holte zoo wijd was, dat de etter, zoodra dezelve gevormd was, zonder zich tot eene groote hoeveelheid te verzamelen, dadelijk in den endeldarm konde wegvloeijen.

Wanneer in andere gevallen de uitwendige opening ontbreekt, zoo zijn er twee inwendige aanwezig, welke op de volgende wijze ontstaan.

Vooreerst vormt er zich eene kleine opening waardoor drekstoffen en slijm in het celweefsel doorzijgen; later ontstaat alsdan de grootere opening, door welke het abces zich in den endeldarm ontledigt. Wanneer gij zulk een' lijder onderzoekt, zoo vindt gij, dat de etter inwendig in den endeldarm, niet echter naar buiten zich ontlast. Men noemt zulks gewoonlijk een *blinde aarsfistel*. De uitvloeijing des etters heeft in dit geval niet aanhoudend plaats, daar de opening, welke daardoor ontstaat, dat het abces zich in den endeldarm opent, zich somtijds sluit. Gedurende dezen tijd verzamelt zich alsdan de etter ter zijde des darms, zoodat men denzelven naast den aars door de huid voelen kan; zoodra de etter echter weder door de opening in den darm zijn' weg vindt, verdwijnt het uitwendig gezwel weder. In sommige gevallen vindt men een eenvoudig abces of boezem, in andere gevallen is daarentegen de toestand des te zamengestelder; wanneer b. v. de etter lang opgehouden wordt, en deze zich naar verschillende rigtingen eenen uitgang zoekt, zoo vindt men fistels naar even zoo verschillende rigtingen, welke zich somtijds tot midden in de billen of zelfs wel naar de tegenovergestelde zijde des rectum's uitstrekken. In deze gevallen, in welke zich door het ondermijnen des etters

verscheidene wegen gevormd hebben, vertoonen zich somtijds twee inwendige openingen; in de meeste gevallen is er echter slechts eene aanwezig, welke met den eenen weg onmiddelijk, met den anderen echter maar middelijk in verband staat.

Zulk een geval is van groot gewigt, hetwelk men voor de therapie wel zeer ter harte moet nemen. Bevinden er zich nu meerdere dergelijke fistelgangen in verschillende rigtingen, zoo verzamelt zich de etter nu eens in den eenen, dan eens in den anderen, en veroorzaakt steeds daar waar dezelve zich bevindt, pijnen. Er volgt als dan eene koortsrilling en daarop de ontlasting des etters. Wordt later de etter op eene tweede plaats terug gehouden, zoo herhaalt zich de rilling, en zoo vervolgens, zoodat de zieke in zulk zamengesteld geval door aanhoudend plaatselijk en algemeen lijden gefolterd wordt.

Behandeling. Dat deze abcessen niet van zelf genezen, hangt, zoo als ik, toen ik over de oorzaken sprak, reeds zeide, gedeeltelijk van de plaatsing af, welke wegens de voortdurende werkzaamheid der vermelde spieren voor de genezing ongunstig is. De *levator* en *sphincter ani* trekken de aangedane deelen gedurig uit elkander, zoodat dezelve zich niet te zamen trekken of zamengroeijen kunnen. Zoo als ik echter tevens reeds aanmerkte, geeft zulks geene genoegzame verklaring. De door de inwendige opening des abces aanhoudend doorloopende drek en slijm, welke tot het ontstaan van het gebrek aanleiding gaven, zijn het, welke ook bijzonder derzelver genezing verhinderen. Konde men de inwendige opening sluiten, hetgeen voorwaar slechts zel-

den gelukt, zoo zoude het abces steeds genezen. Zoo zag ik een' zieke, welke ter zijde van het rectum een abces had, en zich aan de operatie, welke ik hem voorsloeg om veelvuldige redenen niet wilde onderwerpen. Een' geruimen tijd daarna kwam hij met een open abces bij mij; toen ik hem echter het laatst terug zag, was hij volkomen hersteld. Het abces had zich reeds voor langen tijd gesloten en was zoo vast te zamen gegroeid, dat ik konde veronderstellen, dat hetzelve geheel genezen was. Vermoedelijk had zich hier de inwendige opening zonder eenig toedoen der kunst gesloten, en daar nu de verdere uitstorting van drekstof verhinderd was, zoo kon zich de fistel te zamen trekken, en even zoo als een ander, op eene andere plaats gelegen fistel genezen. Wij hebben in de pharmacopoea onder den naam van *confectio piperis nigri* een middel, hetwelk oorspronkelijk als een wonder middel verkocht en *ward 's paste* genaamd werd. Het bevat hoofdzakelijk zwarte peper en staat ter genezing van fistels in bijzonderen naam. Ik geloof wel dat het somtijds helpt; in allen gevalle is het bij haemorrhoiden, verzweringen des endeldarms zonder fistel, zeer nuttig bevonden; waarschijnlijk werkt het daardoor, dat de zwarte peper zich met de drekstof vereenigt en terwijl dezelve door het darmkanaal heengaat, plaatselijk eene prikkeling op de slijmhuid uitoefent. Op deze wijze vertoont zich dit middel ook dikwijls nuttig bij personen, welke ten gevolge van dysenterie aan ziekten der slijmhuid lijden. Is er een fistel aanwezig, zoo moet men zich de genezende kracht der zwarte peper daardoor verklaren, dat zij de randen der zwerende opening in den endeldarm prik-

kelt, en op deze wijze zamentrekking en zamengroeijing voortbrengt. Dit middel is echter niet zeker; want ofschoon het somtijds genezing veroorzaakt, zoo helpt het echter in de meeste gevallen niet.

Daarentegen kan men de ziekte door eene zeer gemakkelijke operatie verhelpen, welke ik ul. eerst, in een zeer eenvoudig geval, waarin de fistel aan de zijde der sphincter ligt en uit eenen eenvoudigen gang bestaat, beschrijven wil.

Voor alles moet men de inwendige opening opzoeken; dit zal nu wel niet altijd, ten minste niet dadelijk bij de eerste poging gelukken, doch men zal dezelve zelden missen, als men er slechts op de goede plaats naar zoekt. Vroeger, voor dat ik de ligging dezer opening kende, gebeurde het dikwijls dat ik dezelve niet vinden kon. Gij weet namelijk, dat dezelve niet in het bovenste einde des fistels maar digt boven de sphincter ligt. Verder moet ik nog aanmerken, dat eene gewone ronde sonde, welke zich in de hand gemakkelijk draait tot onderzoek niet geschikt is. Ik bedien mij voor deze operatie van eenen door PHILP U. WHIEKER (in St. James's street) vervaardige sonde, welke van een plat handvatsel voorzien is, waardoor men het instrument geheel in zijne magt heeft. Van het handvatsel af tot aan het andere einde, hetwelk als eene gewone sonde gevormd is, wordt dezelve dunner. Behalve dat bevindt er zich aan de binnenzijde van het dunne einde eene nagenoeg een duim lange sleuf, zoo dat de sonde tevens als geleider dient. Om nu de binnenste opening te vinden, moet men den lijder tegen over het daglicht op eene tafel leggen en de billen door een' helper

van elkander laten brengen. Hierop voert men den wijsvinger der eene hand in den endeldarm, steeds indachtig dat de opening digt boven de sphincter moet gezocht worden, en dat de ligging ook hier niet altijd aanhoudend dezelfde is. Alsnu brengt men de sonde in de uitwendige opening, en zoekt de inwendige opening, zonder het minste geweld te gebruiken, met behulp van den ingebragten vinger eerst in de eene dan in de andere rigting, tot dat eindelijk de punt van de sonde in den endeldarm geraakt. Dit gedeelte der operatie moet met eene zeer ligte hand verrigt worden; met deze voorzorg en eenige oefening zal men evenwel in de meeste gevallen de inwendige opening zeer gemakkelijk vinden. Dat de sonde door de inwendige opening doorgegaan is, wordt men gewaar, wanneer dezelve den in den endeldarm zich bevindenden vinger bereikt. Vindt men de inwendige opening niet op den eersten dag, zoo stelle men de operatie uit tot een' volgende, op welken het alsdan mogelijk beter gelukt. Dit uitstel is voor den patient wel de moeite waard, daar de operatie zeer eenvoudig is, als men de inwendige opening gevonden heeft; terwijl de uitkomst der operatie zeer onzeker is, wanneer de opening niet kan ontdekt worden. Zijn nu de sonde en de in den endeldarm zich bevindende vinger in aanraking gekomen, zoo buige men het geknopte einde des instruments om, en trekke het uit den anus te voorschijn. Hierop worden alle weeke deelen, welke tusschen de uitwendige opening des fistels en den aars liggen doorgesneden; tot dat einde dient naar mijne meening eene sterk gekromde spitse schaar beter dan een bistouri, welke de dee-

len drukt en scheurt voor dezelve door te snijden. Ofschoon de te maken insnijding in de meeste gevallen zeer onbeduidend en omtrent een of anderhalven duim lang is, zoo moet men er toch aan denken, dat dezelve door een groot gedeelte der sphincter gevoerd wordt.

Wanneer de fistel zich echter naast het rectum hoog naar boven uitstrekt, zoo meende ik het vroeger noodig den weg langs zijne geheele lengte in het rectum te openen. Dit is echter wegens de groote vaten, welke daarbij doorgesneden worden, eene gevaarlijke onderneming. Bij het doorsnijden der tusschen de inwendige en uitwendige fistelopeningen gelegene deelen heeft zelden eene bloeding plaats; ontstaat dezelve evenwel, zoo is dezelve door de drukking van den vinger en een stukje linnen gemakkelijk te beteugelen. Daarentegen herinner ik mij een geval, waarin ik een' fistel ter zijde van het rectum een weinig hooger opwaarts kliefde, en waarbij zulk eene hevige bloeding volgde, dat het geheele colon met bloed opgevuld werd. De bloeding werd in dit geval wel is waar gestuit, zoodat de zieke ook genas, hij had echter ligt door de bloeding kunnen bezwijken. Wanneer gij nu ook weet, dat, zoo als in dit geval, eene gevaarlijke bloeding ontstaan kan, zoo zijt gij echter nog niet altijd in staat dezelve te stuiten. De bloedende vaten zijn hier zoo gelegen, dat men er noch met een ligatuur kan bijkomen, noch eene werkzame drukking op dezelve kan aanwenden. Ik houde echter de klieving des geheelen fistelgangs, wanneer dezelve zich over de inwendige opening naar buiten uitstrekt, geheel onnoodig. Voor nagenoeg 20 jaar, toen ik de praktijk begon uitteoefenen, had ik een' patient, welke aan een' aarsfistel leed, welken

ik doorkliefde; maar als ik op een' dag de deelen met de sonde onderzocht, vond ik dat de fistelgang nog meerdere duimen ter zijde des endeldarms bovenwaarts zich uitstrekte. Het scheen, als of de eene zijde des darms van de nabijgelegene deelen geheel opgelost was. De bestaande opening was echter groot genoeg, dat de etter zich in het onderste gedeelte des fistels welken ik doorgesneden had, konde uitstorten. Daar ik in dit geval niet wist wat te doen, zoo bragt ik er den overledenen Dr. CLINE bij, en zeide hem, dat ik vreesde, dat de zieke zoude sterven ten gevolge der bloeding, wanneer ik den fistel langs deszelfs geheele lengte opende. Hij stemde geheel met mij in en was van gevoelen, dat het zelfs onnoodig was, en dat men de zaak aan zich zelve moest overlaten. Ik volgde dezen raad en zag den zieke zonder eenig tusschenkomend beletsel genezen. In lateren tijd heb ik meer dergelijke gevallen, op dezelfde wijze en met hetzelfde gelukkig gevolg, behandeld.

De behandeling der zamengestelde aarsfistels, tot welke wij nu overgaan, is verschillend naar de gesteldheid der kwaal. Somtijds bevindt zich de uitwendige mond des fistels op een' aanmerkelijken afstand van den anus, somtijds twee of drie duim, in eenige gevallen niet verre van het midden der billen. Men kan in deze gevallen geheel op de beschrevene wijze handelen, maar zulks zoude wegens de uitgestrektheid der doortesnijdene deelen eene zeer belangrijke en pijnlijke operatie zijn, bij welke ligt eene sterke bloeding en een zeer groote wondvlakte ontstaat. Overigens is eene zoo uitgestrekte klieving der deelen volstrekt niet noodig, te meer daar men zulks op de volgende wijze voorkomen kan. Men brenge

de sonde uit den darm in den fistelgang, voele alsdan op een' afstand van ongeveer drie vierde duim naast den aars, naar de sonde, hier steekt men een lancet of een tweesnijdend scalpel door de huid en de vetlaag tot op de sleuf der sonde, welke men nu weder uit den darm trekt en zoo door de kunstig gemaakte opening invoert, alsof deze de oorspronkelijke uitwendige opening eens eenvoudigen fistels geweest ware. Wanneer dezelve van hier in het rectum gekomen is, zoo voleindige men de operatie op de aangegevene wijze, doordien men de deelen, welke tusschen de sonde en de uitwendige huid liggen, doorsnijdt. Zoo verrigt men alles wat noodig is, door eene kleine snede, daar men het inwendige, het digtst bij den endeldarm gelegene deel des fistels bloot legt en het meer afgelegene uitwendige deel aan zich zelf overlaat. Daar nu de drekstof, welke, zoo als gezegd is, het hoofdbeletsel der genezing is, in het uitwendige niet doorgesnedene deel des fistels niet doordringen kan, zoo gaat hier de genezing van zelve zeer snel voort, terwijl het doorgesnedene deel, met een ligt verband voorzien als een eenvoudige fistel geneest.

In andere niet geheel ongewone gevallen, waarin de etter den omtrek des darms naar verschillende rigtingen ondermijnd had, en zich deze fistelgangen of naar de eene of naar beide zijden uitstrekken, moet men, alvorens tot de operatie overtegaan, de betrokkene deelen naauwkeurig onderzoeken; en somtijds zijn drie of vier onderzoekingen noodig, voordat men een tot de operatie toereikend helder inzigt van de gesteldheid der zaak verkrijgt. Hier moet men den wijsvinger der linkerhand in den endeldarm invoeren, en zich met de in de ver-

schillende fistelgangen ingebragte sonde, zekerheid zoeken te verschaffen, of er eene of meerdere verbindingen met het rectum plaats hebben. Ofschoon dikwijls meerdere met elkander te zamen hangende gangen aan de buitenzijde des darms aanwezig zijn, vindt men echter dikwijls, dat er slechts een hoofdgang onmiddelijk in den endeldarm eindigt; somtijds echter zijn er twee of meer zulke vereenigingen aanwezig. Al die wegen, welke in den endeldarm uitloopen, hoe veel er ook mogten zijn, moeten gekliefd worden, terwijl men de overige onopgemerkt kan laten; want zoodra men de oorspronkelijke wegen in opene wonden veranderd heeft, kunnen de faeces niet meer in de bijkomende indringen, zoodat de laatste alsdan zonder beletsel kunnen genezen. Eene uitzondering op dezen regel heeft dan alleen plaats, wanneer de etter uit de secundaire fistelgangen niet vrij wegvloeijen kan; in zulke gevallen opent men ook deze om eene etterverzameling voortekomen.

Ik heb ul. reeds gezegd, hoe of men de opening des fistels digt boven den sphincter moet opzoeken. Somtijds echter is het gat zoo klein en de opening zoo gekronkeld, dat men de opening zelve na meermalen herhaald onderzoek niet vindt. Indien gij in zulk een zeldzaam geval de operatie nog langer uitsteldet, zoo zoudt gij eindelijk de opening toch nog vinden. Daar echter de patient ongeduldig kan worden en uit vrees dat de operatie konde mislukken, zich niets meer wil laten welgevallen, zoo moet men naar het voorschrift van POTT, welke deze handelwijze tot algemeenen regel vaststelt, eene kunstige opening in den endeldarm maken. Men gebruikt hiertoe de sonde of eene geknopte bistouri. De in den

darm zich bevindende wijsvinger der eene hand wijst alsdan aan de punt van het instrument de plaats aan, waar dezelve door den fistelgang een weinig boven den sphincter in den endeldarm moet indringen. Hierop klieft men den fistelgang op de bekende wijze. Deze handelwijze is echter zeer gebrekkig en men kan met tamelijke zekerheid er op rekenen, dat het gevolg der operatie ten minste twijfelachtig wezen zal, wanneer men eene kunstige opening maakt, zonder de oorspronkelijke gevonden te hebben, want ofschoon men de wondvlakte met een ligt verband bedekt, zoo is de oorspronkelijke opening nog aanwezig, door welke eene geringe hoeveelheid drekstof vloeit, hetgeen alsdan den voortgang der genezing verstoort.

Heeft men op de zoo even beschrevene wijze eene kunstige inwendige opening gemaakt en den fistel naar den darm toe blootgelegd, zoo brenge men een regt geknopte bistouri met naar buiten gekeerde snede in den endeldarm en doorsnijde den geheelen sphincter, zoodat dezelve geheel buiten werking gebragt wordt. Is zulks geschied (waartoe geene belangrijke insnede vereischt wordt) zoo zal daarna slechts zeldzaam eene verhindering in de genezing plaats grijpen. Als het niet gelukt de inwendige opening te vinden, is deze handelwijze voorzeker beter dan de enkele klieving des fistels naar den darm toe; maar evenwel laat er zich tegen aanmerken, dat deze meer zamengestelde operatie met eene zwaardere bloeding verbonden is, den lijder meer pijnen en eene grootere wondvlakte veroorzaakt, welke daardoor ook langzamer geneest. Maar de bloeding, welke door de doorsnijding des sphincters ontstaat is, ofschoon op

het oogenblik belangrijk, toch nimmer gevaarlijk, doordien men dezelve steeds bereiken en meester worden kan. Gewoonlijk is het doorgesneden vat zigtbaar en door onderbinding gemakkelijk te sluiten. Is zulks het geval niet zoo stuit men de bloeding gemakkelijk door eene met een stypticum doortrokken compres, welke men gedurende een half uur door een' helper tegen de beleedigde plaats laat aandrukken.

Ontbreekt bij eenen aarsfistel de uitwendige opening hetgeen somtijds gebeurt, zoo kan zulks, zoo als ik reeds zeide, op tweederlei wijze ontstaan zijn. Bij de eene soort bestond eerst eene kleine opening in de slijmhuid, door welke de drekstoffen in het celweefsel buiten den darm uittvloeiden en hier een abces vormden, hetwelk zich dan door eene tweede boven de oorspronkelijk gelegene opening in den endeldarm uitstortte. In dit geval ontdekt men de plaats des etters gemakkelijk, als men den darm onderzoekt. Het abces is afwisselend, dan vol, dan leeg. Voelt men door de uitwendige bekleedselen heen, dat de etter zich in het abces bijeen verzameld heeft, zoo gebruike men deze gelegenheid en make aan deze plaats eene opening met het lancet, zoodat de zoogenaamde blinde fistel in eenen eenvoudigen veranderd wordt, welke zich van de gewone daardoor onderscheidt, dat dezelve in plaats van eene, twee openingen heeft. Voor het overige wordt de operatie geheel zoo als in een gewoon eenvoudig geval volbragt, slechts zoeke men, als het mogelijk is, de beide inwendige openingen op, en bevatte ze beide in de darmdoorsnede. Bij de tweede soort des blinden fistels, bevindt zich in de nabijheid des darms eene abcesholte, welke

geene opening naar buiten heeft. De in den darm zich bevindende opening is daarentegen niet zoo als in andere gevallen, van de grootte eens naaldsteeks, maar zoo wijd, dat men met de punt van den pink in de op zijde van het rectum gelegene holte doordringen kan. Hier handelt men op de volgende wijze. De groote inwendige opening ligt steeds digt boven den sphincter, grootendeels naar achter, voor de punt van het *os coccygis*. Men brenge nu eene sonde zoo gebogen, zoo als ik het ul. vertoon, met het gebogene einde naar het abces gekeerd in den endeldarm; trekt men dezelve alsdan nederwaarts, zoo geraakt de punt in het abces, waar men dezelve door de huid des bilnaads voelen kan. Hierop maakt men met het lancet eene opening, door welke de punt der sonde te voorschijn komt en doorklieft den fistel op de gewone wijze. (Deze operatie werd door eene afbeelding opgehelderd).

Behalve dat bestaat er nog eene andere soort des aarsfistels, welke ik ul. het beste en kortste door het volgend geval duidelijk kan maken. Eene dame van middelbaren ouderdom, had een abces aan het onderste gedeelte van het rectum, hetwelk, zoo als ik geloof, op de gewone wijze door eene darmzweer ontstaan was en zich digt aan den achtersten rand der vagina naar buiten geopend had. Daar het geval zich als een gewone fistel voordeed, zoo behandelde de bijgeroepen heelmeester hetzelve onachtzaam als zoodanig en opende hetzelve tot in den darm. Het gevolg hiervan was, dat, daar hij zoowel den *sphincter ani* als den *sphincter vaginae* doorsneden had, de wond nimmer goed heelde, in de zieke zich in een' toestand bevond, alsof zij eene

scheur in den bilnaad had, zoodat haar de faeces gedurende haar geheele leven onwillekeurig afgingen en zij voor het gezellig verkeer ongeschikt, daarenboven in het algemeen zeer ongelukkig was. Ik zag dit geval, hetwelk mij, zoo als gijl. denken kunt, voor altijd tot leering strekte, voor bijna 25 jaar.

Er zijn mij wel is waar slechts weinige gevallen voorgekomen, in welke het abces zich op deze plaats opende, het aangevoerde geval is alleen genoegzaam om mij te overtuigen, dat hier eene wijziging in de behandeling noodzakelijk is. Ik nam later twee of drie dergelijke gevallen waar, in welke ik echter geene gelegenheid had, mijn geneesplan te vervolgen; voor ongeveer een jaar gelukte het mij echter. Ik maakte eene ruime insnede dwars door de vezelen der *sphincter ani* zoodat ik de werkzaamheid dezer spier geheel wegnam, en bedekte den grond der wond met linnen. De sphincter verloor nu de kracht, de drekstoffen terug te houden en het duurde lang, eer hij zulks weder verrigten kon. Zulks was het echter wat ik bedoelde; de ontlastingen uit den fistel werden dadelijk daarop minder en namen later langzaam meer en meer af.

Toen ik den zieke voor twee maanden het laatst zag, had er geheel geene uitvloeijing meer plaats en de fistel scheen volkomen genezen. De drekstof geraakt daarom zoo gemakkelijk in de inwendige opening des fistels, doordien hij door den sphincter verhinderd wordt, zich dadelijk naar buiten te ontlasten. Snijdt men echter de spier door, zoo verwijdert men daardoor het beletsel, en nu verlaten de faeces zoo gemakkelijk den aars, dat dezelve voor den uitgang niet eerst in den fis-

tel kunnen geraken. Ik werd tot deze wijze van opereren gebragt deels door het mij bekende goed gevolg derzelve bij andere eenvoudige aarsfistels, deels door de handelwijze van COPELAND in gevallen van anderen aard. De laatste verhaalt namelijk, dat hij bij eene dame geroepen werd, welke aan een' schede-aarsfistel leed en dat zich de opening, na dat hij den *Sphincter ani* doorgesneden en buiten werking gesteld had, spoedig sloot en ten laatste zich vast vereenigde.

Nu nog eenige woorden over het verband; wordt de operatie op eene doelmatige wijze verrigt, zoo is de wond, welke verbonden moet worden, zoo als in het algemeen het verband, slechts zeer onbeduidend.

Het is namelijk niet noodzakelijk, de geheele wond met pluksel optevullen, maar het is voldoende de wondvlakte met eenige plukseldraden te bedekken, opdat dezelve niet te schielijk zich vereenigen. Gaat de genezing te langzaam voort, zoo is het raadzaam de wondvlakte door het aanwenden van *ung. hydrarg. citrin.* of *praecipit. rubr.* zacht te prikkelen. Gaat daarentegen de granulatie goed voort, zoo kan men de likteekenvorming (of eerder de huidvorming) daardoor bevorderen, dat men de oppervlakte met lapis infernalis voorzigtig aanstipt; met uitzondering van zamengestelde gevallen behoeft men het verband zeldzaam langer dan twee dagen te laten leggen. Want zoodra de gesnedene oppervlakten met huid voorzien zijn, is het verband onnoodig, en men kan zich en den patient veel moeite en last besparen, als men de wondvlakte alsdan nog maar dagelijks met lapis infernalis aanraakt. Zijn de gesnedene oppervlakten vooreerst maar met huid bedekt, zoo

geneest het overige der wond zonder verband sneller dan met hetzelve; vult men daarentegen de geheele wond met pluksel op, zoo veroorzaakt men daardoor niet alleen veel pijn aan den lijder, maar men verhindert ook door den druk des pluksels dat de etter vrij uitvloeije, zoodat dezelve het omliggende celweefsel ondermijnt en nieuwe fistels vormt.

Ten slotte moet ik, om des volledigheids wille, nog twee soorten van abcessen vermelden, welke in den omtrek des endeldarms voorkomen, en op welke ik het eerst door het volgend geval opmerkzaam geweest ben.

Voor ruim twintig jaren, liet mij een heer bij zich roepen, welke reeds sedert langen tijd over eene diepe in het bekken zittende pijn klaagde, welke met een gevoel van drukking op den endeldarm, en zoo als hij het noemde, met zeer pijnlijke krampen, welke mogelijk wel in de *levator ani* konden plaats hebben, gepaard ging. Hoe of het ook zijn mogt, toen ik er bij geroepen werd, leed hij sedert eenige weken afwisselend aan eene allerhevigste pijn in den endeldarm. Uitwendig was er niets te zien, maar toen ik den vinger binnen bragt, voelde ik aan de eene zijde des endeldarms een gezwel hetwelk zich hooger uitstrekte, dan ik met den vinger bereiken kon. Nadat ik hier een lancet ingebragt en tot aan het heft ingestoken had, kwam er eene groote hoeveelheid etter te voorschijn. Hierop opende ik de geheele holte in den endeldarm met een geknopte bistouri. De insnijding reikte tamelijk ver ter zijde des darms in de hoogte en had eene aanmerkelijke bloeding ten gevolge, welke ik slechts door pluksel stuiten kon hetwelk ik met den vinger drukkende vast hield. De lijder was

dadelijk van zijne pijn verlost, en de etterlozing, welke nog tamelijk lang aanhield, werd steeds minder. Toen ik den zieke na eenige maanden terug zag, had de uitvloeijing geheel opgehouden en de lijder, welke van deze kwaal geheel bevrijd was, stierf eerst vele jaren later aan eene andere ziekte.

In dit geval had het abces blijkbaar geene gemeenschap met het rectum, uitgenomen deze, welke ik kunstmatig gemaakt had. Ik heb drie of vier dergelijke gevallen gezien maar slechts van een, hetwelk bij een' man hier in het hospitaal plaats had, aanteekening gehouden. Er waren verschijnselen van een, ter zijde van het rectum, hoog naar boven liggend abces aanwezig, hetwelk ten laatste naast den aars te voorschijn kwam. De zieke stierf aan eene andere ziekte, zonder dat het abces zich geopend had. Bij de sectio vond ik een bovenmatig abces in het bekken nevens het rectum, hetwelk men, zoo als het scheen tot aan de fascia van de *musculus obturatorius* vervolgen kon, en waaruit hetzelve waarschijnlijk zijn' oorsprong gevonden had. Eene gemeenschap met den darm kon nergens gevonden worden.

Ik wil niet stellig verzekeren, dat het abces in dit geval niet door eene ziekte van het rectum zoude ontstaan zijn, maar na de lijkbeschouwing en uit het geen volgt uit de geschiedenis van andere zieken, welke weder hersteld zijn, zoude ik toch willen gelooven, dat de etter zich in het bekken geheel toevallig vormt en zich langs het rectum een' weg naar beneden baant.

Abcessen in de nabijheid van het rectum kunnen echter ook ontstaan, wanneer eene vernaauwing of eene kwaadaardige ziekte, eene verstopping in dit gedeelte

des darms veroorzaakt. Zij beginnen, zoo als de gewone endeldarmabcessen met eene verzwering des rectum's en onderscheiden zich van dezelve hoofdzakelijk slechts daardoor, dat de ulceratie niet digt boven de sphincter maar digt boven de verstopping, om het even waar zulks zich bevindt, gewoonlijk 3 of 4 duim boven den aars plaats vindt.

Van zulke abcessen komen er gewoonlijk meerdere gelijktijdig bij een' en denzelfden zieke voor.

In het begin ontstaat er slechts eene zweer en een abces, hetwelk zich naar buiten opent, later vormt zich eene tweede zweer en een tweede abces, hetwelk alsdan evenzeer naar buiten openbreekt. Zij zakken langzamerhand ter zijde van het rectum naar beneden, en er kunnen op deze wijze 6 of meer abcessen bestaan, welke alle gelijktijdig open gaan en hunnen etter uitstorten. Eenige der uitwendige openingen bevinden zich digt naast den aars, andere op aanmerkelijker afstand van denzelven op de billen, en anderen wederom, welke met eene verzwering boven de verstopping begonnen zijn, openen zich weder onder de plaats der verstopping in den darm zelven.

Deze gevallen moesten vermeld worden, niet juist om dat ik ul. iets bijzonders omtrent derzelver behandeling te zeggen had, maar opdat gijl. dezelve van een' gewonen aarsfistel zoudt kunnen onderscheiden. Het is geheel onnoodig, deze abcessen, welke van de ziekten des endeldarms afkomstig zijn, te openen. In welke uitgestrektheid moest men hierbij den darm opensnijden? Welke belangrijke bloeding zoude door deze groote insnijding ontstaan? en bij dat alles zoude men zijn doel

niet bereiken. Zoodra men den eenen fistel geopend heeft, zal er zich een nieuwe vormen. De eenigste behandeling, welke zulk een geval vordert, bestaat daarin, dat men, wanneer er zich een abces gevormd heeft, en niet naar buiten doorbreekt, hetzelve met een lancet doorsteekt, opdat de etter vrij konde wegvloeijen en de huid niet verder ondermijnd wordt.

Er komen echter somwijlen ook nog andere abcessen in den omtrek van het rectum voor, over welke ik nog iets zeggen moet, op dat gijl. dezelve van den aarsfistel zoudt kunnen onderscheiden. Somtijds gaat eene uitwendig liggende aanbei nadat dezelve ontstoken was, in verettering over. Wanneer de patient u na eenige dagen roepen laat, zoo vindt gij een abces, hetwelk dreigt open te breken, en een theelepel vol of meer etter ontlast, zoodra gij het opent ; maar de sonde dringt niet ter zijde des darms en somtijds slechts een halve duim diep in. Deze soort van abces is dikwijls zeer smartelijk en pijnigend ; de patient kan naauwelijks besluiten zijne ontlasting te lozen, en kan de laatste droppels urin slechts met moeite en pijn kwijt raken. De behandeling is echter zeer eenvoudig en zelfs de radicale bestaat alleen daarin, dat men den aanbeiknobbel te gelijk met het abces, met eene kromme schaar doorsnijdt. Datzelfde gebeurt dikwijls met een' inwendigen aanbeiknobbel , welke naar buiten te voorschijn treedt. Er ontstaat ontsteking en ten gevolge daarvan een abces, hetwelk openbreekt en door hetwelk men met de sonde tot in het midden des knobbels doordringen kan. Is de knobbel klein, zoo doet men het best, denzelven met eene schaar weg te nemen ; is dezelve daarentegen

grooter, zoo vernietige men dien, door afbinding aan zijne basis met een' zijden draad.

Ik moet ul. nog op een' misslag opmerkzaam maken welken men in dit geval gemakkelijk doen kan, als men niet zeer op zijne hoede is. Als men namelijk de sonde in de holte van een dergelijk door eenen inwendigen haemorrhoidaalknobbel, gevormd abces voert, zoo doorboort dezelve somtijds zeer ligt deszelfs dunnen wand en geraakt alsdan in het den endeldarm omringende celweefsel, hetwelk zoo weinig wederstand aan de sonde aanbiedt, dat deze dikwijls eenige duimen diep met even veel gemakkelijkheid tusschen de slijm en spierhuid in de hoogte glijdt, alsof dezelve in eenen wezenlijken fistel was ingedrongen. Ik herinner mij een geval, in het welk voor eenige jaren een zeer beroemd heelkundige, deze omstandigheid niet gewaar wordende, den vermoedelijken fistel twee of drie duimen wijd, in den endeldarm doorkliefde. Na al wat ik ul. al over dit geval heb medegedeeld en uit alles wat ik naderhand gezien heb, ben ik tot de overtuiging gekomen, dat dit een door een' inwendigen aanbeiknobbel gevormd, abces was, en dat de veronderstelde fistel slechts in een' kunstigen weg bestond, welken de heelmeester zelf gevormd had, terwijl hij de sonde in het celweefsel gestooten had.

Dat eenige heelmeesters van oordeel zijn, dat alle fistels, aan welk gedeelte des ligchaams zij ook mogten voorkomen, moeten doorkliefd worden, schijnt alleen uit de overeenkomst derzelve met den aarsfistel en de noodzakelijkheid, dat deze laatste steeds geopend moet worden, afkomstig te zijn. Ik herinner mij nog zeer goed den tijd, toen eenige ervarene heelmeesters hier zelfs

van gevoelen waren, dat deze toestand, welken men *fistula perinaei* (pisfistel) noemt, op dezelfde wijze moest behandeld worden; zulks is echter eene groote dwaling.

De *fistula perinaei* ontstaat wel is waar op dezelfde wijze als de aarsfistel, maar de eerste heeft gemeenschap achter een strictuur met de pisbuis, terwijl de laatste boven den sphincter met den endeldarm in verbinding staat. De pisfistel geneest niet, doordien een deel des urins uit de urethra er bestendig inloopt. Deze omstandigheid wordt echter door het klieven des fistels niet weggenomen. Men verkrijgt hier zijn doel eenvoudig daardoor dat men de strictuur verwijdert; en dit gelukt in 19 van de 20 gevallen volkomen. Al naarmate de vernaauwing allengs verwijderd wordt, vloeit de urin steeds gemakkelijker en in grootere hoeveelheid door den natuurlijken weg, dan door den fistel, welke van het oogenblik dat de strictuur overwonnen is, volkomen geneest. Ware dezelve als dan nog niet geheel genezen, zoo sluit zij zich toch ten laatste, als men de vernaauwing slechts langen tijd door eene bougie, welke men dagelijks of om den anderen dag inbrengt, in een' verwijderden toestand onderhoudt. Is de opening groot, zoo duurt de genezing soms meerdere maanden, altijd echter sluit dezelve zich na langeren of korteren tijd. Dergelijke fistels mogen dan alleen geopend worden, als de in dezelve bevatte urin of etter verhinderd wordt weg te vloeijen. In dit geval is het niet alleen nuttig maar ook noodzakelijk eene groote ruime insnijding te maken.

Even zoo herinner ik mij nog den tijd, toen meerdere bekwame heelmeesters het noodzakelijk achteden, de in de liesplooi voorkomende en uit de liesklieren ontspruitende fistels even zoo als de aarsfistels te doorklieven. Men moet

dezelve in allen gevalle klieven, of er ten minste eene opening in maken, als de etter opgehouden wordt, doordien *geen abces geneest, wanneer de etter niet naarmate dat dezelve afgezonderd wordt, kan wegvloeijen.* Gewoonlijk is het echter niet de ophouding des etters maar de in de diepte liggende zieke klier, waardoor de abcessen in de liesstreek belet worden te genezen. Zal dus het abces heelen, zoo moet men de zieke klier of vernietigen of wederom in een' gezonden toestand terugbrengen. Somtijds kan het wel noodzakelijk worden, de klieren weg te snijden, of door sterke caustica te vernietigen; in de meeste gevallen echter genezen de klieren van zelve, als men maar op den algemeenen toestand werkt en alsdan genezen ook de abcessen in de lies.

Hetzelfde is ook het geval bij abcessen, welke door een necrosis van het been ontstaan. Deze heelen niet, maar worden fistuleus, omdat de ziekte zich in de diepte bevindt. Zij sluiten zich daarentegen, zoodra het genecroseerde beenstuk afgestooten wordt, en het is daarom geheel nutteloos, den boezem te klieven, prikkelende middelen in te spuiten, of wel iets anders te doen, voordat het been uitgestooten is. Heeft dit laatste echter plaats gehad, zoo is er niets meer noodig, daar de genezing alsdan van zelve volgt.

IX.

OVER DE STEENSNIJDING EN STEENVERBRIJZELING.

Steenen in de blaas moeten onder alle omstandigheden uit dezelve verwijderd worden, ten zij dat de algemeene gezondheidstoestand des zieken de operatie gevaarlijk zoude maken. Ofschoon men nu niet alle steenen op eene en dezelfde wijze mag wegnemen, zoo is het toch mijne bedoeling niet hier in een wijdloopig onderzoek van alle hiertoe behoorende wijzen van opereren te treden; maar ik wil ul. slechts eenige aanmerkingen mededeelen waardoor gijl. als eerstbeginnende, in staat gesteld wordt, den voor ieder bijzonder geval gevorderden weg in te slaan.

In de blaas vormt zich gewoonlijk maar eene soort van steenen, welke alsdan uit phosphorzuren kalk en blaasslijm bestaan. In het algemeen ontstaan daarentegen de steenen menigvuldiger in de nieren, uit welke zij alsdan door de uretheres tot in de blaas nederzakken; of de in de nieren afgezonderde urin is met kalkzouten of andere dergelijke stoffen overladen, welke zich, wanneer er in de blaas eene kern aanwezig is, aan dezelve

aanslaan en een' steen vormen. Zoo heb ik bij eene vrouw een' steen gezien, welks kern eene hazelnoot was, en een' ander' bij een' man, welke zich om een afgebroken einde van een catheter aangezet had. Somtijds gaan kleine niersteenen, wanneer zij door de uretheres in de blaas gekomen zijn, met de urin door de pisbuis af.

In andere gevallen zijn de steenen, welke door de pislijders nog konden neerzakken, echter te groot om door de pisbuis geloosd te worden, doordien de uretheres wijder zijn dan de urethra. Komt daarom een steen niet spoedig te voorschijn, zoo kan men aannemen, dat hij te groot is voor de middellijn der pisbuis in zijn' natuurlijken toestand; alsdan moet men of den steen in meerdere kleine stukken verbrijzelen, of den pisweg, welke zeer rekbaar is, verwijderen. Laat men alsdan den lijder rijkelijk veel broodwater drinken, zoo ontlast somtijds de steen zich zeer gemakkelijk met de urin. Somtijds echter worden de steenen door eene vergrooting der prostata teruggehouden en belet met de urin zich te ontlasten; daarom liet A. COOPER voor eenige jaren, naar zijne opgave door WEISS eene tang maken, met welke het hem gelukte meerdere steenen uit den weg te ruimen. Ook ik heb mij van dit instrument bediend en met hetzelve bij eenen patient zestien of zeventien kleine steenen uit de blaas gehaald. De tang van COOPER was als een bougie gebogen; daar ik echter deze buiging ongeschikt vond, zoo liet ik het instrument minder krom maken en vond nu, dat hetzelve in dezen vorm niet alleen gemakkelijker ingevoerd, maar ook in de blaas ligter heen en weder kon bewogen worden. Behalve dat liet ik nog eene tang maken, in welker midden zich

eene beweegbare buis bevond, welke aan haar binnenste einde gesloten was; trok men nu deze cathetervormige buis er uit, zoo kwam de steen met de afloopende urin naar beneden tegen de tang. Dit instrument was echter zeer ondoelmatig, doordien het in de blaas niet goed omgedraaid en de steen met dezelve slechts moeijelijk konde gevat worden; daarenboven kwetste zij nog de pisbuis en den hals van de blaas en veroorzaakte op deze wijze hevige pijnen, waarop somtijds eene hevige rilling volgde. Is de steen echter klein, zoo make men gebruik van eene tang, welker bladen zich daardoor openen, dat het eene in eene sleuf van het andere verschuifbaar is en teruggetrokken kan worden; met zulk eene is de steen alsdan gemakkelijk te grijpen, daar men dezelve in de blaas in eenen aanmerkelijken omvang kan openen. Men vergete echter niet bij de aanwending van al deze instrumenten, de blaas vooraf met laauw water in te spuiten, doordien zonder deze voorzorg de wanden van de blaas door het instrument ligt konden beschadigd worden. De zieke moet op den rug en wat hoog liggen, opdat de bodem der blaas lager legge dan derzelver hals. Brengt men nu de tang binnen, zoo zal men met dezelve zelfs zeer kleine steenen vinden, welke men vroeger noch met de catheter noch met de sonde konde ontdekken, want er zijn geene steenen zoo klein, welke men niet met deze tang zoude kunnen vatten. Heeft men nu de tang ingebragt, zoo legt derzelver gebogen deel in de blaas digt voor den endeldarm, tegen welken men dezelve alsdan zacht aandrukt, zoodat daar ter plaatse een aangenaam gevoel ontstaat. Hierop beweegt men de tang zacht naar ver-

schillende kanten, waarbij men alsdan zeer gemakkelijk op de steenen stooten en als deze klein zijn, er zeven of acht op eens kan grijpen. Daar namelijk de einden der tang lepelsgewijze zijn uitgehold, zoo heb ik somtijds, als de steenen niet groot waren, acht tot tien op eens in de tang bevat, door de pisbuis uitgebragt, zonder in het minst zelfs deze laatste te beschadigen. Het beginsel is hierbij hetzelfde als hetgeen A. COOPER beoogde; het instrument echter nog eenvoudiger en beter.

Deze uitvinding behoort zonder twijfel tot de grootste verbeteringen, welke de nieuwere heelkunde ondergaan heeft. Vroeger moest zich ieder, welke aan een' steen in de blaas leed, aan eene bloedige operatie, welke zijn leven in gevaar bragt, onderwerpen; terwijl zich hedendaags bij herhaling steenen vormen en steeds zonder gevaar en slechts met geringe moeijelijkheid voor den zieke kunnen weggenomen worden. Zoo kwam voor meerdere jaren een heer bij mij, welke ook door Dr. PROUT behandeld was, en door inwendige middelen noch geheele noch tijdelijke verligting had kunnen krijgen. In zijne blaas vormden zich aanhoudend kleine piszure steenen, welke, als zij er uitgehaald waren, na korten tijd steeds weder op nieuw ontstonden. Hij kwam echter van tijd tot tijd tot mij, liet zich dezelve op de beschrevene wijze uitnemen en ging dan heen of er niets gebeurd was. Zoo heb ik bij dezen eenen zieke ten minste 100 zoo niet mogelijk 150 kleine steenen weggenomen.

Somtijds is de steen zoo groot, dat hij wel door den hals van de blaas en den *bulbus urethrae*, welke zich zeer wijd kan uitzetten, maar niet door het overige deel

der urethra gaan kan. Gijl. ziet hier in dit glas drie steenen ter grootе eener noot, welke ik bij een' zieke tot in den *bulbus urethrae* trok; daar dezelve echter niet verder konden gebragt worden, zoo doorsneed ik de deelen boven dezelve in het perinaeum met een scalpel, en trok er den steen met de vingers uit. Deze operatie waardoor ik vele lijders van steen bevrijdde is zeer eenvoudig en niet zoo gevaarlijk als de steensnijding. Somwijlen bragt ik den steen door den *bulbus urethrae* tot digt voor het scrotum of tot in het voorste gedeelte der penis, waar ik denzelven als dan op dezelfde wijze uitsneed. Maar ik kan ul. deze operatie niet zeer aanprijzen; want in twee dergelijke gevallen geraakte een gedeelte der urin in de wond, welker genezing mij alsdan veel moeite kostte, en daar men zelfs met een catheter, welke gedurende den geheelen loop der genezing blijft liggen, bijna nooit verhinderen kan dat een droppel urin in de wond komt, welke dan de vereeniging der wondranden stoort; zoo is het beter zich van een instrument te bedienen met hetwelk men den steen in de blaas verbrijzelt. Het instrument, waarvan men zich thans bedient, en hetwelk de operatie ontbeerlijk gemaakt heeft, bestaat in eene tang, welker armen zich door verschuiven openen, aan welke het eene einde getand, het andere geutvormig uitgehold en zoo wijd is, dat hetzelve het eerste in zich bevatten kan. Het geheel moet zeer sterk bewerkt zijn, en alleen om kleine steenen te verbrijzelen, mag men zich van zwakkere tangen bedienen. Het instrument waarvan zich HEURTELOUP bediende, verschilt wel is waar van deze tang, maar ik houde het niet voor zoo doelmatig als het instrument van WEISS; vooreerst

omdat het laatste veel sterker is, en ten tweede omdat de steen in het instrument van WEISS daardoor verbrijzeld wordt, doordien de armen van de tang, tusschen welke de steen ligt door eene aan het handvatsel zich bevindende schroef tegen elkander gewreven worden, terwijl zulks bij het instrument van HEURTELOUP geschiedt doordat men met een' hamer op het handvatsel des instruments slaat. Is de steen klein, zoo valt dezelve gemakkelijk in de tang; is dezelve daarentegen groot, zoo zit ze door hare eigene zwaarte dikwijls aan den wand der blaas vast. In zulk geval moet men de tang openen, dezelve naar onderen wenden, tot dat men den steen voelen en grijpen kan. Deze operatie mag echter niet ondernomen worden, voor en aleer men de blaas met warm water heeft opgespoten. Daar echter bij de bewerkiug van HEURTELOUP het kloppen met den hamer aan den zieke eene hoogst onaangename gewaarwording in de blaas kan verwekken, zoo houde ik het toeschroeven der tang ter verbrijzeling van kleine steenen voor het doelmatigst. De gevallen, in welke deze behandeling te pas komt, komen echter meer in de privaat praktijk dan in de hospitalen voor. De zieken zijn namelijk gewoon tot den geneesheer te gaan, om hem mede te deelen dat zij voor meerdere maanden aan steen geleden hebben, brengt men nu de tang ter onderzoeking binnen, zoo kan men het instrument niet wederom terugtrekken, doordien men een' steen gegrepen heeft; draait men als dan de schroef toe, zoo verbreekt de steen, en het instrument kan nu weder uitgetrokken worden, doordien de operatie daarmede geeindigd is. Groote steenen moeten echter dikwijls zeven of acht malen ver-

broken worden en het is niet te ontkennen, dat de dikwijls herhaalde operatie niet zeldzaam ontsteking der blaas en hierdoor weder somtijds den dood des zieken ten gevolge heeft. Is de steen een' tot anderhalf duim groot, zoo verbreke men denzelven eerst met eene tang, welker beide einden getand zijn (er wordt een voorbeeld getoond) omdat dezelve te groot is, om onverdeeld door de pisbuis getrokken te kunnen worden; naderhand vermorsele men alsdan de enkele stukken met eene tang, welker eene einde met eene sleuf, en het andere met tanden voorzien is, tot dat de enkele stukken zoo klein zijn, dat zij in de sleuf plaats vinden, en het een na het andere met het instrument kan weg genomen worden. Op deze wijze is het mogelijk eene geheele menigte steenen weg te nemen, zonder dat de zieke door het uithalen der stukken, pijn of ongemak ondervindt. Is echter de pisbuis zeer klein en weinig tot uitzetting geschikt, of ontstaat er bij iedere proef, om dezelve te verwijdederen eene huivering, zoo is het beter een dun instrument in te brengen en de steen zoo lang te vermorselen, tot dat de enkele stukken klein genoeg zijn om met de urin geloosd te kunnen worden. De steenverbrijzeling (Lithotritie) voegt het meest voor steenen van middelmatige grootte, minder daarentegen voor zeer groote steenen. Is men genoodzaakt de operatie meermalen te herhalen, zoo wacht men met de volgende bewerking totdat de gevolgen der onvermijdelijke prikkeling en ook de ontsteking der blaas verdwenen zijn.

Is de prostata echter zoo vergroot, dat enkele stukken, welke men heeft laten zitten, opdat zij zich van zelf zouden ontlasten, met de urin niet te voorschijn ko-

men, of dat het onmogelijk wordt, het gebogen deel des instruments in de blaas te brengen, zoo moet men de steensnijding verrigten, welke geene zeer belangrijke operatie is, daar de doorsnijding eener vergroote prostata niet zoo gevaarlijk is als gijl. mogelijk gelooft. Er zijn echter nog eenige gevallen, in welke, ofschoon het in het begin onmogelijk schijnt, ten laatste echter de tang nog kan aangewend worden. Zoo vond ik eens bij een' bejaarden heer, de geheele blaas met taai slijm en eene groote menigte kleine steenstukken, welke uit phosphoorzuren kalk bestonden, volgepropt, zoo dat de catheter als midden in een' steenhoop doorging. In het eerst scheen het geheel onmogelijk, al deze steenen weg te nemen; nadat ik echter gedurende verscheidene dagen achter elkander laauw water in de blaas gespoten, en eindelijk bij het water nog eenige droppels salpeterzuur gevoegd had, trok zich de blaas, welke daardoor hare prikkelbaarheid verloren had, niet meer zoo sterk te zamen, en veroorloofde nu de inbrenging der tang, met welke ik om den anderen dag ieder' keer eenige steenen uittrok, tot dat ik ze allen had weggenomen en de zieke geheel hersteld was. Bij de eerste inspuiting behield de blaas van dezen patient wiens urin, in het voorbijgaan gezegd, eenen onverdragelijken reuk verbreidde, slechts een halve once, langzamerhand echter en na niet langen tijd was dezelve instaat zes en ten laatste acht oncen te bevatten. Op deze wijze behandelen wij tegenwoordig gevallen, welke men vroeger voor ongeneeslijk hield, met het zeker vooruitzigt op eene volkomene herstelling.

Bij kinderen verkies ik echter de steensnijding boven

de steenverbrijzeling, vooreerst omdat men bij kleine kinderen, wegens de zeer enge pisbuis geene tang inbrengen kan, welke sterk genoeg is om den steen te vatten en ten tweede omdat kinderen na de steensnijding slechts zeldzaam maar na de lithotritie zeer dikwijls sterven. Bij volwassenen heeft het omgekeerde plaats. Ik mag echter niet onvermeld laten, dat de steenen bij kinderen even zoo schielijk als bij oudere personen groeijen. Oudere personen zijn daarentegen wederom meer geschikt voor de steensnijding, want daar men bij de meeste dergelijke patienten, als zij reeds boven de 60 jaren oud zijn, het perinaeum verdikt en de prostata vergroot vindt, zoo is bij hen eene zijpeling des waters na de operatie minder te vreezen dan bij jongere personen.

De zoogenaamde moerbeisteenen moeten niet zelden twintig malen verbroken worden. Er wordt gevraagd of het in het algemeen, bij steenen, welke te groot zijn om zonder gevaar door den hals van de blaas getrokken te worden, niet beter is, beide wijzen van opereren met elkander te vereenigen, zoo dat men den steen gedeeltelijk door de lithotomie en gedeeltelijk door de pisbuis wegneemt. Gijl. ziet hier een' zeer grooten steen, welke uit de blaas van den overledenen archief bewaarder J. BECH door de steensnijding weggenomen was, maar gelukkig gedurende de operatie meermalen brak.

Het is in den hoogsten graad berispelijk, in alle gevallen na eenen bepaalden algemeenen regel te handelen, en of, zoo als eenige heelkundigen willen, alle steenen zonder onderscheid door de lithotomie weg te nemen

of, zoo als anderen raden, steeds de lithotritie te verrigten. De waarheid ligt hier in het midden, want er zijn gevallen, waarin de eene, en wederom gevallen, in welke de andere handelwijze de voorkeur verdient. Zoo zijn er b. v. patienten, wier blaas zoo klein is, dat men dezelve door inspuitingen niet in den vereischten graad kan uitzetten, om eene tang, zonder de wanden der blaas te beleedigen, in te brengen. Even zoo zoude men de lithotritie niet mogen aanwenden, wanneer de prostata eenigermate sterk vergroot is, doordien in dergelijk geval de steenstukken niet ontlast kunnen worden. Daar het verders tot de moeijelijkere gevallen der lithotomie behoort, eenen steen weg te nemen, welke in eene plooi der slijmhuid achter de prostata zit, zoo zal het nog des te moeijelijker zijn, een' steen te vermorselen om welken te vinden en te vatten men het handvatsel des instruments eerst in eene aanmerkelijke hoogte moet opheffen. Zijn er vele steenen in de blaas aanwezig, zoo is onvoorwaardelijk de steensnijding te verkiezen, doordien de blaas, als zij ook het vermalen van vijf of zes steenen goed verdraagt, het evenwel bij tien of twaalf steenen niet uithoudt. Voor de lithotritie zijn daarentegen het beste kleinen, of slechts middelmatige steenen geschikt, doordien deze zich zeer gemakkelijk vatten en vermorselen laten. Men kan tevens met regt beweren dat, als de heelmeesters in deze operatie meer geoefend waren en de zieke zich aan dezelve onderwerpen wilde, voor dat de steen te groot werd, er zeer zeldzaam gevaarlijke gevallen van steenziekten zouden gevonden worden. De zieken zouden alsdan slechts van tijd tot tijd bij den heelmeester

komen om eenen kleinen steen te laten verbrijzelen, en zich alsdan oogenblikkelijk verligt voelen. Ofschoon ik geen verklaarde vijand der steensnijding ben, zoo trek ik de lithotritie bij middelmatige steenen toch voor, doordien men den steen met vijf of zes verbrijzelingen geheel weg maken kan, zonder daarbij, zoo als bij de lithotomie bloot te staan aan het gevaar eener doorzijpeling van urin in het omliggende celweefsel.

Zal evenwel de steenvermorseling ondernomen worden, zoo moet de zieke na iedere bewerking eerst volkomen van de gevolgen der voorgaande hersteld zijn, voordat men tot eene volgende kan overgaan. Daarentegen moet men de operatie zoo lang voortzetten, tot dat alle steenbrokken verwijderd zijn, daar anders ieder terug gebleven stuk de kern wordt tot vorming van een' nieuwen steen. Ofschoon nu het gevaar bij deze operatie in vergelijking tot de lithothomie gering is, zoo ware het toch dwaas, te willen beweren, dat de lithotritie geheel zonder gevaar was.

Na de steensnijding sterven dikwijls twee of drie zieken na elkander en dikwijls plotseling, juist als men gelooft dat zij op den besten weg tot genezing zijn. Cheselden, welke deze operatie het meeste en betrekkelijk ook wel met het beste gevolg ondernomen had, wilde dezelve, door de groote sterfte zijner geopereerden afschrikt, op zijn zes en veertigste jaar in het geheel niet meer verrigten, en kon later nog slechts tegen wil en dank door zijne patienten er toe gebragt worden. Daar nu het voornaamste gevaar bij het uithalen van groote steenen na de lithotomie door de scheuring der prostata en de daarop volgende uitstorting van urin in het cel-

weefsel ontstaat, zoo schijnt, het niet alleen mij, maar ook anderen heelkundigen in deze gevallen het doelmatigst, de lithotritie met de lithotomie te vereenigen. De vraag is echter hierbij, of men de verbrijzelings tang zoo groot maken kan, als noodig is, om met denzelven een' steen te vatten, welks uitgestrektheid het aangegeven gevaar doet vreezen.

Bij vrouwen zijn steenen in de blaas zeldzaam; komen dezelve aldaar echter voor, zoo is de wegneming derzelve door de zeer korte pisbuis, welke daarenboven nog voor veel sterker uitzetting vatbaar is dan bij de mannen, veel gemakkelijker.

Thomas, welke voor eenigen tijd bij eene dame gehaald was, welke zich om bijzondere redenen, een' tandenstoker in de blaas gebragt had, verwijderde de pisbuis door een stuk spons, en was zoo doende in staat den tandstoker zonder veel moeite door eene tang er uit te halen.

Hierdoor kwam ik op de gedachte, de steenen bij eene dame op dezelfde wijze weg te nemen; Ik moest echter de spons s' morgens en s' avonds wegnemen, omdat zich in dien tusschentijd de urin in groote menigte verzameld had. Na korten tijd was echter de pisbuis zoo verwijderd, dat ik de steenen er zeer gemakkelijk konde uitnemen. (Brodie vertoonde hierbij een ter verwijdering der pisbuis door weiss uitgevonden instrument) Daar dit instrument, hetwelk door eene schroef allengs uit elkander gedreven wordt, het wegvloeijen des urin's niet verhinderd, zoo is het boven de spons te verkiezen; op deze wijze echter kan men slechts steenen van middelbare grootte of zeer kleine wegruimen. Van deze

steenen, welke gij hier ziet, bevrijdde ik voor bijna anderhalf jaar eene dame. Zij bestaan uit phosphoorzuren kalk en loopen van voren spits toe, zoo als zulks dikwijls voorkomt, als de steenen toevallig met eenen kant in de pisbuis geraken en in dezelve ingroeijen; de inwendige opening der pisbuis is alsdan verwijderd en de steen voelbaar, nog voor dat men de sonde in de blaas gebragt heeft, zoodat men dezelve in dit geval zeer gemakkelijk uittrekken kan.

Bij vrouwen moet men de niet bloedende operatie in het algemeen boven de snijdende verkiezen; want ofschoon de insnijding minder pijnlijk en spoediger voleind is dan de niet bloedende verwijdering, zoo blijft toch bij vrouwen na de steensnijding steeds eene ongeneeslijke *incontinentia urinae* terug, welke onder alle omstandigheden, bijzonder voor vrouwen, welke in den gezelligen kring leven moeten, een bron van veel lijden wordt. Ik ken eene vrouw, welke deze kwaal heeft, en ofschoon zij zich steeds met eene groote menigte linnen verzorgt, evenwel in eenen gestadigen angst leeft, dat haar de urin eens in het een of ander gezelschap zal afloopen. Men kan niet ontkennen, dat deze toestand hoogst pijnigend is.

Hodyson in Birmingham prees eene behandeling aan, welke in eene deelsgewijze insnijding en verwijding der pisbuis bestaat, en boven de eenvoudige geheele doorsnijding te verkiezen is. Men brenge namelijk een bistouri caché, hetwelk zich echter slechts eene lijn wijd opent, in de pisbuis, drukt het dan zoo, dat de snede tegen het bovenste deel des kanaals gerigt is, en trekke het weder terug, om nu den overigen omtrek, welke aanmerkelijk verwijderd kan worden, met den dilatator

uit te zetten. Er ontstaat op deze wijze evenzeer eene verlamming, evenwel slechts eene gedeeltelijke en voorbijgaande. Ik heb verscheidene patienten op deze wijze in het hospitaal geopereerd, van welke Hr. CHAPEL er naderhand twee terugzag, die volkomen wel waren en slechts gedurende drie maanden na de operatie aan *incontinentia urinae* leden. Het hoofdbeletsel vindt men bij deze behandeling in het *orificium urethrae externum.* Deze operatie is gemakkelijker bij volwassenen dan bij zeer jonge kinderen te verrigten, doordien de pisbuis bij deze gevoeliger en moeijelijker te verwijderen is dan bij gene. Somtijds zijn de vrouwen aan eene chronische ontsteking van het slijmvlies der blaas onderhevig, welke de afzondering van een taai slijm en de aanzetting van phosphoorzurenkalk veroorzaakt, welke laatste in het begin in kleine sukken door de pisbuis afgaat, later echter door het slijm te zamen kleeft, tot dat dezelve eindelijk eenen steen vormt. Bij mannen is het gemakkelijk, deze stukken met de tang te vermorselen en uit te halen, daar men vijf of zes oncen water inspuiten kan; bij de vrouwen is echter de blaas onder zulke omstandigheden dikwijls niet in staat het minst te bevatten. Ook kan men bij vrouwen, niet zoo als bij de mannen, de ingespoten vloeistof daardoor terug houden, dat men de penis en daardoor de pisbuis te zamen drukt. Deze laatste omstandigheid is hoofdzakelijk de grond, waarom de verwijdering der steenen bij vrouwen in het algemeen moeijelijker is dan bij mannen.

Voor eenige jaren beproefde ik, den steen in de blaas op te lossen, waartoe ik salpeterzuur door een' gouden catheter in de blaas inspoot en het zuur er een kwar-

tier inliet; en het was waarlijk verwonderlijk, hoe eene groote steenmassa zich door het ammonium causticum uit de later uitvloeijende urin nedersloeg. Hoe gemakkelijk zich steenen uit Tripel-Phosphate (de zoogenaamde oplosbare steenen) in salpeterzuur oplossen, behoeft geen verder betoog, ook voer ik zulks om de merkwaardigheid aan, niet echter omdat ik eenigzins geloof, dat zulks in de praktijk uitvoerbaar is.

Bijvoegsel [1]). Ik ben van voornemen ul. nog eenige praktische aanmerkingen over zekere punten der lithotomie mede te deelen. De groote sterfte onder de op deze wijze geopereerden, welke, zoo als ik reeds zeide, zelfs groote mannen voor deze operatie schrik aanjoeg, moet met regt ieder weldenkenden arts vrees inboezemen, en hem tot het onderzoek dezer omstandigheid aanzetten. De blaas is, zoo als gijl. weet, aan alle kanten van een los celweefsel, aan een spinnenweb gelijkend, hetwelk ook de prostata omkleedt, omgeven. Het groote gevaar voor het leven des lijders komt nu hieruit voort, wanneer gedurende de operatie dit celweefsel gekwetst wordt en de urin uit de blaas in hetzelve doorzypelt. Er ontstaat alsdan even als bij de hydrocele, als de ingespoten portwijn in het celweefsel des balzaks geraakt, eene vernielende en steeds verder voortgaande ettering, welke zich ten laatste ook tot de edelere deelen in het bekken uitstrekt en dan het leven des zieken bedreigt of den dood veroorzaakt.

---

1) Dit bijvoegsel is uit eene andere voordragt (Medical Times. vol. X. N°. 242) genomen, hetwelk over verschillende onderwerpen handelt.

Uit de volgende voorbeelden zult gij zien, dat zulks eene der veelvuldigste oorzaken des doods na de steensnijding is. Gedurende mijn' studietijd hielp ik eens E. HOME in zijne privaatpraktijk bij eene steensnijding, welke zeer gelukkig en spoedig volbragt werd. Korten tijd daarna verviel echter de patient in eene typheuse koorts, zijne tong was droog, zijne buik trommelzuchtig opgezet en het gansche ligchaam met een koud zweet bedekt, zoo dat de patient veertien dagen na de operatie stief. E. HOME ofschoon een zeer handige operateur, was gewoon de tang een weinig met overhaasting te openen en voelde hoe in dit geval gedurende de operatie iets scheurde.

Bij de sectio vond ik niet alleen eene belangrijke scheur door de slijm en spierhuid der blaas, maar ook eene ontsteking, welke zich tot aan de nieren uitstrekte, en ten gevolge der uitstorting des urins in het celweefsel, eene wijd uitgestrekte verettering in de verschillendste deelen des bekkens. Onmiddelijk daarop zag ik een dergelijk geval met al zijne gevolgen bij eenen anderen heelmeester plaats hebben. Bij deze operatie namelijk moet de snede door de prostata gevoerd worden, en het is genoegzaam voor steenen van middelmatige grootte, een gedeelte dezer klieren door te snijden; doorklieft men dezelve daarentegen in hare geheele lengte, zoo loopt men gevaar, dat de urin zich in het celweefsel uitstort. Uit deze gevallen had ik inderdaad eene les getrokken; als ik evenwel kort daarop een' jongen opereerde en eene ruime insnijding maakte, (dewijl ik het steeds voor zeer noodzakelijk houde met de tang geene drukking op de omliggende deelen te

maken stierf de knaap evenzeer aan eene uitstorting van urin in het celweefsel en daarop volgende ontsteking en ettering in het bekken. Hetzelfde gebeurde mij later nogmaals in een geval, waarin ik de insnijding grooter maakte dan ik bedoeld had. De verschijnselen zijn in al deze gevallen dezelfde: de zieke bevindt zich in de eerste vier en twintig uren geheel wel; hierop ontdekt men echter eene bijzondere angstigheid op het gezigt, de pols wordt tusschenpoozend, de handen zijn koud en somtijds sterft de zieke reeds in de eerste acht en veertig uren. Somtijds vindt men na den dood, op de uitwendige oppervlakte der darmen, of tusschen den endeldarm en de blaas, vooral wanneer de zieke nog langer leefde en een' opgezetten buik had, eene ontstekingachtige roodheid en uitstorting van lympha.

Wanneer men bij de zijdelingsche steensnijding eerst het zijdelingsche gedeelte der pisbuis opent en de insnede alsdan langs den loop der urethra verder tot door de prostata voortzet, wachte men zich evenzeer deze klier geheel te klieven. Cheselden kliefde het *pars membranacea urethrae*, en (zoo als hij meende) ook den hals der blaas, en bragt alsdan een stomp gorgeret binnen. Ik geloof echter niet, dat hij den hals der blaas doorsneed, daar zulks met een gewoon scalpel zeer moeijelijk is, maar dat hij denzelven eenigermate met het gorgeret, hetwelk hij eigenlijk slechts met het doel om deze deelen te verwijderen, inbragt, van een scheidde. Martineau in Norwich moet deze operatie op dezelfde wijze verrigten, maar een mijner vrienden Dr. macartney, welke hem de operatie zag doen, beweerde, dat hij niet geloofde, dat op deze wij-

wijze de hals van de blaas doorgesneden was, hetgeen echter MARTINEAU bestreed en stellig staande hield. Toevallig stierf de zieke, welken het hier gold, en nu bleek het bij de sectio dat de hals der blaas slechts ingescheurd was en dat Dr. MACARTNEY gelijk had. Dit gevaar kan men met kleine insnijdingen vermijden. Vroeger toen ik nog gewoon was eene groote insnede te maken verloor ik meerdere mijner patienten. Later toen ik voorzigtiger te werk ging, stierf er maar een lijder, welke een' zeer grooten steen had, en waar de deelen door het uittrekken deszelven zeer gescheurd waren.

Er zijn verschillende wijzen om den steen door insnijding weg te nemen. Het snijdende gorgeret van HAWKINS voldoet volkomen aan het oogmerk maar ook het instrument van CLINE is zeer goed; men behoeft in het geheel niet te vreezen, dat men met hetzelve daar het zoo breed is, de geheele prostata zal doorsnijden, daar slechts eene zijde en deze maar in eene kleine uitgestrektheid scherp is; ik raad u echter aan, u bij kinderen liever van een ander instrument te bedienen. Het mes van COOPER schijnt mij eerder een weinig te breed. Dit mes (het wordt vertoond) hetwelk aan zijn voorste einde een' bek heeft, maakt maar eene kleine insnijding en glijdt zeer gemakkelijk in de sleuf der steensonde voort, uit welke het bij eenig toeval ook minder ligt uitwijken kan, zoodat het steeds de bepaalde rigting volgt; wanneer men geene groote insnede maken wil, blijft het altijd het beste, van een stomp gorgeret gebruik te maken, daar hetzelve gedeeltelijk de snede verwijdert en dan de deelen uitrekt, zonder dat men gevaar loopt, het omliggende celweefsel te beleedigen. Het *Bistouri caché*

maakt eene belangrijke insnijding, vereischt echter groote voorzigtigheid bij de aanwending, daar het niet alleen zeer omzigtig ingebragt, maar ook geheel regt er weder uitgetrokken moet worden, zal de blaas niet in grooten omvang ingesneden worden.

Ik verkies de instrumenten, welke bij het inbrengen snijden, boven die, welke de insnijding eerst bij het uithalen maken; de bek of spits des instruments moet zich evenwel steeds in de sleuf van den conductor bevinden, daar men anders niet in staat is te bepalen, hoe groot de insnede worden moet.

Het instrument van hetwelk BLIZARD zich bedient, is voor de zijdelingsche steensnijding geschikt, dringt gemakkelijk binnen en is bijzonder bij kleine kinderen aan te wenden.

Ik houd echter al deze instrumenten voor ondoelmatig, dewijl men met dezelve de grootte der insnijding niet in zijne magt heeft. Even zoo is het bistouri van DUPUYTREN, van wien de meeste geopereerden stierven, volstrekt onzeker. Het heeft twee lemmetten en het reeds bovenvermeld gebrek dat het niet bij het inbrengen, maar eerst als het teruggetrokken wordt, snijdt, waarbij men gevaar loopt door eene geringe afwijking van de regelmatige plaatsing van het mes eene veel te groote wond in de blaas te maken. Het blijft daarom het best, en als men het gevaar vermijden wil, ook het zekerste, eerst eene kleine insnijding te maken en deze alsdan, wanneer de steen voor de ontstane opening te groot is, met een stomp gorgeret te verwijderen. Is de steen echter zeer groot, zoo moeten de betrokkene deelen in eenen hoo-

gen graad uitgerekt worden, zoodat de wegneming van een' grooten steen steeds met meer of minder gevaar verbonden is. In ieder geval is echter dit gevaar bij patienten van 40 à 50 jaar minder, doordien men in dezen ouderdom de prostata gewoonlijk vergroot en op die wijze een ruimer veld voor de insnijding vindt. Eene andere voorzigtigheid bestaat daarin, dat men de snede zeer diep naar onder voert, daar men in die rigting minder gevaar loopt, het celweefsel te kwetsen en daardoor tot eene doorzijging van urin aanleiding te geven, welke, zoo als gezegd is, bij deze operatie de menigvuldigste oorzaak des doods is. Men rigte dus zoowel den conductor als ook het mes zoo diep mogelijk.

Eene andere niet zeldzame oorzaak van levensgevaar bestaat in de bloedingen, en ik herinner mij meerdere gevallen, waarin de zieken doodbloedden. Zoo opereerde E. HOME een' man, welke eene nabloeding kreeg, en des middernachts stierf. Hetzelfde gebeurde later aan eenen anderen mij bekenden heelkundige. Voor eenigen tijd werd ik op het land bij een' pachter geroepen om hem van den steen te opereren; daar echter in dit geval de aderen aan den hals van de blaas variceus schenen te zijn zoo ontstond er door de insnijding eene bloeding, welke niet kon gestuit worden, en den dood des lijders veroorzaakte. Niet zeer lang geleden hield een Professor in de cliniek staande, dat deze bloedingen nimmer moesten plaats grijpen, en dat, wanneer dezelve ontstonden, zulks steeds de schuld des operateurs was; bij de laatste operatie echter, welke hij verrigte stierf de zieke, als het ware tot straf voor zijne onbedachte oordeelvelling aan eene bloeding. Ik wil wel is waar niet beweren, dat deze

bloedingen steeds de dadelijke oorzaak des doods zijn, maar ik geloof dat dezelve zeer dikwijls tot dezen ongelukkigen afloop der operatie bijdragen.

Maakt men de insnede in het bovenste deel van het perinaeum, zoo volgt daarop zeer dikwijls eene bloeding; want ofschoon eenige heelartsen en de meeste leerboeken met grond bevestigen, dat men hierbij de *arter. bulbi* kan vermijden, zoo gelukt zulks echter niet altijd daar het perinaeum bij alle personen niet even dik en de ligging der bulbus dikwijls zeer moeijelijk of in het geheel niet te bepalen is. Ik geloof ook niet, dat die bovenmatige bloedingen uit dit ééne vat maar grootendeels uit de vaten van den hals van de blaas ontstaan; want door de drukking welke de steen langen tijd veroorzaakte, worden deze deelen vaatrijker, de vaten der prostata verwijderd, en dikwijls ontstaat er reeds voor de operatie door het scheuren dezer vaten eene rijkelijke bloeding in de blaas; menigvuldiger volgt dezelve echter gedurende de operatie door de insnijding. De bloeding, waaraan de lijders somtijds sterven, komt gewoonlijk uit de vaten van den hals van de blaas, somtijds evenwel ook uit de prostata, zoo als zulks bij den man plaats had, welke gisteren in het hospitaal stierf. Hoe grooter gij de insnede maakt, des te grooter is ook het gevaar der bloeding. Er ontstaat nog een ander gevaar uit de doorsnijding der zieke deelen; de indruk welke de operatie maakt, is namelijk bij een' persoon overigens van gezonde gesteldheid en welks urinwerktuigen voor het overige niet ziekelijk zijn aangedaan, van weinig belang. Is de zieke daarentegen zwak, of heeft de steen, door de aanhoudende prikkeling der

deelen met welke hij in aanraking kwam, eene ontaarding veroorzaakte, zoo is de dood niet zelden het gevolg der operatie. Lijdt de zieke b. v. aan eene ziekte der nieren, zoo sleept iedere operatie, vooral echter de steensnijding hem ten grave. Gevallen in welke de dood door eene ziekte der urinwerktuigen veroorzaakt werd, kon ik in menigte vermelden. Langen tijd geleden als de ziekten der uropoetische werktuigen nog niet zoo bekend waren als thans, kwam er een man met steenverschijnselen in het hospitaal, welken E. HOME opereerde. Gedurende de operatie vermeende de patient dat hij in de nierstreek eene kraking voelde. Daar hij acht en veertig uren later stierf, zoo deed ik de lijkopening en vond in de nieren een abces, hetwelk gebarsten was, zijn etter in het omgevende celweefsel uitgestort en op deze wijze den dood veroorzaakt had.

Voor eenigen tijd behandelde ik een' heer, welke zich wegens eene blaasziekte, dagelijks moest catheteriseeren; daar hem echter deze moeite verveelde, zoo liet hij het gebruik des catheters na, werd echter nu door steenziekten en zeer hevige pijnen aangetast, zoo dat niet alleen zijne familie, maar hij zelf mij bad hem te willen opereren. Hij stierf echter na acht dagen zonder eenig verschijnsel van urinuitstorting, terwijl hij steeds zwakker werd, oogenschijnlijk aan geheele uitputting zijner krachten. Na de operatie had hij alle voedsel geweigerd. Ik zag twee gevallen, welke doodelijk eindigden, doordien de heelmeester zoo onvoorzigtig was, de operatie in weerwil eener gelijktijdige ziekte der nieren en der prostata, te ondernemen. E. HOME opereerde een' adelijk' heer met medehulp van CLINE we-

gens meerdere steenen in de blaas, zonder dat hem iets bekend was van een gelijktijdig belangrijk lijden der prostata. De operatie liep zeer snel en zonder eenige zwarigheid af. Ik was toenmaals nog student en maakte de instrumenten in een naastgelegen vertrek schoon, als de oppasser in eens kwam binnen loopen en mij toeriep dat de zieke lag te sterven, en waarlijk hij was reeds dood voor ik zijn bed bereiken kon. In dit geval volgde naar mijne meening de dood door eene algemeene hevige schokking van het gansche zenuwgestel. Ik konde ul. nog door eene menigte van voorbeelden bewijzen, dat men in dergelijke gevallen nimmer de operatie moet ondernemen, ten zij dat de zieke er met alle geweld op aandringt.

Zelfs als de zieke voor het overige gezond en sterk van gestel is, zoo dat een bloedverlies onder andere omstandigheden hem geen kwaad zoude doen, kan evenwel eene bloeding vooral als er tegelijk eene nierziekte bestaat, middelijk doodelijk worden, daar de steenziekte op zich zelve reeds het geheele gestel in eene onrustbarenden graad ondermijnt. Zoo leed een heer aan eene nierziekte, met gelijktijdige afzondering van een taai slijm en steenvorming in de blaas. Daar deze toestand hem ten hoogste mismoedig maakte, en hij zeer dringend bad, liet ik mij overhalen hem te opereren, waarbij hij ongeveer eene pint bloed verloor; allengs zonken echter nu zijne krachten tot dat hij eindelijk op den tienden dag stierf. Bij de sectio vond ik de slijmhuid der blaas ontstoken, en ik geloof, dat de zieke weder hersteld zoude zijn, als hij niet zoo veel bloed verloren had. Hetzelfde had plaats met den zieke, welke gisteren hier in het hospitaal stierf.

X.

OVER HET UITHALEN VAN VREEMDE LIGCHAMEN.

M. H.

Twee of drie jaren geleden werd ik over een jong meisje van 11 à 12 jaar geraadpleegd, hetwelk sedert hare vroegste kindschheid, aan eene etterachtige uitvloeijing uit den neus en andere verschijnselen leed, ten gevolge waarvan ik meende met eene ziekte der neusbeenderen te doen te hebben, welke ik ook dien ten gevolge met salsaparille en andere middelen behandelde. Na niet zeer langen tijd was er gedurende eene bloeding uit het eene neusgat een breed stuk te voorschijn gekomen, hetwelk hare ouders voor een genecroseerd beenstuk hielden, welks uitlozing men reeds sinds lang gewacht had. Daar men mij nu dadelijk liet halen, zoo vond ik dat het geen neusbeen was, maar er als gestold Lympha uitzag, aan de eene zijde hol, aan de andere bol was en eene pit scheen omsloten te hebben.

Dr. PROUT welke de goedheid had, het voor mij scheikundig te onderzoeken, vond, dat het hoofdzakelijk uit slijm en phosphoorzuren kalk bestond, hetwelk uit het ontstoken slijmvlies des neus zoude moeten afgescheiden zijn. Ik geloof echter met meer regt te kunnen aanne-

men, dat er oorspronkelijk een vreemd, rond ligchaam in den neus gestoken was, welke nu als kern voor deze afzetting van slijm en kalkaarde diende en al die verschijnselen eener ziekte der neusbeenderen te voorschijn bragt, waaraan de patient scheen geleden te hebben.

In een ander geval, een' knaap betreffende met eene stinkende uitvloeijing uit den neus, had ik evenzeer ligt verleid kunnen worden, om aan eene ziekte der neusbeenderen te denken, had ik niet, toen ik het inwendige des neus bezag, in deszelfs bovenste gedeelte een vooruitstekend ligchaam ontdekt, hetwelk mij voor een genecroseerd beenstuk te groot toescheen. Ik verwijderde daarom het neusgat met eene openstaande tang en trok er eene pruimenpit uit, welke het kind, waarschijnlijk zonder medeweten der omstanders, er had ingestoken. Na het wegnemen der pit hielden alle verschijnselen der vermoedelijke ziekte op.

Bij een klein meisje, hetwelk evenzeer eene etterachtige uitvloeijing uit den neus had, geloofde ik daarentegen, daar ik in den neus niets ontdekken kon, dat dit verschijnsel uit eene ziekte der neusbeenderen ontstond, en ried derhalve de salsaparille aan. Op een' dag echter snoot zij een stuk spons uit, hetwelk met slijm bedekt en waarschijnlijk door het kind zelf in den neus gestopt geworden was. Daar het maar al te veel gebeurt dat kinderen vreemde dingen in den neus stoppen, zoo moet men zich, zoo als gijl. reeds gezien hebt, zeer in acht nemen, om niet in een' ernstigen misslag te vervallen. In twee dergelijke gevallen, welke ik waarnam, kwam het vreemde ligchaam door niezen te voorschijn; in een ander, waarin het kind een' pruimensteen in den neus gesto-

ken had, moest ik eene tang gebruiken. In nog andere gevallen was ik daarentegen gedwongen veelvuldige andere handelwijzen in te slaan. Zoo werd er een kind bij mij gebragt, dat een stuk glas in den neus had. Daar de tang, welke ik trachtte aan te wenden van de gladde oppervlakte der scherf steeds afgleed zoo boog ik eene sonde als een' haak, voerde dezelve achter den bovensten rand van het glas, en trok hetzelve op deze wijze er uit.

Somtijds geraken vreemde ligchamen ook in den uitwendigen gehoorweg, zoo als b. v. een stuk lei, hetwelk een kind, hetgeen men bij mij bragt, er in gestoken had. Ofschoon men zoude gelooven, dat een vreemd ligchaam uit het oor gemakkelijker dan uit den neus weg te nemen is, door dien men in het eerste beter kan inzien, zoo heeft echter het tegendeel plaats.

Ik heb ul. reeds vroeger, toen ik over de neuspolijpen sprak, gezegd, welk groot geweld het slijmvlies des neus zonder eenig nadeel verdragen kan, en juist daarom komt er het ook bij het uithalen van vreemde ligchamen uit den neus, op bijzondere behoedzaamheid niet aan. Bij het oor moet men daarentegen veel voorzigtiger zijn. Zoo had men bij een kind, dat eene erwt in het oor had, voor dat het in het hospitaal gebragt werd, vele pogingen in het werk gesteld, om dezelve weg te nemen, ten gevolge waarvan het kind vele verontrustende verschijnselen eener hersenontsteking vertoonde en stierf. Bij de sectio vond ik het trommelvlies, door het geweld waarmede men de uithaling beproefd had, vernield en de erwt in de trommelholte gedrongen; de ruwe behandeling dezer holte, had derzelver ontsteking veroorzaakt, welke

zich aan de hersenvliezen mededeelde en eene etterverzameling tusschen het been en de dura mater veroorzaakte.

Wanneer men een vreemd ligchaam met eene tang uit het oor wil halen, hetgeen zeer moeijelijk is, zoo moet zulks met eene bijzonder daartoe ingerigte zeer dunne tang geschieden, welker bledden men aan iederen kant van het vreemde ligchaam invoert.

De patient moet daarbij steeds tegen over een venster zitten, zoodat de gehoorweg door eenige invallende stralen volkomen verlicht wordt, dewijl het vreemde ligchaam, als men niet zeer voorzigtig is, in plaats van naar voren en naar buiten gebragt te worden, gemakkelijk nog dieper tegen het trommelvlies gestooten, en dit vlies alsdan verscheurd wordt, zoodat het in de trommelholte geraakt, aldaar groote schade aanrigt en zelfs wel den dood des lijders veroorzaken kan.

Er bestaan echter nog menigvuldige andere en gemakkelijker wijzen, om het ligchaam er uit te krijgen: zoo b. v. plaatste ik het kind, hetwelk een stuk lei in het oor had, tegen het licht, en spoot het een' straal warm water in het oor, welke langs de zijde des vreemden ligchaams, alwaar daartoe genoegzame ruimte was, er in geraakte. Op deze wijze werd het stuk lei door het terugvloeijende water uitgespoeld. Bij een ander kind, hetwelk met eene erwt in het oor in het hospitaal gebragt werd, beproefde ik daarentegen de verwijdering op verschillende wijzen, zonder tot het doel te kunnen geraken. De erwt namelijk vervulde den gehoorweg zoo volkomen, dat dezelve door inspuiting van water niet kon weggemaakt worden. Ik haalde de ouders des kinds daarom over, de erwt aan zich zelve over te

laten, doordien dezelve met den tijd in omtrek afnemen en dan ligter uitgespoeld kon worden. Eens gelukte het mij, het vreemde ligchaam met eene voorzigtig ingebragte gebogene sonde er uit te halen.

Vreemde ligchamen kunnen evenwel niet slechts in den neus en het oor, maar ook in iedere andere holte des menschelijken ligchaams geraken, welke van eene natuurlijke uitwendige opening voorzien is. Zoo kunnen dezelve doorgeslikt worden en dan of in de maag geraken of in de oesophagus of pharynx blijven hangen. Somtijds worden zij namelijk of wegens derzelver grootte of door derzelver onregelmatige figuur, of wanneer ze ook zelfs klein zijn, door puntige en scherpe hoeken verhinderd, langs de pharynx en oesophagus naar beneden te glijden. Zoo blijven b. v. vischgraten niet zelden in de amandelen steken. De zieke heeft een onaangenaam gevoel in de keel en pijn bij het slikken; drukt men hem de tong neder om in de keel te zien, zoo wordt men aldaar de graten in de tonsillae zittende gewaar, waaruit dezelve gemakkelijk met eene tang kunnen weggenomen worden. Zitten dezelve dieper in de keel, zoodat men ze niet meer zien kan, zoo moet men zich met den vinger omtrent derzelver zitplaats zoeken te overtuigen, en de tang ter uithaling benoodigd, langs den vinger tot aan dezelve inbrengen.

In andere gevallen ligt het vreemde ligchaam nog dieper, däar waar de pharynx in de oesophagus overgaat, zoodat men hetzelve men den vinger niet meer bereiken kan. Hetzelve is alsdan digt achter de kraakbeenderen van het strottenhoofd blijven steken, dewijl deze deelen zich niet volkomen kunnen uitzetten, om hetzelve

door te laten. De behandeling moet zich hier naar de omstandigheden vooral naar den aard des vreemden ligchaams bepalen. Bestaat hetzelve uit een stuk vleesch of andere spijzen en kan men hetzelve met den vinger niet bereiken, zoo trekke men hetzelve met de tang er uit; zit het echter dieper, zoo stoote men hetzelve met eene behoorlijk met olie bestreken slokdarmsonde, naar beneden in den maag, waartoe echter eenige handigheid vereischt wordt. Voor eenige jaren bevonden zich hier Indiaansche goochelaars, welke de kunst verstonden om zich een regt zwaard door den mond tot in den maag te brengen, terwijl zij, om den slokdarm tot bijna in eene regte lijn uit te strekken, het hoofd zoo ver mogelijk achter uit bogen; hetgeen hun door de oefening van de vroegste jeugd afaan, zeker in hoogere mate dan ons mogelijk was.

Op dezelfde wijze moet men met de patienten (meestal eene hysterische vrouw) handelen: men laat hen het hoofd zoo ver mogelijk naar achter buigen, brenge de bougie met den vinger in de pharynx, en schuive dezelve tot in den maag, terwijl men den zich voordoenden wederstand met matige kracht zoekt te overwinnen. Een heelmeester, welke hierbij al te groote kracht aanwendde, stootte het instrument door de wanden des maags, zoodat hetzelve in het mediastinum posterius geraakte, en de zieke stierf.

Is het vreemde ligchaam een been, hetwelk men met de vingers bereiken kan, zoo moet men hetzelve met eene tang als deze (hier werd eene gekromde vertoond) uittrekken, van welke men meerdere exemplaren, alle zich op verschillende wijzen openende, moet voorhanden hebben. Ligt het been zeer diep in de pharynx, zoo moet

men zich van eene langere tang bedienen. Kan men echter het vreemde ligchaam met de vingers niet voelen, zoo mag men geene gekromde tang gebruiken, doordien derzelver aanwending in de oesophagus bezwaarlijk of zelfs in het geheel niet mogelijk is, en men daarenboven nog gevaar loopt, bij eenig geweld de wanden des slokdarms te doorboren. Het is het beste, het been in den maag te stooten, hetwelk ook gewoonlijk gelukt, daar het been, als het klein genoeg is om in de oesophagus te geraken, ook niet te groot zijn zal om door de pylorus te gaan. Tot wegruiming des vreemden ligchaams bedient men zich of van eene gewone bougie of van eene balijnen sonde, van welke men het eene einde hetwelk met een sponsje voorzien is, in de oesophagus inbrengt of om het vreemde ligchaam naar beneden te stooten of om hetzelve, wanneer men er voorbij en onder komen kan met de sonde terug te trekken; aan het andere einde der sonde bevindt zich somwijlen te gelijk een stompe haak.

Wil en moet men in het algemeen wat doen, zoo is het het beste en gemakkelijkste, het vreemde ligchaam naar den maag te stooten; maar ook deze handelwijze laat zich beter beschrijven dan volvoeren, en stuit in de praktijk dikwijls op zeer bijzondere bezwaren, zoo dat men, als men het niet kan volbrengen het beste doet, het vreemde ligchaam aan zich zelf over te laten, ten zij de zieke er te veel door leed. Laat men dergelijke gevallen van den beginne aan zich zelve over, zoo doet de natuur alles wat noodig is; de vezelen der oesophagus verwijderen zich onder het vreemde ligchaam, en trekken zich boven hetzelve te zamen, zoo dat hetzelve

genoodzaakt wordt zijnen weg naar den maag te nemen, of het komt bij het hoesten door den mond te voorschijn.

Het laatste had plaats bij eenen man, die wegens eene vischgraat, welke hem in den slokdarm moest zitten, bij mij kwam. Ik kon echter dezelve met den vinger niet bereiken en kon met zeer veel gemak zonder verhindering met de sonde in de maag komen. Daar het leven niet bedreigd werd, zoo overreedde ik den zieke de kwaal aan zich zelve over te laten. Reeds na drie of vier dagen bragt hij door opte hoesten, een beenstuk van een' stokvischkop, zoo dik als de top van mijn' duim te voorschijn.

Gelukt het niet zeer gemakkelijk, het vreemde ligchaam, naar de eene of andere rigting weg te ruimen, zoo bemoeije men zich daarmede niet verder; want ofschoon er somtijds gevaar van stikken bestond, zoo herinner ik mij echter geen geval in hetwelk het schade veroorzaakte, als men het ligchaam liet zitten. Zoude intusschen het gevaar van stikken, door de drukking, welke het vreemde ligchaam op de trachea veroorzaakt, te groot worden, zoo opene men eerst, om de ademhaling te verligten, de trachea, en rigte dan eerst zijne aandacht op de oesophagus.

Er zijn zelfs gevallen bekend gemaakt, in welke tot wegneming van het vreemde ligchaam, eene insnijding in den slokdarm gemaakt is; en in nog andere gevallen ontstond aan den hals een abces, in hetwelk men alsdan het vreemde ligchaam vond.

In de memoires de l'academie française vond ik een geval, in hetwelk eene operatie ondernomen werd om het vreemde ligchaam weg te nemen. Ik geloof echter dat de zieken in de meeste gevallen er zich het beste

hij zullen bevinden, als men het gebrek aan zich zelf overlaat.

Dikwijls geraken de vreemde ligchamen ook in de maag. Kleine zaken b. v. muntstukjes worden zeer dikwijls ingeslikt en ontlasten zich later weder door den aars. Somtijds is het echter verbazend, wat voor vreemde ligchamen het darmkanaal doorgaan. Zoo slikte b. v. een krankzinnige een' passer in, welke, toen ik er bij kwam, reeds in de maag gekomen was. Daar men zeker kon veronderstellen, dat de passer slechts met het stompe einde vooruit door den slokdarm had kunnen gaan, zoo ried ik aan niets tot deszelfs verwijdering aan te wenden. Na veertien dagen werd de passer in het gemakkoffer gevonden, zonder dat de zieke, welke nog lang daarna leefde, noch te voren noch naderhand kolijkpijnen of andere pijnen of moeijelijkheden daarvan ondervonden had. Er zijn zelfs personen, die de bekwaamheid bezitten breede ligchamen in te slikken en daardoor geld verdienen. Zoo slikte een Amerikaansche matroos dronken zijnde een breed zakmes in, hetwelk hem wel kolijkpijnen veroorzaakte, doch echter ten laatste met de ontlasting te voorschijn kwam. Drie jaren daarna deed hij hetzelfde nog eens, en daar hij zag dat de menschen daarover verbaasd waren, zoo maakte hij daarvan een beroep, waardoor hij geld verdiende. Allengskens werd hij echter ziek; hij kreeg kolijkpijnen en koorts, zijne ontlastingen waren aanhoudend zwart en langzamerhand werd hij steeds zwakker, tot dat hij eindelijk stierf. Bij de lijkopening werden er verscheidene halfverroeste lemmetten in zijn darmkanaal gevonden. De ware oorzaak des doods was ech-

ter, zoo als ik geloof, een breed mes, hetwelk dwars in den endeldarm lag en deszelfs beide wanden doorboord had. De meeste dezer voorwerpen, welke door de pylorus in de maag komen, worden gewoonlijk door den endeldarm weder geloosd, maar er zijn enkele plaatsen in het darmkanaal, b. v. het blinde einde des dikken darms waar dezelve dikwijls zitten blijven. Eene vrouw, welke wegens een gezwel in de regter zijde des buiks, in het hospitaal opgenomen werd, had, zoo als bij de sectio bleek, aan de beschrevene plaats een groot abces, hetwelk met het coecum in verband stond en een' spijker bevatte. Deze had waarschijnlijk met zijne punt in het coecum eene kleine wond gemaakt, waardoor de drekstof in het nabij gelegen celweefsel invloeide en aldaar een abces vormde. Op dezelfde wijze blijven dikwijls vreemde ligchamen in den endeldarm zitten, en zijn, zoo als ik geloof, menigmaal oorzaak der daar ter plaatse voorkomende abcessen en fistels. Zoo kwam er eens een heer bij mij, welke over een' sterken prikkel in den endeldarm klaagde. In het begin meende ik dat deze kwaal door inwendige aanbeijen ontstond; toen ik echter den darm met den vinger onderzocht, vond ik dat het eene appelpit was, welke in het rectum zat en daar waarschijnlijk een abces zoude veroorzaakt hebben, als ik dezelve niet weggenomen had. Een ander heer had naast den endeldarm een groot abces, in hetwelk, te oordeelen naar zijne bruin beslagen tong en de begeleidende typheuse verschijnselen, eene rottende stof moest bevat zijn. Nadat ik het gezwel geopend en eene menigte stinkenden etter ontlast had, vond ik in de abcesholte, toen ik dezelve met den vinger onderzocht, eene ten minste twee duim lange vischgraat,

welke in den endeldarm was blijven zitten en in het abces overgegaan was. De zieke zal dezelve waarschijnlijk zonder het te weten ingeslikt hebben; dezelve zal vervolgens zonder hinder door het geheele darmkanaal tot aan den *sphincter ani* gekomen zijn; moet hier naar de eene zijde gekeerd en het rectum op eene plaats met hare punt gewond hebben, zoodat nu door deze kleine wond, drekstoffen in het celweefsel vloeijen en daar een abces vormen konden. In het hoofdstuk over de aarsfistels zal ik nog meer gevallen vermelden, waarin de abcessen door vreemde ligchamen ontstonden.

Bij vreemde ligchamen in de maag, welke men alzoo niet meer bereiken kan, moet men slechts een ligt afvoerend middel geven, waardoor het darmkanaal in eene zachte beweging gebragt wordt; daar een sterk werkend laxans de peristaltische beweging te overtollig versnellen en het vreemde ligchaam dwingen zoude, vooral als het puntig is, de wanden des darms te doorboren. Men heeft zulks echter in het algemeen weinig te vreezen; kleine voorwerpen gaan gewoonlijk binnen weinige dagen, grootere uiterlijk binnen veertien dagen wederom af. De zieke moet zich van een' afzonderlijken nachtstoel bedienen en onderzoeke denzelven na iedere ontlasting, tot dat het vreemde ligchaam te voorschijn is gekomen.

Niet zelden gebeurt het, dat zieken, welke een vreemd ligchaam ingeslikt hebben, klagen dat hetzelve hun in den slokdarm is blijven hangen, en evenwel is er bij het naauwkeurigste onderzoek niets in denzelven te vinden. Hoe belangrijk deze zaak voor de praktijk is, wordt gij het best uit de volgende gevallen gewaar. Eene dame, welke naar de stad gebragt werd, had een been

doorgeslikt, hetwelk in den slokdarm was blijven zitten. Men kon echter met den vinger niets voelen en zoowel eene bougie als eene maagsonde, zonder op een beletsel te stooten, in de maag brengen. Ik besloot daaruit dat de patiente nog slechts aan de gevoeligheid leed, welke de door het vreemde ligchaam veroorzaakte ontvelling des slokdarms veroorzaakte. De goochelaars maken gebruik van eene kunstgreep, waarbij zij u een stuk geld in de hand drukken, en terwijl zij hetzelve snel wegnemen, uwe hand sluiten en vragen u daarna, of het stuk geld zich nog in de hand bevindt. Door het nog langen tijd blijvend gevoel, hetwelk de vroeger aangebragte drukking van het geldstuk veroorzaakte, krijgt gij aanleiding te gelooven, dat het geld zich nog werkelijk in uwe hand bevindt, terwijl het inderdaad vroeger er reeds is uitgenomen. Op dezelfde wijze duurt het gevoel, hetgeen eene zandkorrel in het oog veroorzaakt, nog eenigen tijd na het verwijderen van dezelve, door de daarop volgende ontsteking, voort. Even zoo had zulks, naar mijn inzigt, plaats bij de dame, welke niet slikken kon. Een lavement met opium verzachtte haar ongemak zeer, en daar zij na een of twee dagen in het geheel niet meer klaagde, zoo bleek het klaar dat de gewaarwording slechts door de kwetsing der oesophagus ontstond. Ik herinner mij nog een ander geval bij eene dienstmeid in welker slokdarm evenzeer noch door de maagsonde noch door de bougie iets kon ontdekt worden. Bij gelijke behandeling als in het vorig geval verdwenen na een of twee dagen evenzeer alle verschijnselen. Ik geloof dat zulks in het geheel niet ongewoon is; ten minste zag ik, dat bij personen, welke vischgraten in-

geslikt hadden, alle gewaarwording van zelf verdween wanneer ik er ook niets tegen aanwendde.

De vreemde ligchamen komen echter niet alleen door den mond, maar ook op andere wijzen in den endeldarm. Zoo werd b. v. Dr. THOMAS bij een' heer gehaald, welke wegens eene hardnekkige verstopping reeds sinds langen tijd gewoon was, zich een' acht à tien duim langen stok of buis in den endeldarm te steken, tot dat door de daardoor veroorzaakte prikkeling der slijmhuid, er eene ontlasting volgde. Eens echter geraakte dit stuk, hetwelk hem ontgleden was, geheel in den endeldarm. In het eerst schaamde hij zich hulp in te roepen, later werd zijn lijden echter zoo sterk, dat hij Dr. THOMAS liet halen. Deze bragt nu eerst een' vinger in, kon echter niets voelen; daar de *sphincter ani* echter allengs verslapte, zoo kon hij spoedig daarop twee vingers en later zelfs de geheele hand inbrengen. Nu kon hij de in het bovenste gedeelte des endeldarms schuins liggende buis voelen en met gemak er uithalen. Deze trapsgewijze verwijdering van den sphincter door de aanhoudende drukking der hand is, wanneer ik niet dwaal, het eerst door THOMAS verrigt en niet alleen voor de hospitalen maar ook voor de privaat praktijk van veel gewigt. Ik zelf heb dergelijke gevallen gezien welke een onderzoek vorderden, en was deswegens in geene geringe verlegenheid boven welke ik ul. nu gewis kan verheffen. Lieden welke zich in goede omstandigheden bevinden, zijn gewoon aan hun' buik veel opmerkzaamheid te schenken en zij doen daar wel aan, doordien eene werkelooze levenswijze gemeenlijk eene werkeloosheid des darmkanaals ten gevolge heeft. Eenige hebben zich aangewend daar-

voor bijna dagelijks geneesmiddelen te nemen. Zoo vindt men 60 en 80 jarige lieden, welke nog in staat zijn het geheele Regent's-park te bewandelen, en reeds sinds zestig jaren ieder' avond eene aloë pil nemen. Anderen welke deze zelfde gewoonte volgden, stierven niet zelden eerst in de negentig jaren oud. Bij lieden, welke evenwel in het geheel niet op hun darmkanaal letten, vormen zich niet zelden in het colon dikke drekstoffen, die alsdan in den endeldarm geraken en aldaar opgehouden worden. Daar nu de weekere faeces opvolgen en allengs meer en meer neerdalen, wordt het rectum van lieverlede met eene groote hoeveelheid verharde drekstof geheel opgevuld.

De lijders of veelmeer de lijderessen (want dit gebrek komt veelvuldiger bij vrouwen dan bij mannen voor) lijden daarbij gedurig aan een' aandrang tot ontlasting, zonder bij de poging om de faeces kwijt te raken, hetgeen steeds met hevige pijnen verbonden is, iets te kunnen vorderen, doordien de endeldarm door de harde drekkogels volkomen gesloten is. In deze gevallen moet men, om zich van den aard des gebreks te overtuigen, den vinger in den endeldarm brengen. Daar echter inspuitingen en lavementen op zulke massa's niets kunnen uitwerken, zoo moet men den sphincter langzaam zoo verwijderen, dat men met meerdere vingers in den endeldarm kan komen en de drekstoffen alsdan met twee theelepeltjes wegruimen kan; het overige spoele men ten laatste door herhaalde lavementen uit. Dit werk kan iedere goede ziekenoppasser verrigten. Voor dat ik wist, hoe men den sphincter kan verwijderen, bediende ik mij tot het wegruimen van de drekstoffen van een' theele-

pel; ondertusschen was de arbeid op deze wijze zeer moeijelijk en walgelijk.

Niet zelden komen er ook vreemde ligchamen in de waterblaas voor. Zoo vindt men hier in het museum des hospitaals een' blaassteen, welke in de openbare verkooping der *Heavisidesche* verzameling gekocht is, en in de doorsnede in het middelpunt eene hazelnoot vertoont, welke de kern des steens uitmaakt. Dezelve is afkomstig van eene vrouw, welke wegens dezen steen geopereerd is; ofschoon er geene ziektegeschiedenis over dit geval voorhanden is, zoo bestaat er geen twijfel, of deze vrouw heeft dwazelijk de noot in de pisbuis gestoken, waardoor dezelve in de blaas gegleden is. De Hr. THOMAS behandelde eene waarschijnlijk hysterische vrouw, welke zich een' zilveren tandenstoker in de pisbuis gebragt had, ten einde een beletsel daardoor weg te nemen, hetwelk zij bij de waterlozing meende opgemerkt te hebben. A. COOPER opereerde eene vrouw wegens een' vermoedelijken steen, toen hetzelve echter te voorschijn kwam, bleek het eene houtskool te zijn. Zonder twijfel brengen de zieken deze voorwerpen gedurende hysterische aanvallen, van welke ik reeds (bij de verlammingen) sprak, in de blaas; maar dikwijls doen zij zulks ook om van medelijdende personen geld te krijgen. Eene vrouw op het eiland Wight, raadpleegde wegens eenen blaassteen Dr. BLOXHAM, welke hier in het hospitaal gestudeerd en zich nu aldaar nedergezet heeft. Hij haalde haar in het eerst eenen, later eenen tweeden en kort daarna nog eenen derden steen met de tang uit en vertoonde mij dezelve, toen ik destijds toevallig in Ryde was, doordien hij geloofde, dat er met deze steenen

bijzondere omstandigheden plaats hadden. Zij bestonden echter slechts uit gewonen kalksteen, aan welke de vrouw ieder' keer eene bekwame gedaante gegeven had, om dezelve in de blaas te kunnen brengen. Daar nu vele medelijdende dames haar wegens haar zwaar lijden geld gegeven hadden, zoo herhaalde zij deze proef steeds weer op nieuw, en verschafte zich daardoor een voordeelig gewin. Ik nam de steenen mede, onderzocht dezelve met Dr. PROUT en vond dat het zeer gewone kalksteenen waren.

Er zijn dikwijls lieden, welke beweren, dat zij een' steen uit de blaas zijn kwijt geraakt, ofschoon dezelve inderdaad daar nimmer in geweest is. Waarom zij dergelijke misleiding en bedrog begaan, is naauwelijks te begrijpen, en slechts aan dergelijke geestverbijstering, van welke ik reeds sprak, en welke dikwijls in krankzinnigheid overgaat, toe te schrijven. Een reeds overleden heer CHILLWALL, bragt mij eens een wafelijzer vol vermeende pissteenen, en verhaalde, dat dezelve door eene jonge dame, de dochter van een' zeer rijk' man, alle gelijktijdig met eene menigte bloed, uit de blaas waren geloosd. Terwijl hare ouders vrienden op het land bezochten was zij plotseling op het huisje ongesteld geworden en deze steenen kwijtgeraakt. Zij bestonden echter slechts uit kleine tegel- en keisteentjes. Ik konde ul. eene menigte dergelijke gevallen mededeelen. Zulks heeft plaats bij de arme volksklassen om medelijden te verwekken. Zoo bragt eene vrouw haar kind in het hospitaal, en vertoonde een' steen, welken het kind zoude kwijt geraakt zijn, welke echter niets anders was dan een keisteen. Eene medelijdende dame, welke, zoo als

ik geloof, nog niet van het bedrog overtuigd is, ondersteunt deze vrouw met geld.

Somtijds geraken ook vreemde ligchamen even zoo in de mannelijke waterwegen, als in de vrouwelijke. Zoo kwam een man in het hospitaal met alle verschijnselen van blaassteen. Bij het onderzoek bleek het echter, dat de steen zich niet in, maar voor de blaas bevond.

Everard home sneed denzelven uit en haalde een drie à vier duim langen steen te voorschijn in welks midden men bij de doorsnijding een' bloemensteel vond. De zieke namelijk, was een tuinman uit den omtrek, welke zich wegens eene vernaauwing en moeijelijkheid bij het waterlozen, tot verligting in plaats van eene bougie een' bloemensteel in den pisweg plagt in te brengen. Eens brak echter het achterste gedeelte des steels af, welke nu gedeeltelijk in de pisbuis, gedeeltelijk in de blaas bleef zitten. Ik opereerde een' jong' man van eenen steen, welks kern uit een wasrolletje bestond. Het praeparaat daarvan bevindt zich, zoo ik mij niet bedrieg, in het museum. Deze dwaze mensch, want men moet deze menschen slechts voor dwaas houden, rolde in een' aanval van gekheid het was te zamen, en stak het uit kortswijl in de pisbuis, waaruit het alstoen in de blaas gleed. Daar hij, kort nadat zulks gebeurd was, naar Indië wilde vertrekken, zoo ried ik hem aan zich voorzigtig te gedragen en de gevolgen af te wachten. Maar hij ging evenwel tegen mijn' raad naar Indië en keerde eerst na twee jaren, echter met een' steen in de blaas naar Engeland terug. Keate opereerde eens een' man wegens steenziekte en haalde hem een meerdere duimen lang wasrolletje uit de blaas. Het bleek nu, dat

deze zot, waarschijnlijk in een' beschonken staat, zich verbeeld had, dat bij hem noodzakelijk een' bougie moest aangewend worden; en daar hij wist dat bougie en waskaarsjes eensluidend zijn, zoo meende hij, dat de laatsten denzelfden dienst zouden doen als eene bougie. Dien ten gevolge verschafte hij zich eene waskaars, rolde dezelve nagenoeg veertien duim uit en bragt haar met het eene einde in de pisbuis, tot dat het gansch in de blaas gleed, waarin het nu duidelijk opgewonden lag.

Men vindt echter ook in andere ligchaamsdeelen vreemde voorwerpen. Zoo kan b. v. een geweerkogel jaren lang zonder eenig nadeel in het ligchaam verblijven. Een mijner vrienden werd op den dag van den slag van Waterloo in een gevecht aan den voet gekwetst. Men konde de opening door welke de kogel was ingedrongen, duidelijk opmerken, maar eene tegenopening, waardoor dezelve wederom er uit zoude gegaan zijn, ontbrak, zoodat de kogel blijkbaar in de spieren was blijven zitten. In weerwil daarvan sloot echter de wond zoo volkomen, dat hij later wederom dansen kon. Hij stierf eerst veel jaren daarna aan eene hersenziekte. In andere gevallen daarentegen veroorzaken kogels, welke niet dadelijk konden weggenomen worden, groote schade. Zoo moest b. v. een' jong' man wegens eene ziekte in het ellebooggewricht, de arm afgezet worden; na de operatie vond men midden in het been een' kogel, waardoor het gebrek in het gewricht veroorzaakt was. Zoo benadeelen kogels, welke in de weeke deelen blijven zitten, op eene andere wijze; zoo leed een man, welke een schot van fijnen hagel in het oog gekregen had en daarin was blijven zitten, aan eene verschrikkelijke neu-

ralgie, waarschijnlijk omdat een tak der *ganglion lenticulare* gekwetst was. Een ander man, had een' kogel, welken men wegens deszelfs diepe ligging niet voelen kon in het been, zonder daarvan eenige hindernis te ondervinden. Allengs veranderde dezelve echter van plaats en kwam meer naar de oppervlakte, zoo dat men denzelven voelen kon en veroorzaakte nu krampen en epileptische toevallen, welke steeds wederkeerden, tot dat de kogel wederom van plaats veranderde en niet meer gevoeld kon worden. Waarschijnlijk drukte hij tijdens de oppervlakkige ligging eene zenuw en veroorzaakte daardoor de krampen. Ongelukkig had men denzelven er niet uitgehaald toen hij digt onder de huid lag. Toen dezelve daarentegen weder in de diepte verdween en niet meer gevoeld kon worden, was het noodeloos denzelven op te zoeken.

Naalden en spijkers in het celweefsel zijn geheel niet zeldzaam. Eene patiente van CHARLES BELL had een abces aan de borst, in welke men bij de opening eene naald vond, welke waarschijnlijk was doorgeslikt en den weg door den oesophagus enz. naar de borstklier genomen had. Dergelijke gevallen, in welke naalden verettering veroorzaakten, zijn er in menigte bekend gemaakt. Somtijds wordt er eene groote hoeveelheid van deze er uitgehaald. Eene hysterische dame was met een' man getrouwd, die later krankzinnig werd en haar een of twee malen in een' aanval van waanzinnigheid bijna vermoord had, zoodat haar zenuwgestel, door de aanhoudende vrees voor hem en zich zelve, sterk geschokt werd. Hij stierf wel is waar niet lang daarna, maar zij bleef zeer zwak, klaagde over aanhoudende pijn in de zijde en

werd door eene soort van catalepsie overvallen, d. i. door een' toestand gelijkende aan den magnetischen slaap eener hysterische vrouw, in welken zij bewusteloos scheen te zijn, ofschoon zij het eigenlijk niet was. Op een' dag bevond zij zich alleen in hare kamer en had vijftig naalden in een papier voor zich leggen. Na eenigen tijd belde zij en klaagde, dat de naalden gedurende een' aanval van catalepsie in haar been gekomen waren. Daar zulks nu zeer fabelachtig scheen en er echter in het papier slechts zeven of acht naalden gevonden werden, zoo geloofde men dat de overigen mogelijk in het voetbankje geraakt waren, hetwelk echter geheel onbeschadigd was, zoodat men, eenige stukken van naalden uitgezonderd, niets vinden kon. Daar nu het been, hetwelk daarop bekeken wierd, een geheel bijzonder aanzien had, werd er een heelmeester gehaald, welke ook dadelijk twee of drie oppervlakkig liggende naalden er uit haalde. Als hij na eenige dagen weder gehaald werd en wederom meerdere naalden voelde, maar dezelve er niet konde uitkrijgen, zoo liet hij mij roepen. Ik trok er nu zoo vele naalden uit als mogelijk was; ik werd echter na eenigen tijd nogmaals geroepen en zoo bragten wij ongeveer achtentwintig naalden uit een en hetzelfde been te voorschijn. Niet lang daarna werd de patiente oedemateus en steeds zwakker, tot dat zij eindelijk, naar mijne meening aan uitputting der zenuwkracht stierf. Bij de lijkopening vonden wij bijna al de nog ontbrekende naalden in het been. In zulke gevallen als deze, vraagt men vooreerst, hoe zal men de naalden er uittrekken, en ten tweede, hoe komen zij in het ligchaam? Op het eerste gezigt mag de wegruiming der naalden, welke zich in

het celweefsel bevinden, zeer gemakkelijk schijnen; zulks is echter in de uitvoering het geval niet, daar de naalden dikwijls ontglippen en dewijl zij zelfs bij eene kleine drukking, welke men verrigt, voor dat men ze met de tang gegrepen heeft, steeds nog dieper indringen. Men beproeve slechts in het algemeen eene gansch oppervlakkig liggende naald er uit te halen, zoo moet men ten dien einde eerst aan het eene einde der naald met het lancet eene insnijding maken tot dat men de punt of den kop van dezelve zien en alsdan met de tang vatten kan. Gaat men minder voorzigtig te werk, zoo dringt de naald steeds dieper door en kan alsdan in het geheel niet meer weggenomen worden. Zonder twijfel had de lijderesse de naalden zich zelve in het been gestoken, want dezelve konden op geene andere wijze daar in geraakt zijn. Daar zij namelijk gedurende haar cataleptisch toeval niet geheel zonder bewustzijn was, zoo bedroog zij zich zelve ten opzigte van deze naalden; zoo als vrouwen in schijnbaar magnetischen slaap zich en anderen b. v. daardoor bedriegen, dat zij staande houden met het achterhoofd te kunnen lezen. Want ik twijfel er geenszins aan dat twee of drie naalden bij het gaan zitten of op eene andere wijze toevallig in het been komen kunnen, maar van zulk groot getal, als in dit geval, is het ongelooflijk.

Als jongen las ik in het *Annual Register* de geschiedenis van een meisje, hetwelk een papier vol met naalden zoude doorgeslikt hebben welke, alsdan later aan den arm, aan de borst en aan de beenen te voorschijn kwamen. Ik begrijp echter niet, hoe een persoon twintig of dertig naalden kan doorslikken, daar het toch onmogelijk

is even zoo vele vischgraten door te slikken, zonder dat gedurende haren doorgang door de inwendige deelen naar de armen, beenen en borsten; eene ontsteking der maag, van het peritoneum enz. ontstaan zoude.

Hysterische vrouwen plegen daarentegen dikwijls met zichzelve bedrog en schuiven zich ook wel naalden onder de huid, welke zij alsdan beweren doorgeslikt te hebben. Als dit voorkomt, zoo moet men de patiente niet als bedriegster tentoonstellen, maar men moet zich vergenoegen te verklaren, dat het geval allerbijzonderst is; want die zieken worden (zoo als ik reeds bij de verlammingen vermeldde) dikwijls de beste menschen, die geheel aan geen bedrog meer denken, als zij maar eerst van hare hysterie genezen zijn; terwijl zij door de openbaring van haar gedrag slechts nog eigenzinniger en kwaadwilliger worden.

Ten slotte wil ik ul. nog eenige aanmerkingen over vreemde ligchamen in de luchtpijp mededeelen. Deze plegen namelijk daardoor in de trachea te geraken, dat de zieke, terwijl hij een brok wil doorslikken, te gelijk spreken wil; hierdoor gebeurt het nu, dat het strottenklepje gedurende het slikken open staat, in plaats van gesloten te zijn, zoodat nu het brok hetwelk in den oesophagus komen moest, geheel of gedeeltelijk in het openstaande strottenhoofd en van daar in de trachea geraakt. Is het stuk groot genoeg om de stemspleet geheel te sluiten, zoo loopt de zieke gevaar te stikken; of hetzelve veroorzaakt eene prikkeling tot hoesten en wordt door de daarbij met kracht uitgestootene lucht, weder uitgeworpen. In andere gevallen echter glijdt het vreemde ligchaam nederwaarts in de trachea. Op deze wijze geraken ker-

sensteenen, amandelen, boonen, goud- en zilvermunten en velerlei andere vreemde ligchamen in de luchtpijp, waar dezelve alsdan naar hunne grootte, gedaante en ligging verschillende verschijnselen te voorschijn brengen. Somtijds komen zij in weerwil van hun grootte tot aan de verdeeling der luchtpijp, of zij zijn zoo groot, dat zij bijna de geheele middellijn derzelve beslaan, zonder ergens eenig nadeel te veroorzaken. Zulks is echter slechts zeldzaam het geval, doordien een ligchaam, hetwelk zoo klein is, dat het in de stemspleet geraken kan, gemeenlijk ook juist dik genoeg is om dezelve te verstoppen. Is het ligchaam daarentegen breed, zoo is het gewoonlijk toch zoo dun, dat, wanneer het niet juist geheel dwars ligt, de lucht nog aan beide zijden er kan langs gaan. In andere gevallen wederom is het vreemde ligchaam zoo ligt, dat hetzelve gedurende een' aanval van hoest, in de trachea in de hoogte stijgt; of hetzelve is zoo zwaar, dat het voortdurend aan het diepst gelegene deel der luchtpijp liggen blijft. Is het vreemde ligchaam echter zeer klein, zoo valt hetzelve dikwijls in een der bronchien en wel gewoonlijk in de regter, doordien dezelve meesten tijd wijder is dan de linker en met de trachea bijna eene regte lijn vormt. Is nu een ligt, glad ligchaam, zoo als b. v. een kersensteen of een amandel in de luchtpijp gekomen, zoo is hetzelve daarin beweegbaar, maar ligt gewoonlijk aan het uiterste einde van de trachea, zonder ergens eenig bezwaar te veroorzaken, totdat er een hoest onstaat, en de steen alsdan na eenigen tijd door de stemspleet uitgeworpen wordt; in andere gevallen echter wordt deze in de stemspleet gedreven en verstikt, als hij daar zitten

blijft, den zieke; zit daarentegen een niet zeer zwaar maar onregelmatig gevormd voorwerp met scherpe hoeken, dwars in de trachea of in een der bronchien, zoo veroorzaakt hetzelve niet alleen moeijelijkheid in het ademen, maar ook ontsteking en afscheiding van een taai slijm, hetwelk alsdan, daar het zich aan het vreemde ligchaam aanhecht, het nog vrije gedeelte der trachea of der bronchie verstopt, zoodat de zieke ten laatste aan verstikking sterft. Bestaat eindelijk het vreemde ligchaam uit eene zware massa of uit metaal, zoo geraakt het in het diepste deel der luchtpijp, of in een der bronchien als deze zeer wijd is. Het laatste heeft in het algemeen reeds daarom menigvuldiger plaats, doordien een ligchaam, hetwelk door de smalle stemspleet komen kan, klein genoeg moet zijn om in een der bronchien te geraken. Is nu een vreemd ligchaam in een der bronchien geraakt zoo veroorzaakt het slechts zeldzaam moeijelijkheid in de ademhaling, daar het gewoonlijk zoo klein is, dat het den uit en ingang der lucht aan die zijde, waar het zich bevindt niet geheel belet, of zelfs, wanneer zulks het geval was, de ademhaling door de andere long onderhouden wordt. Wanneer er echter nu een hoest ontstaat en de zieke daarbij voorover gebogen of met het hoofd lager ligt, zoo rolt het vreemde ligchaam tegen de glottis en veroorzaakt alsdan op deze wijze gevaar van verstikking. Daar eene dergelijke plaatsing echter maar zelden voorkomt, zoo ontstaat er ook zelden gevaar. Het blijft integendeel meest lang liggen en veroorzaakt ten laatste eene longziekte. In de memoires der fransche heelkundige academie wordt een geval van eenen man vermeld, welke een Louisd'or doorslikte en vier jaren

later aan eene longverzwering stierf. In Guy's hospitaal werd een jongen opgenomen, welke een sixpence ingeslikt had. De heer KEY wilde echter den patient niet opereren, daar zijne longen ziekelijk waren aangedaan. Een ander kind, hetwelk een stuk tin had doorgeslikt, gaf spoedig daarna etter op, en bragt eindelijk het tin door hoesten op, waarna alsdan de etterafscheiding ophield en het kind weder genas.

Daar nu vreemde ligchamen zeer dikwijls uitgehoest worden, zoo heeft men voorgeslagen, om te trachten dezelve weg te ruimen door de zieken tot hoesten te prikkelen. Deze handelwijze is echter daarom gevaarlijk, doordien het vreemde ligchaam door het hoesten gemakkelijk in de stemspleet geraakt en daar blijven zitten kan. Een braakmiddel, hetgeen tot gelijk oogmerk aangeraden is geworden, zoude daarentegen zeer ondoelmatig zijn, doordien gedurende of kort voor de braking slechts eene diepe inademing plaats heeft, waardoor het middenrif naar onderen gedrukt wordt, hetwelk zich op deze wijze wel is waar met de werking der buikspieren tot uitwerping van hetgeen zich in de maag bevindt, vereenigt, maar op het vreemde ligchaam in het geheel geen' invloed uitoefent. Deze voorslag is dus op geheel valsche physiologische waarnemingen gegrond. De operatie is het doelmatigste, wat men ondernemen kan. Men make aan het onderste gedeelte van de trachea een' opening, ga daarbij echter zoo voorzigtig als mogelijk te werk, schuive ieder vat op zijde en gebruike meer den steel van het scalpel dan het mes, opdat er geene bloeding ontsta, want zoodra deze, te gelijk met eene geopende trachea, plaats grijpt, loopt de zieke, door het

bij iedere inademing invloeijende bloed, gevaar te stikken. Op deze wijze stierf een zieke gedurende de operatie, zoodra de heelmeester de trachea geopend had. Bij de sectio vond men alstoen den volgenden dag de trachea en de bronchien met bloed opgevuld. Men opene drie of vier ringen der trachea, maar snijde er niets van weg. Na de operatie wordt alsdan het vreemde ligchaam, door hoesten uit de kunstige opening, welker randen men een weinig van elkander houden moet, uitgeworpen; heeft zulks echter niet plaats, zoo is ten minste ingeval het voorwerp in de stemspleet zat, het stikkingsgevaar gestuit. Is het ligchaam ruw en zit het in de trachea vast, zoo trekke men hetzelve met eene tang door de kunstige opening er uit. Zit daarentegen het vreemde ligchaam in een der bronchien, zoo beproeve men, als het vermeden kan worden, volstrekt niet hetzelve er uit te trekken, omdat de aangebragte tang den zieke tot een' krampachtigen hoest prikkelt en het hoogst gevaarlijk zijn zoude, gedurende dezen hoest de extractie te ondernemen. Men bedenke slechts welke gewigtige deelen bij deze operatie gevaar loopen, hoe nabij de groote vaten en zenuwen liggen. En evenwel is dit de eenige weg om een in de bronchien dwars zittend been weg te nemen. In dit geval moet de tang vier of vijf duim diep in de wond gebragt worden. Brunel behandelde in het vorige jaar een' zieke, welke een' halven souverein in de bronchie gekregen had, maar het vreemde ligchaam kon, nadat de trachea geopend was, niet als eene erwt door hoesten verwijderd worden, daar hetzelve daartoe te zwaar was. Voor de operatie was het ons wel gelukt, het muntstuk daardoor van zijne plaats te brengen, dat wij den zieke

met het hoofd naar beneden, op een *planum inclinatum* plaatsten, waarbij het geldstuk zelf in de stemspleet geraakte en den lijder dreigde te verstikken; maar ik vond het raadzamer deze proef niet eerder te herhalen, alvorens de trachea onder de *glandula thyreoidea* geopend was. Eenige dagen nadat dit geschied was, werd de zieke wederom op het planum inclinatum geplaatst, wanneer het muntstuk zonder hoesten of zonder kramp der stemspleet te voorschijn kwam. Dergelijk geval zag de Hr. BRUNEL bovendien nog eens bij een kind, bij hetwelk een halve souverein, waarmede het gespeeld had, in de trachea geraakt was en welke hevig hoesten veroorzaakte. Toen hij echter het kind op het planum inclinatum leide, rolde het geldstuk in de stemspleet, en bleef daarin zitten, zoodat het kind gevaar liep van te stikken; de trachea werd nu geopend en beproefd om het geldstuk met de tang er uit te halen; zulks gelukte echter niet wegens de prikkeling en het krampachtig hoesten, dat de tang veroorzaakte; de wond werd daarom door eene daarin van tijd tot tijd gebragte buis opengehouden en de zieke toen hij van de gevolgen der operatie bijgekomen was, weder op het *planum inclinatum* gebragt, waarbij alstoen het muntstuk naar boven rolde en onder eene geringe kramp der stemspleet uit de opening te voorschijn kwam; tegelijk vloeide oogenschijnlijk uit de uitwendige granulatien der wond eenig bloed.

Hieruit volgt alzoo de regel, dat men een vreemd ligchaam in de trachea niet aan de natuur mag overlaten, maar de trachea moet openen; is het ligchaam nu ligt, zoo wordt het door de kunstige opening uitgeworpen; is het daarentegen zwaarder, zoo plaatse men den

zieke op een *planum inclinatum*, opdat het ligchaam door zijne eigene zwaarte naar de stemspleet zoude glijden; heeft het ligchaam eene ruwe onregelmatige oppervlakte, zoodat het in de trachea vast zit, zoo trekke men hetzelve met de tang door de kunstig gemaakte opening er uit, zulks moet echter met groote voorzigtigheid geschieden, vooral als het vreemde ligchaam in een der bronchien zit.

XI.

Over de Aderontsteking.

Vele mijner toehoorders hebben gewenscht, dat ik een voorstel over de ontsteking der aderen zoude houden, omdat er zich juist nu een belangrijk geval van dien aard in het ziekenhuis bevindt. Daar ik echter den zieke zelf niet dikwijls gezien heb, zoo kan ik op dit bijzonder geval minder aangaan, maar moet mij meer tot eenige algemeene aanmerkingen bepalen.

Ofschoon de ontsteking der aderen eene zeer dikwijls voorkomende ziekte is, zoo heeft men aan dezelve sedert veertien à vijftien jaar eerst meer opmerkzaamheid geschonken en vooral is dezelve in den laatsten tijd het onderwerp van algemeen onderzoek geworden.

Daar zij echter onder verschillende omstandigheden voorkomt, door zeer verschillende oorzaken ontstaat en tot geheel verschillende uitkomsten voert, zoo kunt gijl. wel begrijpen, dat *eene* beschrijving niet op alle gevallen toepasselijk is; dat verder de meeste zieken eene geheel verschillende behandeling vereischen en dat de ziekte soms zeer, soms niet gevaarlijk is. Wij willen ons nu,

zoo als het in het algemeen voor eerstbeginnenden het doelmatigst is, de ziekte vooreerst in hare eenvoudigste gedaante voorstellen en alsdan trapsgewijze tot de meer zamengestelde en gevaarlijkste gevallen overgaan. Gesteld dus, er kwam een man bij u, welke aan de beenen variceuse aderen had en die te veel beweging maakte, zoo zoudt gij hem rust, afvoerende middelen en koude wasschingen der voeten aanraden. De pijnen zouden alsdan spoedig verminderen en er zoude zeer onbeduidende of in het geheel geene stoornis in den algemeenen toestand plaats grijpen. Sterft nu zulk een man toevallig aan eene andere ziekte, en bood zich u de gelegenheid aan, de lijkopening te verrigten, zoo zoudet gij de aderen, welke zich gedurende het leven hard als knoopen lieten aanvoelen, zoo met plastische lympha aangevuld vinden, dat hare ruimte bijna verstopt was. Even als deze soort der ziekte, is ook de ontsteking van grootere aderen, welke niet van mechanische beleediging afhangt, slechts zelden gevaarlijk of van kwade gevolgen.

Deze tweede graad der ziekte ontstaat namelijk door te groote vermoeidheid of verkoeling van het been; de zieke heeft in de liesstreek een gevoel van zwaarte en pijnen, welke zich naar beneden over het geheele deel uitstrekken; hij klaagt over gevoeligheid langs den loop der aderen; de pols is eenigzins versneld, het algemeen bevinden niet gestoord en geen bedenkelijk verschijnsel aanwezig; na eenigen tijd zwelt eerst de kuit en spoedig daarna het geheele been. De zwelling is veerkrachtig en bereikt somtijds den dubbelen omtrek van het lid. Deze verschijnselen duren nu gewoonlijk eenigen tijd en beginnen alsdan met of zonder hulp des

geneesheers te verdwijnen. Terwijl de zwelling nog onveranderd blijft, nemen de pijnen gewoonlijk eerst af, langzamerhand verdwijnt ook de zwelling, maar het lid verkrijgt zijn' natuurlijken omtrek niet weder. Het been en de enkel blijven dikwijls voor altijd gezwollen. Somtijds is de zwelling des morgens verdwenen en neemt eerst des namiddags tegelijk met de pijnen en gevoeligheid langs den loop der aderen wederom toe. In dergelijke gevallen voelt men de vena *saphena* en *cruralis* ten gevolge der ontsteking als knoopen in de buiging van de dij liggen. Deze toestand is echter eerst dan gevaarlijk, wanneer de ontsteking acut wordt, in ettering overgaat en als blijvend verschijnsel zwelling der dij, des beens en des voets veroorzaakt. Deze zwelling ontstaat doordien de ader zich inwendig met plastische lympha vult en het bloed niet meer naar het hart terugvoeren kan. Terwijl nu het bloed door den collateraal omloop een' nieuwen weg zoekt, wordt het in de aderen der dieper gelegene deelen in grooter menigte opgehouden en laat nu hier, waarschijnlijk uit de capillaire vaatjes, zijn weiachtig bestanddeel in het celweefsel overgaan. Zulks is dezelfde wijze, waarop de waterzucht bij hartzieken ontstaat, als het bloed verhinderd wordt uit de vena cava in het hart te komen, of zoo als bij leverzieken, wanneer het bloed in de *vena portarum* stremt en deszelfs serum in de buikholte wordt afgescheiden, om aldaar een ascites te vormen. Scheidt daarentegen het serum in dergelijk geval zich in de borst af, zoo ontstaat er hydrothorax; onderzoekt men nu bij een' aan acute phlebitis gestorvenen, de aderen, zoo vindt men dezelve met geronnen bloed en plastische lympha gevuld,

doordien, zoo als ik geloof, de ontsteking der aderwanden aan het bloed eene bijzondere neiging tot stollen mededeelt. Ten minste stolt het bloed, wanneer het in het ligchaam zelfs uit de vaten uitstort, niet, zoo als wij zulks aan het bloed zien, hetgeen zich somtijds in de *tunica vaginalis* uitstort en daar dikwijls zeer lang verblijft zonder te stollen. Zoodra het echter uit het ligchaam komt, stolt het dadelijk, zelfs wanneer men het nog zoo sterk schudt en beweegt. Bereikt de ontsteking der aderen een' hoogen graad, zoo wordt dezelve zeer gevaarlijk. In zulke gevallen onderbond EVERARD HOME de *vena saphena*, waardoor de ontsteking echter nog vermeerderd werd. ABERNETHY prees de doorsnijding der ader aan, en daar het mij toenmaals aan mijne tegenwoordige ondervinding ontbrak, zoo volgde ik zijn' raad in een geval, tot mijn leedwezen, want de zieke stierf na weinige dagen aan eene zeer hevige aderontsteking, zoodat dit geval zich niet ter navolging aanbeveelt.

De veranderingen, welke men na den dood vindt, zijn verschillend, naar het tijdperk, in hetwelk de zieke sterft; somtijds vindt men maar eene roodachtige kleur aan den inwendigen wand der vaten, welke zich opwaarts naar het hart en nederwaarts naar de capillair vaten verspreidt, somtijds verkrijgt dezelve naar de laatste toe eene grootere uitbreiding. Ik meen echter hier niet mede, dat zich die kleur in deze rigting op een grooter gedeelte van een enkel vat verspreidt, maar dat zij zich over een grooter getal takken uitbreidt, terwijl zij naar het hart toe in den stam bepaald blijft, zonder in de takken over te gaan. Ik heb zieken in weinige dagen zien sterven, bij welke de inwendige huid van het ontstoken vat slechts

eene roode vlak vertoonde, op welke eene geringe hoeveelheid lympha uitgezweet was. Sterft de zieke echter niet zoo spoedig, zoo ontstaan er nog andere veranderingen. Men vindt alsdan het bloed in de aderen in de stolling betrokken (d. i. de fibrine met de kleurstof vermengd) en in het coagulum enkele bijzondere stukken, welke er als etter uitzagen, die ik echter voor zuiveren etter meen te moeten houden. Ik heb somtijds in de beide ventriculi een coagulum gevonden, hetwelk met dezen half vloeibaren etter vermengd was, dat wel op dien etter geleek, welken men in aneurismatische zakken vindt, maar echter bij een naauwkeurig onderzoek niet de eigenschappen van waren etter vertoonde. Maakt echter de ziekte verderen voortgang, zoo vormt er zich niet alleen ware etter maar de ader verstopt zich ook geheel in hare onderste deelen, zoodat de voortstuwende *vis a tergo* in den bloedstroom afgebroken wordt. In de meeste gevallen vindt men, wanneer er zich aan de ontstokene plaats lympha uitgestort heeft, aan de het naast aan het hart gelegene zijde van dit lymphcoagulum, etter, welke, zoo dezelve in het begin nog eene twijfelachtige hoedanigheid bezit, zich toch later tot echten zuiveren etter vormt. In het verder verloop der ziekte vormt zich nu tusschen den etter en het hart eene nieuwe uitstorting van lympha, welke de verdere etteraanzetting volkomen beperkt. Maar zelfs wanneer de tweede uitstorting van lympha ontbreekt, hetgeen dikwijls het geval is, wordt de etter toch niet tot het hart gevoerd, doordien door de eerste aanzetting van lympha, welke de ettervorming voorging, de inhoud der ader verstopt en de *vis a tergo*, welke tot voortstuwing van den etter

naar het hart noodig is, verhinderd wordt. In dit geval ontstaat er een waar abces, daar de ader zich twee of drie duim ver met etter of eene vermenging van etter lympha en coagulum vult. Bepaalt zich de ziekte hierbij zoo wordt secundair de omtrek der ader ook door de ettering aangetast en er vormt zich een abces, waarin men bij de opening slechts nog onduidelijke sporen der ader vindt. Een dergelijk abces wordt steeds grooter en vertoont zich ten laatste uitwendig onder de huid. Andere pathologische veranderingen van minder belang, zal ik voorloopig overslaan.

De verschijnselen eener aderontsteking, zoo als dezelve b. v. na eene beleediging aan de *vena saphena* of in de dijplooi, zich vertoonden, zijn de volgende: de zieke klaagt over hevige hoofdpijn en koude, de pols is zeer versneld en de tong droog; den volgenden dag heeft de snelheid des pols zoo toegenomen, dat men denzelven in het geheel niet meer tellen kan. De hoofdpijnen houden voortdurend aan en de aanval van koude vernieuwt zich; de zieke wordt onrustig en angstig, de tong zwart als bij de typhus en reeds den volgenden dag volgt alsdan waarschijnlijk de dood. Deze beschrijving is niet overdreven; ik zelf heb meerdere zoo snel afloopende gevallen waargenomen. Behalve dat is de huid boven en onder de wond zoo gevoelig, dat de zieke aldaar zelfs de zachtste aanraking niet verdragen kan; daarentegen veroorzaakt een vast aangelegde flanellen zwachtel vermindering van pijnen, doordien bij de uitzetting der ontstokene aderen door het aandringende bloed verhindert. In ligtere gevallen, in welke evenwel de zieke ook aan koude, angst, bruine tong, vuile kleur der huid, geest-

verwarring enz. maar in geringeren graad dan in het vorige geval lijdt, duurt de ziekte langer en gaat alsdan in genezing over. In die langzamer verloopende gevallen, vindt men gewoonlijk de reeds vroeger vermelde plaatselijke verandering: roodheid in den loop der ader, etterafzetting op de plaats der onderbinding, hardheid der ader, zwelling boven de aangedane plaats en een abces, hetgeen eindelijk doorbreekt. Ontstaat de ontsteking na eene aderlating op den arm, zoo vormen er zich gewoonlijk meerdere abcessen, welke allen maar eenige duimen van elkander verwijderd zijn, en zich tot aan den schouder uitstrekken. Maar zelfs ook dan nog, als er zich zulke secundaire abcessen gevormd hebben, genezen de zieken niet zelden; want zoodra men deze abcessen slechts opent, zoo vormen er zich na lange of korter' duur der ettering, granulatiën, waardoor de etterholten allengs gesloten worden. In andere gevallen verminderen wel de plaatselijke verschijnselen, maar in plaats dat de zieke bijkomt, blijft hij nog aanhoudend koortsig en angstig; de huid behoudt nog steeds hare vuile kleur en er ontstaan op nieuw koude rillingen en pijnen in andere deelen des ligchaams. De zieke klaagt of over pijnen in den tegenovergestelden schouder of in de knieën, of hij heeft een' korten hoest of steken in de lever; om kort te gaan er verschijnen de verschillendste symptomata in de verschillendste deelen des ligchaams, en heeft men naderhand de gelegenheid de lijkopening te verrigten, zoo vindt men al deze deelen in een' ziekelijken toestand. Zoo ziet men niet zelden in beide kniegewrichten eene roodachtige vloeistof, of in de lever eene kaasachtige stof, welke later in een abces overgaat.

Somtijds vindt men eene dergelijke kaasachtige aanzetting in de longen; of deze in de longcellen al of niet begint, weet ik niet, maar zij gaat ook hier in abcesvorming over. In andere gevallen vindt men eene uitstorting van water in de hersenboesems, in het hartenzakje en het pleura.

Men heeft onder anderen beweerd, dat de ontsteking zich op de *vena cava* voortplantte; ik geloof echter dat deze veronderstelling op eene valsche waarneming rust, ofschoon HUNTER de mogelijkheid dezer zaak toegeeft, en latere schrijvers het als eene uitgemaakte daadzaak beschouwen, waaruit zij de afscheiding van water of lympha zonder etter verklaren willen.

De phlebitis is evenwel niet slechts het gevolg eener kwetsing van een' aderstam of eener onderbinding, maar zij kan ook door eene Erysipelas ontstaan, welke zich op het celweefsel voortplant en in hetzelve abcessen en gangen vormt. In zulke gevallen vindt men bij de lijkopening gewoonlijk de aderen ook door de ontsteking aangedaan. Bij drinkers ontstaat niet zelden in den omtrek van wonden eene ontsteking van het celweefsel, terwijl men alsdan na den dood eene etterverzameling, als gevolg eener plaats gehad hebbende aderontsteking, waarneemt. Even zoo behoort de phlebitis bij kraamvrouwen niet tot de zeer zeldzame verschijnselen. De ontsteking der aderen van de uterus breidt zich in deze gevallen zelfs dikwijls nog tot de hypogastrica, iliaca externa en venae cavae uit. Bij de sectio vindt men dan etter in de aderen en de onderste ledematen gezwollen. Op deze wijze ontstaat ook de witte zwelling des beens of de *phlegmasia alba dolens*. In het algemeen komen echter deze

hevige acute vormen der phlebitis bij kraamvrouwen zeldzamer voor en de eerst beschrevene ligtere graden eindigen zelden met den dood. CHARLES CLARKE beweert zelfs, nooit een' doodelijken uitgang waargenomen te hebben. Eene uitvoerige beschrijving van die soort van aderontsteking behoort echter tot het onderwijs der verloskunde waarnaar ik ul. ook hiermede verwijs.

Somtijds echter worden gedurende eene aderontsteking de verschillendste deelen des ligchaams, welke met de oorspronkelijk ontstokene ader volstrekt in geene betrekking staan, door ontsteking aangetast. Zoo gaan bij lieden welke eene phlebitis aan den arm hebben, niet zelden de kniegewrichten in ontsteking over, bij welke alsdan het kraakbeen dikwijls geheel opgeslorpt wordt, of er vormen zich aan andere deelen des ligchaams abcessen. Eenige schrijvers verklaren dit verschijnsel daaruit, dat de in de ontstokene ader ontwikkelde etter, naar hunne meening in den bloedsomloop wordt opgenomen. Uit de onderzoekingen van CRUVEILHIER schijnt te blijken, dat zich in een ader etter, zonder te voren opgenomen te zijn, kan vormen. Ook ARNOTT beweert, dat, ofschoon er geen etter in eene ader ontstaan konde, er evenwel eene voorbeschikking bestaat, waardoor eene aan etter gelijkende stof gevormd wordt, welke zich alsdan met het bloed vermengt. Al deze bepalingen echter steunen op geen' grond en ik geloof, dat het ook volstrekt niet noodig is eene dergelijke etterafscheiding aan te nemen om al de vermelde verschijnselen te verklaren. Men vindt namelijk patienten, welke aan eenen algemeenen koortstoestand lijden, zonder dat een deel van het ligchaam bijzonder aangedaan is. Bij deze ontstaat alsdan of eene verzwering in het

ileum of jejunum, of er bestaat eene uitstorting van bloed in de hersenen; of de hersenen of de longen zijn door ontsteking aangedaan. Hieruit volgt aldus, dat zich in al die gevallen, alwaar eene koorts sedert langen tijd bestaan heeft, zelfs een voorbeschikking tot eene plaatselijke ontsteking ontwikkelt. Hoe onhoudbaar deze theorie van het opslorpen des etters is, blijke onder anderen uit de volgende gevallen.

Bij een' heer, welke reeds sedert vele jaren aan eene vernaauwing der pisbuis leed, had men reeds dikwijls maar vruchteloos getracht de catheter in te brengen; als mij dit eindelijk gelukt was, en nadat de urin naauwelijks weggeloopen was, werd de patient echter plotseling door eene hevige koortsrilling en kort daarop door eene ontsteking in den nek overvallen, tengevolge waarvan het hoofd stijf en scheef bleef. In dit geval was slechts een catheter ingebragt, door welke onmogelijk iets konde opgeslorpt zijn. Het tweede geval betreft eene zenuwachtige dame welke aan eene kramp in de *Sphincter ani* en daaruit voortvloeijende hevige pijnen bij den stoelgang leed. Terwijl ik haar tot wegneming van dezen toestand de spier aan beide zijden doorkliefde, viel zij door deze prikkeling, welke voor haar zwak zenuwgestel te sterk was, in onmagt, waaruit zij wel is waar na eenigen tijd wel weder bijkwam doch om reeds spoedig wederom eene nieuwen aanval te krijgen. Deze aanvallen herhaalden zich van tijd tot tijd, tot dat de patiente ten laatste aan eene borstontsteking stierf. Bij de sectio onderzocht ik het eerst de plaats der operatie, maar kon aan de haemorrhoidaal aderen niets zien, daarentegen vond ik eene ontsteking van het peritonaeum

en eene uitstorting van water in de borst; in dit geval was de ontsteking zonder eenige opslorping eener ziekelijke stof, op eene geheel verwijderde plaats en waarschijnlijk slechts door beleediging van het zenuwstelsel ontstaan. — Etterverzameling en ontstekingen in verschillende deelen des ligchaams vindt men zeer dikwijls na beleedigingen van het hoofd, vooral wanneer er zich tusschen het been en de *dura mater* etter gevormd heeft. In deze gevallen sterven de zieken of aan een longenabces of aan eene ontsteking der pleura en uitstorting van water in de thorax. Zoo zag ik ook eenige gevallen van *fractura humeri*, in welke het been door etter omgeven was en gelijktijdig etter tusschen de *dura mater* en het been gevonden werd. Wilde men hiertegen inbrengen, dat bij het onderzoek eenige kleine aderen, welke den etter opgeslorpt, en in den omloop gevoerd hadden, over het hoofd waren gezien, zoo laat zich daarop antwoorden, dat bij eene oorspronkelijke ettering aan de inwendige deelen geen etter maar serum aan de aderen afgezet is geworden, en dat in andere gevallen voor de secundaire etterverzameling eene zuivere ontsteking van een verafgelegen orgaan zonder ettervorming is voorafgegaan. De volgende voorbeelden mogen nog tot opheldering van dit gestelde dienen. 1) Zoo leed een man aan eene ziekte van het hoofd, tot welker genezing de heelmeester een fontanel geplaatst had, welke eene groote verzwering veroorzaakte en later tot op het been doordrong. Voor den dood, welke zeer spoedig volgde vertoonden er zich echter verschijnselen, welke wij volstrekt niet verklaren konden; onder anderen zwol niet alleen de buik maar het geheele ligchaam op. Bij de

lijkopening vonden wij daarop in den buik eene aanmerkelijke ontsteking van het peritonaeum ; aan het hoofd was niet alleen het been daar, waar, de fontanel gelegen had, genecroseerd, maar ook de *dura mater* los, en tusschen haar en het been eenige etter afgescheiden. 2) Aan een meisje, hetwelk aan hevige hoofdpijnen leed, werd evenzeer een fontanel aan het hoofd aangelegd. Zij stierf kort daarop aan een longontsteking. Bij de sectio vond men het been, daar waar de fontanel gelegen had, genecroseerd, oppervlakkige verettering en uitstorting van water in de hersenen. 3) Hier in het hospitaal was een man, welke aan de gevolgen van verscheidene stokslagen op het hoofd stierf. Bij de sectio vonden wij daarop tusschen het been en de *dura mater* eenigen etter met eene geleiachtige stof vermengd.

Onmogelijk kan men in al deze gevallen eene aderontsteking als oorzaak der inwendige opgevolgde ettering en wateruitstorting willen aannemen. Ik wil daarentegen juist uit deze gevallen besluiten, dat het gestel op de eene of andere wijze zoodanig verstoord was, dat hetzelve eene neiging tot etterafzetting bekwam ; want men ziet buitendien bij personen, welke onder de reeds vroeger beschrevene verschijnselen eener phlebitis stierven, zeer dikwijls etterverzamelingen of zoogenaamde critische abcessen in het celweefsel der extremiteiten. Deze ziekte heeft, ofschoon dezelve in het algemeen niet levensgevaarlijk is, somtijds echter een' zeer snellen loop en zelfs wel een' doodelijken uitgang. Zoo haalde zich een heer door eene zware verkoeling eene ontsteking der *vena saphena* op den hals, aan welke hij reeds na eenige dagen stierf. Hieruit ziet men, dat de plaatselijke verschijnselen eene zeer naauwkeurige

opmerking verdienen en dat de behandeling zich ieder, keer naauwkeurig naar het karakter der ziekten rigten moet. Heeft de zieke eene koude, vuile aangezigtskleur, bruine tong en zwaarte in het hoofd, zoo plaatse men bloedzuigers langs den loop der ader, late het deel aanhoudend stil leggen, houde het darmkanaal open en bevele een schrale dieet. Het hoofdmiddel blijft echter steeds het kwikzilver, hetwelk in matige giften en afwisselende tusschenruimte gedurende langen tijd moet gebruikt worden totdat de eerste verschijnselen van salivatie zich vertoonen. Ik houde het voor het doelmatigste, de calomel tot twee grijn of de sublimaat tot $\frac{1}{8}$ grijn dagelijks tweemaal te laten nemen. Is de ontsteking en zwelling des beens zeer aanmerkelijk, zoo kan men den patient, wanneer hij daardoor al niet hersteld wordt, toch aanmerkelijke verligting verschaffen, wanneer men het deel met eene gewone naald prikt en op deze wijze het water uit het celweefsel wegvloeijen laat. Zoo herinner ik mij een' man, welke voor eenige jaren aan een phlebitis leed en aan het been zoo sterk gezwollen was, dat de huid dreigde te barsten. In het begin prikte ik hem zelf, naderhand deed hij het alleen op de beschrevene wijze en ieder' keer tot zijne groote verligting. Deze handelwijze is bij een dun vloeibaar serum steeds van het beste gevolg; in andere gevallen verschafte daarentegen het dragen van eenen flanellen zwachtel aan den zieke groot gemak en ondersteuning aan het been, echter mag men alsdan de zwachtel niet te vast aanleggen als wilde men daardoor de verzameling van water voorkomen. Zoo zag ik b.v. eene dame, welke aan *phlegmasia alba dolens* leed en zich een' zwachtel had aangelegen, doordien de

zwelling zeer groot en de huid buitengewoon gespannen was. Er ontstond echter spoedig eene pijn in het hypogastrium en eene reeks van verschijnselen, welke ik vooreerst niet beschrijven wil, welke echter na het wegnemen des verbands en met de gelijktijdig terugkeerende zwelling, te gelijk weder verdwenen. Deze zelfde verschijnselen vertoonden zich naderhand nog eenmaal.

Ofschoon bloedontlastingen bij eene acute phlebitis in het algemeen zeer nuttig zijn, zoo mogen dezelve toch niet in alle gevallen aangewend worden. Van drie zieken, bij welke E. HOME de *vena saphena* afbond, stierven er twee; bij den derde, welke een sterk man was, en rijkelijk adergelaten werd, had de onderbinding een beter gevolg, doordien de ontsteking bijna geheel verdween. Er zijn echter gevallen, in welke de ziekte met alle verschijnselen van nederdrukking, met een' zwakken kleine pols en eene algemeene wegzinking van krachten te voorschijn treedt, waarbij men blijkbaar geene ruime bloedontlasting kan in het werk stellen, maar zich met het aanwenden van bloedzuigers op het lijdende deel vergenoegen moet.

Warme fomentatien komen met het gebrek beter overeen dan koude; hieromtrent moet echter dikwijls het gevoel des zieken beslissen. Even zoo zijn herhaalde ontlastingen en schrale diëet gewoonlijk van het beste gevolg. Is de ziekte daarentegen het gevolg eener Erysipelas of van eene phlegmone, zoo verdragen de zieken in den regel deze ontlastingen niet, en men vraagt, of hier de aanwending van den mercurius nuttig is of niet. In die gevallen, welke ik te voren van

E. HOME vermeldde en als hulpchirurgus hier in het hospitaal waarnam, zoude de aanwending van kwikzilver van groot nut geweest zijn, maar men dacht er toenmaals niet aan. In het algemeen geloof ik, dat hetzelve in al die gevallen nuttig zijnkan, waarin de krachten niet al te zeer gezonken zijn. Echter moet de geneesheer de gevallen, in welke het mag toegediend worden, steeds zeer naauwkeurig weten te onderscheiden.

Tegen de, na eene Phlebitis gewoonlijk terugblijvende zwelling der ledematen en opzetting der aderen, is de inwikkeling met zwachtels dikwijls van goed gevolg. In de meeste gevallen is het echter genoegzaam, den zieke een weing te laten rondloopen, waardoor alsdan de zijtakken zich verwijderen en de werking der verstopte aderen overnemen. Somtijds verdwijnt de zwelling geheel, somtijds behoudt de zieke daarentegen voor altijd een overblijfsel daarvan. Ik sprak tot hiertoe slechts van de Phlebitis, zoo als dezelve gewoonlijk aan de onderste ledematen, gelijktijdig met variceuse opzetting der aderen voorkomt; doch zij bepaalt zich niet alleen tot deze deelen, maar ik zag eerst kort geleden eene aderontsteking aan den voorarm, waar dezelve waarschijnlijk door eene aderlating ontstaan was. Heeft er zich echter eenmaal eene secundaire etterverzameling gevormd, zoo is, naar mijne meening, slechts zelden op eene herstelling te rekenen, daar de ettervorming bijna nooit op een enkel deel des ligchaams bepaald blijft, en de terugkeer des abces op andere plaatsen, ook daardoor, dat men den etter dadelijk na zijn ontstaan, ontlast, niet kan verhinderd worden.

Heeft de Phlebitis reeds een tijdlang aangehouden,

zoo ligt dezelve bijna geheel buiten het bereik der kunst. Men moet echter hier nog steeds zijne aandacht op de oorzaak der ziekte en de vroegere levenswijze der zieken rigten. Velen uwer zullen zich nog den man herinneren, welken ik in het vorige jaar de *arteria iliaca* onderbond.

Na de operatie was niet alleen de pols aangezet en versneld, maar er ontstonden ook pijnen in den schouder der tegenovergestelde zijde. Daar deze verschijnselen na eene ruime aderlating niet verdwenen, zoo veroorloofde ik den zieke dagelijks eene kleine hoeveelheid brandewijn te gebruiken, omdat ik dit verschijnsel toeschreef aan gebrek van een' prikkel, waaraan de zieke gewoon was. Ook ben ik daarvan overtuigd, dat, wanneer ik den zieke de brandewijn niet had toegestaan, hoogst waarschijnlijk, even als in de vroeger beschrevene gevallen, eene secundaire ettervorming plaats zoude hebben gehad, daar juist lieden, die aan het rijkelijk gebruik van brandewijn gewoon zijn, het meest aan ettervorming onderhevig zijn, als men hun dit gebruik ontzegt. In zulke gevallen moet men daarom, als men de ziekte beter beteugelen wil, aan de patienten het gebruik van brandewijn toestaan, maar in geringere hoeveelheid dan hij gewoon was denzelven vroeger te gebruiken. Zulks schijnt wel is waar met de ontstekingwerende geneeswijze, welke men voor het overige moet aanwenden, in tegenspraak te staan; daar echter het verschijnsel van depressie bij eene phlebitis gewoonlijk door de onthouding der gewone opwekkende voeding ontstaat, zoo moet men voor alles de oorzaak uit den weg ruimen, even zoo als men allereerst het glas

hetwelk zich in eene wond bevindt, verwijdert, daar zonder dat aan geene genezing te denken is. Men moet dus in ons geval ten minste een deel van den gewonen opwekkenden kost veroorloven. Zoo ook houd ik het in het algemeen voor eenen grooten misslag, als men de dieet eens zieken zonder eenig onderscheid op eens verandert. Want niet alleen als iemand aan het gebruik van geestrijke dranken, maar ook wanneer hij aan eenen anderen prikkelenden kost gewoon was, zoude het lijden, waardoor hij juist aangetast is, slechts nog meer toenemen, wanneer hem deze opwekkende middelen plotselijk geheel en al ontnomen werden. Ik geloof daarom, dat men in de behandeling van personen, welke aan spirituosa en eene goede levenswijze gewoon waren, gelukkiger zijn zoude, als men de hoeveelheid van hun gewone voedsel slechts verminderde, in plaats van zich alleen maar op de antiphlogistische en afvoerende geneeswijze te verlaten.

